

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

SMYRNA'DA ATHENA KÜLTÜ

Deniz BEYGÜLER

Danışman

Prof. Dr. Duygu Sevil AKAR TANRIVER

2024

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

SMYRNA'DA ATHENA KÜLTÜ

Deniz BEYGÜLER

**Danışman
Prof. Dr. Duygu Sevil AKAR TANRIVER**

İZMİR – 2024

TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : DENİZ BEYGÜLER
Öğrenci No : 2020800363
Tez Başlığı : Smyrna'da Athena Kültü

Savunma Tarihi : 02/07/2024
Danışmanı : Prof.Dr.Duygu Sevil AKAR TANRIVER

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Unvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Prof.Dr.Duygu Sevil AKAR TANRIVER	-Dokuz Eylül Üniversitesi	
Prof.Dr.Binnur GÜRLER	-Dokuz Eylül Üniversitesi	
Dr.Öğr.Üyesi Sarp ALATEPELİ	-İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	

DENİZ BEYGÜLER tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak
oy birliği () / oy çokluğu () ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Asuman ALTAY
Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Smyrna’da Athena Kültü” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Deniz BEYGÜLER

11.06.2024

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Smyrna’da Athena Kültü
Deniz BEYGÜLER

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı
Arkeoloji Programı

Athena kültürünün Eski Smyrna kentindeki varlığının araştırıldığı bu çalışmada ilk olarak Tanrıça Athena’nın kökeni, doğumu, mitolojik hikâyeleri ve diğer tanrılar/tanrıçalar ile olan ilişkileri irdelenmiştir. Bununla birlikte tanrıçanın sıfatları, özellikleri ve ilişkili olduğu bayramlar ile Kıta Yunanistan ve Batı Anadolu’daki Athena kültürünün yayılımı incelenmiştir. İkinci kısımda tanrıçanın adını verdiği Eski Smyrna’daki Athena Tapınağı’nın kazı tarihçesi ve inşa evreleriyle birlikte Tanrıça Athena’ya sunulmuş adak buluntuları değerlendirilmiştir.

Bu çalışma amacı doğrultusunda Atina’daki Athena kültürünün, Yunan öncesi toplumları ve dinlerini göz ardı etmeden anlamaya odaklanmıştır. Athena kültürünün Kıta Yunanistan’daki ve Ege Adaları’ndaki yayılım alanlarının incelenmesi Batı Anadolu’daki yayılım alanlarının anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Çalışmanın sonucunda Yunan dini içinde önemli bir külte ve prestije sahip olan Athena’nın Eski Smyrna’da neden ve nasıl var olduğunun anlaşılmasına odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Smyrna, Athena, Kült, Adaklar.

ABSTRACT
Master's Thesis
Cult of Athena in Smyrna
Deniz BEYGÜLER

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Archaeology
Archaeology Program

In this study investigating the presence of the Athena cult in Old Smyrna, the origins, birth, mythological narratives, and relationships with other gods/goddesses of the Goddess Athena have been examined first. Additionally, the epithets, attributes, and associated festivals of the goddess, along with the spread of the Athena cult in Mainland Greece and Western Anatolia, have been researched in this study. In the second part, the excavation history and construction phases of the Athena Temple in Old Smyrna, which was named after the goddess herself, are explored, along with an evaluation of votive offerings dedicated to the Goddess Athena.

This study has focused on understanding the Athena cult in Athens in accordance with its objectives, without disregarding pre-Greek societies and religions. The examination of the spread of the Athena cult in Mainland Greece and the Aegean Islands contributes to the understanding of its dissemination in Western Anatolia. The focus of the study's conclusion has been on understanding why and how Athena, a deity of significant cult and prestige within Greek religion, existed in Old Smyrna.

Keywords: Old Smyrna, Athena, Cult, Votive Offering.

SMYRNA'DA ATHENA KÜLTÜ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
EKLER LİSTESİ	ix

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM ATHENA

1.1. ATHENA'NIN KÖKENİ	5
1.2. TANRIÇANIN DOĞUŞU VE MİTLERİ	10
1.2.1. Zeus	11
1.2.2. Poseidon	15
1.2.3. Hephaistos	16
1.2.4. Arakhne	19
1.2.5. Yer Aldığı Diğer Mitler	20
1.3. EPİTHETLERİ	23
1.3.1. Akıl Tanrıçası	27
1.3.2. Savaş Tanrıçası	28
1.3.3. Şehirlerin Koruyucusu	30
1.3.4. Dokuma Tanrıçası	30
1.3.5. Tarımın Koruyucusu	31
1.4. ATHENA'NIN ÖZELLİKLERİ	33
1.4.1 Atribütleri	33
1.4.2. Tasvirleri	34
1.5. ATHENA İLE İLİŞKİLİ BAYRAMLAR	37

1.5.1. Panathenaia	37
1.5.2. Kallynteria ve Plynteria	40
1.5.3. Synoikia	43
1.5.4. Skiraphoria	45
1.5.5. Oskhophoria	47
1.5.6. Khalkeia	51
1.5.7. Prokharisteria	54
1.6. KITA YUNANİSTAN VE BATI ANADOLU'DA ATHENA KÜLTÜNÜN YAYILIMI	55
1.6.1. Güney Yunanistan	55
1.6.2. Kuzey Yunanistan	58
1.6.3. Ege Adaları	60
1.6.4. Batı Anadolu İon Kentleri	61
İKİNCİ BÖLÜM	
ESKİ SMYRNA (BAYRAKLI) ATHENA KÜLTÜ	
2.1. ESKİ SMYRNA TAPINAK KAZILARI	64
2.1.1. İlk Kazılar ve Kazıcılar	64
2.1.2. Athena Tapınağının Keşfi ve Evreleri	64
2.1.3. Athena Tapınağı Adak Buluntuları	67
2.1.3.1. Yazıtlar	67
2.1.3.2. Savaş Aletleri ve Silahlar	68
2.1.4. Dokuma Ağırlıkları	71
2.1.5. Kandiller	75
SONUÇ	77
KAYNAKÇA	79
EKLER	

KISALTMALAR

AJA	American Journal of Archeology
BSA	The British School at Athens
Bkz.	Bakınız
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
Vd.	Ve diğerleri
Lev.	Levha
Fig.	Figure
ATH	Athena. Adak malzemelerinin daha anlaşılır olması adına sadece bu tez kapsamında kullanıldı.

EKLER LİSTESİ

EK 1: Haritalar

ek s. 1

EK 2: Şekiller

ek s. 6

GİRİŞ

15. yüzyıldan itibaren birçok gezginin uğrak noktası olan İzmir, sahip olduğu antik kalıntılardan dolayı gezginler tarafından ilgi çekici bir merkez olarak görülmektedir. Antik yazarların notlarını kendilerine rehber edinen bu gezginlerden ilk olarak 1431 yılında İzmir'e gelen Anconalı Cyriacus'un, kent hakkındaki yazıları kayboldu da birçok antik kente uğradığı bilinmektedir. 17. yüzyılda gezginlerin uğrak noktalarından biri olmaya devam eden İzmir'e; Jean Thévenot, Jean-Baptiste Tavernier, Antoine Galland ve Jacob Spon isimli gezginlerin geldiği ve kent hakkında çeşitli notlar aldıkları bilinmektedir. 18. yüzyılda ise İzmir'e dair en önemli kayıtlar İngiliz Richard Pococke ve Richard Chandler'in seyahatlerinden ele geçmektedir. Özellikle Richard Chandler, Eski Smyrna adı altında yazdığı notlarda Yamanlar (Sipylos) Dağı'nda bulunan antik kalıntılar¹ ile Eski Smyrna arasında ilişki kuran ilk gezgin olarak karşımıza çıkmaktadır. Gezginlerin ve araştırmacıların bu bölgeye olan yoğun ilgisi Pausanias'ın bahsettiği Tantalos'un mezarını bulma arzusundan kaynaklanmış olmalıdır². Pococke ve Chandler'in kente dair yazılarının, 19. yüzyıldan itibaren diğer gezginlerin ilgilerini bu bölgeye çekmesine sebep olmaktadır. Birçok gezgin ve araştırmacının notlarından sonra son olarak Anton Prokesh von Osten daha önce Gropius'un keşfettiği kalıntıların ayrıntılı incelemesini yapmak amacıyla Bayraklı'ya gelmiştir. Bu sayede, Eski Smyrna'da bulunan kalıntılara dair ilk kez ayrıntılı bilgiler Prokesh von Osten mektuplarında yer almaktadır³. Bölgede gerçekleştirilen ilk arkeolojik çalışmalar, Franz Miltner tarafından 1930 yılında gerçekleştirilmiştir⁴. Kentte ilk sistemli kazı çalışmaları 1948-1951 yıllarında Ekrem Akurgal ve John Cook tarafından Türk-İngiliz ekibin ortaklığında başlamıştır.

Antik Yunan tanrı/tanrıçaları içinde en çok tapınağa sahip olanlardan biri Tanrıça Athena'dır. Kente adını verdiği Atina başta olmak üzere tüm Anakara

¹ Yamanlar Dağı'nda bulunan arkeolojik veriler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Ersin Doğer ve İsmail Gezin, "Arkaik ve Klasik Dönemde Smyrna'nın Dış Savunması Üzerine Gözlemler", N. Ülker (ed.) **II. Uluslararası İzmir Sempozyumu**, İzmir, 1998, ss.7-30.

² Zeus ile Plüton'un oğlunun (Tantalos'un) olduğu söylenen mezar Sipylos Dağı üzerindedir. Biliyorum, çünkü gördüm. Paus. II. 22-3.

³ Duygu Akar Tanrıver, "Eski Smyrna'nın Keşfi", (ESK), **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 42, 2017, ss.69-71.

⁴ Miltner, Franz ve Helene Miltner, "Bericht über eine Voruntersuchung in Alt-Smyrna", **Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien**, 27, Beibl, 1932, pp.127-188.

Yunanistan, Ege Adaları ve Batı Anadolu’da popüler bir kulte sahiptir. Kültünün bu denli geniş alana yayılması, tapınım gördüğü bölgelerdeki yerel kültürlerle iç içe geçmiş ve farklı sıfatlarla anılmasına sebep olmuştur. Anakara Yunanistan’dan Batı Anadolu’ya doğru yaşanan göçlerle birlikte, Athena kültü burada varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Birçok farklı sıfatla anılan Athena için içlerinden belki de en önemlisi Polias sıfatıdır. Ayrıca şehirlerin ve kasabaların koruyucusu anlamına gelen Polias kelimesi, Poliatis ve Polioukos adları ile karşımıza çıkmaktadır. Batı Anadolu’daki bazı antik kentlerde Athena Polias adına tapınaklar inşa edilmesi sadece Yunanistan sınırları içerisinde değil farklı yerlerde de aynı önemle tapınılmaya devam ettiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Antik Yunanlıların on iki tanrısı içinde doğrudan savaş tanrısı olarak anılan Ares yerine bu sıfatın Tanrıça Athena’ya verilmiş olması dikkat edilmesi gereken bir unsurdur. Yunanlıların Athena’ya verdikleri diğer sıfatlar içinde özellikle Polias sıfatının öneminin anlaşılması neden bu kadar fazla Athena Tapınağı’nın inşa edildiği sorusuna da bir cevap olacaktır. Bu tez çalışmasında yanıt aranan sorular içinde en önemlilerinden biri, “Neden Athena?” sorusudur. Antik Yunan’da, Atina kentine adını veren Athena’nın Yunanlılar için önemi nedir? Yunan Pantheonunda bulunan ana on iki tanrı ve yerel birçok farklı tanrı figürü olmasına rağmen, Athena’ya birçok kentte tapınılması Yunanlılar için nasıl bir anlama sahiptir? Batı Anadolu’da birçok kentin koruyucu Tanrıçası Athena’dır. Ana tanrıça figürü olmadığı kentlerde ise kentin koruyucu tanrısı dışında kendisine ait bir tapınağı bulunmaktadır.

Eski Smyrna’nın Helenler tarafından kolonize edilme süreci ve tarihleri konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Antik yazarların aktardıkları farklı bilgiler ve kazılardan elde edilen veriler bu konuda kesin bir yargıya varmak adına henüz yeterli değildir. Antik yazarlardan edindiğimiz bilgilere göre, Eski Smyrna’nın ilk sakinlerinin kuzeyden gelen Aioller tarafından kurulmuş olduğu yönündedir. Kolophonlu Mimnermos Eski Smyrna hakkında, benim kentim Aiolis yöresindeki Smyrna demektedir. Mimnermos’tan sonra Herodotos’un Eski Smyrna’nın Aioller’den İonlara geçişini anlatmaktadır. Herodotos’a göre, Kolophon’dan sürülen bir grup Smyrnalılar tarafından kente kabul edildiğinde ve Smyrnalılar bir bayram (olasılıkla Dionysia) için kentten ayrıldıklarında Kolophonlular kenti ele

geçirmektedir⁵. Anlatılanlar ne kadar tartışmalı olursa olsun önce Aioller, daha sonra İonların Eski Smyrna'ya karşı hâkimiyet çabası bu bölgenin her iki taraf içinde ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Cevapsız kalan soru ise Eski Smyrna'nın tam olarak hangi tarihte İonlar tarafından ele geçirildiğinin bilinmemesidir⁶. Ege Denizi'ne kolayca geçiş sağlanabilecek bir körfezde doğal bir limana sahip olan Eski Smyrna'nın bu önemli stratejik konumu, bölgenin tarihi boyunca ele geçirilme mücadelesinin en temel sebebidir⁷. Antik dönem şartlarında en kolay ticaret yolunun denizle sağlandığı düşünülürse Batı Anadolu kentleri içinde en eski Athena Tapınağı'nın neden Eski Smyrna'da bulunduğu sorusu anlam kazanacaktır. Tıpkı Eski Smyrna örneğinde olduğu gibi diğer Batı Anadolu İon kentlerinde de Athena tapınaklarının limana yakın olan yerlerde bulunması tesadüf değildir. Athena'nın aynı zamanda denizciliğin mucidi⁸ olarak görülmesi tanrıçanın gemilerin ve gemicilerin koruyucusu olarak tapınım görmesine neden olmakta, kutsal alanlarının da liman kentlerindeki varlığını açıklamaktadır⁹.

Eski Smyrna'da, özellikle tapınak ve çevresinde gerçekleştirilen kazılar sırasında Athena Tapınağı'ndan ele geçen ve Athena'nın varlığının kesin kanıtı olarak; “bu adağı Athena'ya Protarkhos oğlu Oinotimos sundu” ifadesinin yer aldığı bronz çubuk üzerindeki yazıttır. Üzerinde Athena adının yer aldığı bu yazıt sayesinde tapınağın tanrıçaya adanmış olduğuna dair şüpheye yer kalmamaktadır. Tapınak kazılarından elde edilen buluntular Ekrem Akurgal ve John Cook tarafından iki ayrı kaynakta yayınlanmış olup ele geçen adak buluntuları Athena kültü kapsamında incelenmemiştir. Bu nedenle çalışmada tapınak kazılarından ele geçen adak buluntuları Athena Kültü kapsamında değerlendirilmiştir.

Eski Smyrna'da Demir Çağı boyunca farklı etnik kökenli halkların bir arada yaşaması ve MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısında kentin terk edilmesi Athena kültüyle ilgili farklı soruların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. MÖ 5. yüzyıl sonları ile MÖ 4. yüzyıl

⁵ Herodotos, I, 150.

⁶ Ersin Doğer, **İzmir'in Smyrna'sı Paleolitik Çağ'dan Türk Fethine Kadar**, (Paleolitik), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, ss.72-73.

⁷ Kentin stratejik önemi hakkında detaylı bilgi için bkz: Ersin Doğer, “İlkçağ'da İzmir'in Stratejik Konumu”, **21. Yüzyıl Eşiğinde İzmir Uluslararası Sempozyumu**, İzmir, 2002, ss.16-27.

⁸ Wilhelm Heinrich Roscher, **Ausführliches Lexion der Griechischen und Römischen Mythologie**, Leipzig: B. G. Teubner, 1884, s.679.

⁹ Antik dönemde kutsal alanların konumları hakkında ayrıca bkz: Kenan Eren, “Arkaik Kutsal Alanlarda Yer Seçimini Belirleyen Etmenler”, **Phaselis: Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi**, Vol. 1, 2015, ss.221-229.

sonları arasında adak buluntularının yerleşimde görülmemesi bu sorulardan biridir. MÖ 4. Yüzyılda, üzerinde Athena tasviri bulunan ağırşak dışında doğrudan tanrıça ile ilgili adak malzemesi olmaması başka sorunlar meydana getirmektedir. Tek bir adak malzemesine dayanarak kentin hala Athena'ya tapındığını söylemek doğru olur mu? Ya da bu yıllar arasında adak malzemesinin olmaması bu kentle Smyrnalıların Athena kültünden kendi istekleriyle ayrılmış olması anlamına gelir mi? Bu nokta da dikkat edilmesi gereken unsurların başında Smyrnalıların Persler ve Lydialılar ile etkileşimleridir. Bu dönem içerisinde, Eski Smyrna'da Athena Tapınağı'ndaki kültün faaliyette olup olmadığı da önemli bir sorudur. Eski Smyrna'nın önce Lydia sonra Pers işgallerine maruz kalması, tapınağın yapımının bir türlü tam olarak bitirilememesine neden olmuştur. Tapınağın sürekli olarak yağmaya maruz kalması da adak buluntularının dağılması ya da kaybolmasıyla sonuçlanmaktadır. Tüm bu süreç içinde gerçekleşen sosyal ve siyasi olaylar sonucunda, tapınaktaki kazılarda doğrudan Athena ile ilişkisi olabilecek az sayıda adak sunusu kalmıştır. Bu sebeple, Eski Smyrna'daki adak buluntularını, Batı Anadolu İon kentlerindeki Arkaik Athena Tapınakları'ndaki adaklarla karşılaştırılarak bir değerlendirme yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ATHENA

1.1. ATHENA’NIN KÖKENİ

Athena adının anlamı tam olarak bilinmemekle birlikte dil bilimcilerin bu adla ilgili çeşitli varsayımları bulunmaktadır. Athena adının kökenine dair ortaya konan söz konusu bu varsayımları farklı açıklamalara dayandırmaları da aynı şekilde tartışmalıdır. Athena’nın adıyla ilgili önerilen bir görüşe göre tanrıçanın adı Athenion’dan (anne sütü) türetilmektedir. Bu etimolojiye göre iki farklı yorum bulunmaktadır. İlki, Athene’nin Zeus’tan anne sütü ile doğmasına yapılan bir gönderme içermektedir. İkincisinde ise Athena’nın Amazonlarıinkiyle benzerlik gösteren cinsiyetsiz karakterine atıfta bulunmaktadır¹⁰. Adının farklı şekillerde kullanımı olmasına karşın Athena adının kullanımı en az diğerleri kadar eskidir¹¹.

Antik Dönem’de Athena için birden fazla ad kullanılmaktadır. Dorik lehçesinde “Athana” olarak, Aiol lehçesinde “Athanaa” olarak görülmektedir. Antik hikâyelerde “Athenaie” olarak kullanılan adı, sonradan “Athene” olarak değişime uğramaktadır. Attika lehçesindeki kullanımı “Athenaia” iken MÖ 4. yüzyıldan itibaren “Athena”¹² olarak karşımıza çıkmaktadır¹³. Atina kentinin adı olan Athenae’nin dişil çoğulu ve Boeotia’da bir yerin adı olan “Athena Diades” buradan gelmektedir¹⁴.

Guthrie’ye göre, Athena adı için ise doğrudan önerilen bir Yunanca köken etimolojisi bulunmasa da¹⁵ Graves, Athena (ya da Athene) isminin anlamı için çok fazla öneri bulunmasına rağmen hiçbirinin tam anlamıyla yeterli olmadığını söylemektedir¹⁶. Yunancada “çiçek” ve “hemşire” sözcükleri, Sanskritçe’de ise

¹⁰ W. Sherwood Fox, **The Mythology of All Races Volume 1 Greek and Roman**, Cambridge University Press, Massachusetts, 1916. s.169.

¹¹ L. Richard Farnell, **Cults Of The Greek States Vol I**, Oxford University Press, London, 1896, s.258.

¹² Adının Athena olarak Homeros tarafından yaygın olarak kullanılması, Attika kültürünün antik dönemdeki ününü göstermektedir. Farnell, s.258.

¹³ Susan Deacy, **Athena**, Routledge, London and New York, 2008, (Athena), s.14.

¹⁴ Farnell, s.258.

¹⁵ William K. C. Guthrie, **The Greeks and Their Gods**, Beacon Press, Boston, 1955, s.106.

¹⁶ Bazı araştırmacılar, Athena’da Hindu Tanrıçası Sarasvati’ye benzeyen bir doğa kişileştirmesi görmüş olsa da Athena’nın kökeninin daha muhtemel bir şekilde fırtına ve şimşek tanrıçasına dayandığı düşünülmektedir. Antik dönemlerde Athena’ya ilişkin sembollerden olan aegis’in ve “parlak gözlü” tanrıça sıfatının, bu fırtınalı öğelerle ilişkilendirildiği belirtilmektedir. Bu durumda Athena, Vedik

vadh (vurmak) ve adh (tepe) sözcükleri önerilmektedir. Athena ile çoğunlukla bir arada görülen Pallas sıfatına önerilen sözcükler içinde Yunanca'da "vurmak" ya da "kız" anlamına gelen kelime önerileri bulunmaktadır¹⁷.

Athena'nın kökeni hakkında bildiklerimize göre, Antik Dönem'de Yunanistan'ın farklı bölgelerinde Athena'ya tapınılmış olması tanrıçanın Akha Dönemi'nde ilkel bir Helen tanrısı olduğunu göstermektedir¹⁸. Özellikle İon ve Dorlar tarafından tapınılmasına karşın Athena kültü, Yunan Dünyasına eşit bir şekilde dağılmaktadır¹⁹. Athena kültürünün evrenselliğine; Homeros'un anlatımları, birçok kahramanlık efsanesi ve yerel kültürlerin kayıtları kanıt olarak gösterilebilir²⁰. Bu kanıtlardan yola çıkarak benzersiz Hellen karakteri²¹ sayesinde, Doğu kökenli olduğuna dair neden bir iz görülmediği açıklanmaktadır²². Benzer şekilde mitolojik hikâyelerinde Pelasglar²³ ile ilgili anlatımları olsa da kişiliğinde Pelasglara²⁴ dair herhangi bir iz bulunmamaktadır²⁵.

Athena'nın tüm bu kökenine dair tartışmalara karşın tanrıçanın Yunanlı olmayıp, Yunan öncesi dönemde de var olduğu kuvvetli bir şekilde kanıtlanmaktadır. Bu kanıtlardan biri tanrıçanın adının sonundaki "-na" ekidir. Guthrie'nin²⁶

Tanrıçası Vach'a benzetilse de Athena'nın, bu karakterini hızla kaybettiği görülmektedir. Araştırmacılar, Athena'nın doğası ve özelliklerinin zamanla değiştiğini, farklı nitelikler kazandığını ve Hindu Sarasvati ile olan benzerliğin bu değişimlerin içinde kaybolduğundan bahsetmektedirler. Robert Graves, **New Larousse Encyclopedia of Mythology**, Crown Publishers, New York, 1987, (Encyclopedia), s.107.

¹⁷ Graves (Encyclopedia), s.107.

¹⁸ Farnell, s.258.

¹⁹ Fox, s.169.

²⁰ Farnell, s.258.

²¹ Farnell, s.258.

²² Fox, s.169.

²³ Pelasglar, Yunan yazarlar tarafından Yunan topraklarında var olduğuna inanılan bir topluluğa verilen addır. Antik dönem otoritelerinin ifadeleri, tarihsel sırayla düzenlendiğinde, bazı inançların belli bir yazarın çağı ötesine kadar izlerinin sürülemediği anlaşılmaktadır. Bu durum, belirli inançların önceden var olmadığını kanıtlamasa da bu inançları varsayarken dikkatli olunması gerekmektedir. Homeros'un eserlerinde Pelasglar, Troia'nın müttefikleri arasında bulunmaktadırlar: İlyada'daki katalogda (II. 840-843), genellikle coğrafi olarak titiz bir sıralama içinde, Trakya'nın Hellespontine sınırındaki kasabalar ile Güneydoğu Avrupa'daki Traklar arasında yer almaktadırlar. The Encyclopaedia Britannica Company, **Cambridge University Press**, Cilt:21, New York, 1911, s.65.

²⁴ Pelasglara göre, Athena, Libya'daki Tritonis Gölü yakınlarında doğmaktadır. Keçi potu giyimli üç Libya perisi tarafından keşfedilerek büyütülmektedir. Küçükken oyun arkadaşı Pallas ile kazara yaşanan bir savaşta onun ölümüne sebep olan tanrıça bu olayın üzüntüsüyle kendi adına Pallas'ın adını eklemektedir. Athena daha sonra Girit üzerinden Yunanistan'a gelerek önce Boeotia Nehri Triton kıyısındaki Athenae şehrinde yaşamaktadır. Robert Graves. **The Greek Myths**, Penguin Books, 1971. (Myths), s.44.

²⁵ Fox, s.169.

²⁶ Guthrie ayrıca Profesör Arthur Bernard Cook'un Athena'nın kökeni hakkındaki görüşünü aktarır. Cook, Athena'nın çeşitli nitelikleri, ekonomik açıdan açıklanabilir ve Yunan öncesi bir tanrıçayı

aktarımıyla A. B. Cook'un görüşüne göre, Atina'daki Akropolis'in orijinal adı "Athene"dir ve Yunan öncesi Mykene, Pallene, Mitylene, Prune gibi yer adları ile benzerlik göstermektedir²⁷. Eski tekil "Athene", "Athenai" lokatif formu sayesinde yeni çoğul "Athenai"ye dönüşmektedir; Myken'nin "Mykenai" veya Thebe'nin "Thebai" ile yer değiştirmesi bu duruma verilebilecek diğer örneklerdir²⁸.

Chadwick'in aktarımıyla; Georgiev'e göre, Minos dili Yunanlılardan önce Yunanistan'da kullanılan yaygın bir dildir²⁹. Her ne kadar kesinlikten uzak olan bir teori olsa da büyük oranda doğruluk payı bulunmaktadır. Bu teori içinde kesin olan bir şey varsa o da Yunanca yer adlarının çoğunun Athenai (Atina), Mikenai (Miken), Korinthos, Zakunthos, Halikarnassos ve Lukabettos gibi Yunanca kelimelerden oluşmamasıdır³⁰. Chadwick'in bir önerisinde ele geçen bir buluntu için Athena'nın ilahi bir isim olduğunu belirtmesi üzerine Ventris; "Tabletlerde tanrı isimleri bulmaya köklü bir itirazım var... ama Athana Potnia (Athena Hanım) kesinlikle gerçek olamayacak kadar iyi görünüyor" demektedir³¹. Potnia³², en ilginç ilahi unvan olarak bilinen Yunanca bir kelimedir. Homeros, bu sözcüğü özellikle bir tanrıçanın unvanı olarak kullanarak Athena ile birleştirmekte fakat sözcük genellikle tek başına ya da bir yer adıyla bağlantılı olarak kullanılmaktadır³³. Athena'nın açıkça adlandırıldığı buluntular arasında Miken saraylarından ele geçen bir Linear B tabletinde tanrıçanın

Ege'deki Yunan öncesi dinin doğasıyla uyumlu hale getirdiğinden bahseder. Cook'a göre, Kybele ya da Dea Dindymene gibi tanrıçalar, yaşamları ve düşünceleri ekinlerin, hayvanların ve insanların bereketi etrafında dönen uygarlaşmamış toplumlarda doğal olarak yaygın olan tanrıça tipidir. Cook, Athena'nın da bu tür bir tanrıça olarak ortaya çıkmış olabileceğini düşünmektedir. Ancak Cook, ilk Ege halklarının tüm tanrıçalarının dağ anasının yerel tezahürleri olduğunu söylemenin acelecilik olduğunu da belirtmektedir. Guthrie, ss.107-108.

²⁷ Alalkomenae, Potniae, Eleutherae, Apellae gibi kent isimleri şehrin kökeninin yerel kùltten geldiğini göstermektedir; Thespieae, Syrakusae gibi isimlerin olasılıkla unutulmuş kùlt terimlerinden türetilmiş olduğu düşünülmektedir. Farnell, s.258.

²⁸ Guthrie, s.107.

²⁹ Olasılıkla Hititçe ve diğer erken Anadolu dilleriyle akraba olan, Helen öncesi yaygın bir dilin lehçesi olduğu söylenmektedir. John Chadwick, **The Decipherment of Linear B**, Cambridge University Press, 1958, (Linear B), s.31.

³⁰ Chadwick, (Linear B) s.31.

³¹ Chadwick, (Linear B) s.70-71.

³² Hanımefendi ya da Leydi anlamında kullanılmaktadır. Genellikle tek başına ya da bir yer adıyla birlikte kullanılan bu kelimeyi Homeros bir unvan şeklinde Athena ile birleştirmektedir. 'Labirentin Leydisi' kesinlikle Knossos'tan çıkan en çarpıcı örnektir. Chadwick, (Linear B) s.125.

³³ Chadwick, (Linear B) s.125.

adı ‘‘a-ta-na po-ti-ni-ja’’ olarak görülmektedir (şek. 1). Knossos’ta ‘‘Potnia’’³⁴ olarak karşımıza çıkan sıfat, Homeros’ta ‘‘Potni Athenaie’’ olarak görülmektedir³⁵ (harita 1).

Nilsson’a göre, Antik Yunan kültürünü tam olarak anlamlandırmak ve sağlam temellere oturtmak için kendisinden önceki kültüre bakmak gerekmektedir. Yunanistan’ın Tunç Çağı kültürü Girit’te ortaya çıkmış fakat yayılarak özellikle Doğu Yunanistan’da kendini göstermiştir. Tarih öncesi çağlarda Girit’te ortaya çıkan din değişikliği Yunan dinin de etkilenmesine sebep olmuştur. Ne yazık ki genellikle Yunanlılardan önceki zengin ve yüksek kültür sıklıkla göz ardı edilerek Yunan dinin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır³⁶. Hurwit’e göre, Yunan tanrılarının nereden geldiği bilinmemektedir. Buna karşın geleneksel görüş çoğunun kökeninin Kıta Yunanistan dışından geldiği yönündedir³⁷.

Yunan tarihi araştırmacısı olan Nilsson, kitabında Minos kültürünün Yunan dinine olan etkisini detaylı bir şekilde anlatmaktadır³⁸. Minos dininde tanrıların temsilleri genel olarak karakteristik özellik barındırmasa da bazıları ayırt edici özelliklere sahiptir. Minos kültüründe çok sayıda yılanla birlikte bulunan idoller sayesinde Yılanlı Tanrıça hakkında en çok kanıtı sahip olunan tanrıçadır (şek. 2). Evlerde ya da saraylarda oldukça sık rastlanan Yılanlı Tanrıça, en başta yılan sembolünden dolayı ölünün ruhunu temsil ettiği inancıyla Persephone gibi yer altı dünyasına hükmeden bir tanrıça olduğu düşünülse de ev kültürlerinde çok sayıda bulunması tam olarak açıklanamamaktadır. Yılan, her zaman ölüleri temsil eden bir sembol olmamakla birlikte hem antik dünya da hem de modern hayatta eve şans getirdiğine ve evi koruduğuna inanılan bir hayvan figürüdür. Daha sonraki dönemlerde yılan, Athena’nın sembolleri içinde de görülmektedir.

³⁴ Hem Pylos Sarayı’nda hem de Knossos Sarayı’ndaki diğer tabletlerde ‘‘Potnia’’ tek başına ilahi bir isim olarak da karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın ‘‘Potnia’’ isimli bir tanrıyı tanımlayacak yeteri kadar kanıt bulunmamaktadır. John Chadwick ve Michael Ventris, **Documents in Mycenaean Greek**, Cambridge University Press, London, 1973, s.126.

³⁵ John Chadwick ve Michael Ventris, **Documents in Mycenaean Greek**, Cambridge University Press, London, 1973, s.126.

³⁶ Bu kültürü yaratan insanların Grek ya da Ari ırk olmadığı bilinmektedir. Tarih öncesi çağlarda Yunanistan’da meydana gelen din değişikliğini anlamaya çalışmak için Bronz Çağı’nın dini olan Minos-Miken kültürü hakkında bilgi edinmek doğru olacaktır. Minos-Miken dininin kökeni ve gelişimi hakkında bkz: Martin P. Nilsson, **A History of Greek Religion**, Oxford University Press, London, 1952, (History), ss.9-10.

³⁷ Jeffrey Hurwit, **The Athenian Acropolis: History, Mythology and Archaeology from the Neolithic Era to the Present**, Cambridge University Press, London, 2000, s.12.

³⁸ Tezin kapsamı içinde sadece Athena ile benzerliklerine değinilecektir.

Minos kültüründe ağaçların önemli bir yer tuttuğu belirtilmektedir. Ağaç ile ilgili tasvirler bakıldığında bu kült ilkel bir ağaç kültü olmaktan oldukça uzaktır. Ağaç özellikle antropomorfik tanrılarla bağlantılı bir kült olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda Minosluların tanrılarını kuş biçiminde gördükleri bilinmektedir; böylece ağaç kültüyle birlikte kuş tasvirlerinin bulunması anlam kazanmaktadır. Bu tasvirlerden birindeki ağaç kültü sahnesinde mızraklı ya da kalkanlı bir tanrı veya bir kuş görülmektedir. Minos kültüründe önemli bir yer edinen kuş ve ağaç metaforu Antik Yunan dininde Athena'da baykuş ve zeytin ağacı olarak kendisini göstermektedir. Kuş sembolünün Athena'ya atfedilmesinin sebebi ise Homeros'un tanrılarının kuş şekline dönüştüğünden fakat diğer hayvan şekillerine girmediklerinden bahsetmesidir. Sadece Athena bazen kendisiyle birlikte başka tanrıları da kuşa dönüştürmektedir. Antik kaynaklara göre, Yaşlı Nestor tanrıçayı tam da bu dönüşümü sayesinde tanımaktadır. Homeros'un anlatımlarında tanrıça farklı türde kuş şekillerinde gözüke de genellikle baykuş ile ilişkilendirilmektedir³⁹.

Miken Akropolü'nde bulunan ve kireçtaşı üzerinde boyalı bir tasviri olan üzeri tamamen Miken kalkanı ile sarılı tanrıça figürü Athena ile benzerlik göstermektedir. Diğer örnek ise Knossos'ta bulunan bir mühür baskısıdır ve elinde mızrakla bir dağın (ya da kayanın) üzerinde duran tanrıçayı tasvir etmektedir⁴⁰ (şek. 3). Knossos'ta ele geçen buluntular arasında en dikkat çekici özellik kadın tanrıçaların baskınlığıdır ve bir kalkan ya da mızrakla ayırt edilmeleridir. Kadınların erkeklere göre baskın görülmesini Nilsson, tanrının mitolojik temsillerinin onun doğası, eylem alanı ve nitelikleriyle açıklamaktadır. Minos döneminde evin koruyuculuğunu üstlenen tanrıçanın; Miken Dönemi'nde halkın anakarada zorunlu olarak savaşçı bir kimlik kazanmasının getirisi olarak evin koruyucusu olan tanrıçaya savaşçı bir kimlik de eklenmektedir. Eğer Athena gerçekten Minos Dönemi'nden itibaren değişik şekillerde varlığını sürdüren bir tanrıçaysa zaman içinde krallık döneminin sona ermesiyle saray koruyucusu olmaktan çıkıp devletin korucusu haline gelmiş olabilir mi?⁴¹ Diğer bir

³⁹ Martin P. Nilsson, **The Minoan Mycenaean Religion and its Survival in Greek Religion**, Lund: Gleerup, 1927, (Survival), s.421. Nilsson, (History), s.27.

⁴⁰ Nilsson, (History), s.19.

⁴¹ Nilsson'a göre din, genellikle toprakla sıkı sıkıya bağlantılıdır. Topraklar zamanla nüfus ve dil açısından değişebilir, ancak göçmenler genellikle ülkenin eski tanrılarına olan bağlılıklarını korumaktadırlar. Eski tanrılar, zaman içinde yer değiştirebilir veya dönüşebilir, ancak çoğunlukla tamamen ortadan kaybolmazlar. Yunanistan'ın tarih öncesi dönemlerinde meydana gelen din değişikliklerinde de benzer bir durumun olabileceği düşünülmektedir. Nilsson, (History), s.22.

değişle ev kültü yerini kamusal bir kültü bırakmış olmalıdır. Özetle kraliyet soyunu koruyan Athena, zaman içinde şehirleri koruyan, adı medeniyetle birlikte anılan ve düzenli savaşın lideri haline gelmektedir. Erken dönemde sarayları ve kralları koruyan Athena'nın Antik Yunan'da kahramanların koruyuculuğunu üstlenmesi bu değişimin bir sonucudur. Homeros'ta Athena, kahramanların koruyucu tanrıçasıdır. Homeros, Odysseia'da Athena'nın Atina Akropolü'ndeki Erikhteus'un kalesine sığınmasını anlatmaktadır. Burada eski kültün devamlılığı yani tanrıçanın prensin sarayında ikamet ettiği görülmektedir. Erikhteus, Miken dönemindeki kralın Yunan dönemine bir yansımasıdır. Zamanla kraliyet sarayları yerini tapınaklara bırakmaktadır⁴².

Yunan kültürünün kendisinden önceki kültürü devam ettirdiğine ilişkin bir diğer kanıt ise Minos-Miken saraylarının üzerine inşa edilen Yunan tapınaklarıdır. Athena'ya adanan tapınakların Miken ve Atina'daki Miken saray kalıntıları üzerinde bulunması kültün sürekliliğine işaret etmektedir⁴³. Atina Akropolisi'nde bulunan eski Athena Tapınağı olarak adlandırılan yapının temelleri altındaki Miken kraliyet sarayı kalıntıları buna bir örnektir⁴⁴. Aynı şekilde Tegea'daki Athena Alea tapınağının pronaosunun altında Geç Miken seramik parçaları ve Phokis'teki Elateia kentindeki Athena Kranaia tapınağında da seramik kalıntıları ele geçmiştir⁴⁵.

1.2. TANRIÇANIN DOĞUŞU VE MİTLERİ

Birçok farklı mitolojik hikâyede karşımıza çıkan Athena çok yönlü kişiliğinin bir yansıması olarak her hikâyede farklı karakteriyle ön plandadır. Bu mitler bazen tanrıçanın merhametini bazen ise acımasızlığını tüm açıklığıyla gözler önüne sermektedir. Herhangi bir kalıba sığmayan bu yetenekli tanrıçanın birden fazla yönünün anlatılması elbette olağandır. Bazı mitolojik anlatımlar Athena'nın sıfatlarını anlamamıza olanak sağlamaktadır. Epithetler kısmında detaylı olarak anlatılmasından dolayı bu bölümde sadece tanrıçanın rol aldığı farklı mitolojik anlatımlar ele alınmıştır.

⁴² Nilsson, (History), s.26.

⁴³ Nilsson, (Survival), s.418.

⁴⁴ Nilsson, (History), s.25.

⁴⁵ Nilsson, (Survival), ss.404-405.

1.2.1. Zeus

Tanrıça Athena'nın doğumu ile ilgili birçok farklı mitolojik hikâye bulunmaktadır. Bu sebeple tanrıçanın doğum mitleri daha anlaşılır olması adına iki başlık altında incelenmiştir. İlki Athena'nın Zeus dışında farklı babalarının olduğu mitler ve annesinin Metis olmadığı yönündeki anlatımlar, diğesinde ise babasının Zeus olduğu varsayımı üzerinden kendi içinde farklı şekilleri bulunan hikâyelerdir.

İlk bazı mitolojik anlatımlara göre Athena'nın, Pallas⁴⁶ adında kanatlı keçi benzeri bir devden doğduğunu söylemektedirler. Bu mite göre Athena aegisini yapmak için Pallas'ın derisini ve kendi omuzlarına almak için kanatlarını soyup, Pallas adını kendi adına ekleyerek Pallas Athena olarak anılmakta ve böylece Pallas sıfatını kazanmaktadır⁴⁷.

İkinci bir görüşte; Athena'nın babası Theselya bölgesindeki⁴⁸ Phthiotis'teki Iton kralı Itonus'tur. Etymologicum Magnum'da anlatılana göre, Athena ve Iodame Itonus'un kızlarıdır. Ancak bu hikâyede, her iki kardeş birbirlerini kıskanır ve kavga ederler⁴⁹. Babası tarafından tanrıçaya yaptırılan Athena İtonia Tapınağı'na⁵⁰ bir gece izinsiz giren Iodame'nin karşısına Athena çıkar; tanrıçanın giysisine işlenmiş olan Medusa'nın başını gören Iodame bir taşla dönüşür. Sonuç olarak, Athena Iodame'yi öldürmektedir⁵¹.

Üçüncü bir görüşte; Poseidon'un Athena'nın babası olduğu anlatılmaktadır. Poseidon'nun babalığını reddeden Athena, Zeus'a kendisi ile ilgilenmesini ister ve onu

⁴⁶ Pallas, Knos ve Eutybia adlı titanların oğullarının adıdır. Aynı ad Pallas Athene'nin babasının adı olarak da kullanılmaktadır. Pallas kelimesi, eril ya da dişil bir anlama sahip olacak şekilde çeşitli şekillerde vurgulanabilmektedir. Eril olarak güçlü bir genç adam, dişil olarak ise güçlü bir bakire anlamına gelmektedir. Erkek Pallas genellikle aynı figür olarak görülmektedir ancak bazı soyağaçlarında Tanrıça Pallas'ın daha vahşi ve savaşçı bir erkek versiyonu olarak tasvir edilmektedir. Pallas Athene'nin babasına göre ilk önce Pallas'ın kızına şiddet gösterdiğini söylemektedir. Buna rağmen tanrıça onu alt ederek ganimet olarak derisini alarak üzerine giymektedir (aynı hikâye Pallas Athene ve Dev Pallas için de anlatılmaktadır). Baba Pallas kanatlı olduğu için kızı Pallas da eski tasvirlerinde kanatlı olarak betimlenmektedir. Carl Kerényi, **The Gods of the Greeks**, Jarrold and Sons Ltd, Norwich, 1951, ss.120-121.

⁴⁷ Graves, (Myths), s.45.

⁴⁸ Kerényi, s.122.

⁴⁹ Bu hikâye, Athena ve Pallas'ın (Triton'un kızı) hikâyesiyle benzerlik göstermektedir. Triton ile ilgili mitolojik hikâyede detaylı anlatılacaktır.

⁵⁰ Paus. IX. 34-2.

⁵¹ Graves, (Myths), s.45.

tarafından evlat edinilmek için yalvarır; Zeus'un da bunu seve seve kabul ettiği söylenmektedir⁵².

Efsanenin bir diğer versiyonunda; Metis, Athena'yı bir Kyklop olan Brontes'ten⁵³ dünyaya getirmektedir. Metis, Athena'yı dünyaya getirmek üzereyken Zeus tarafından yutulmaktadır. Diğer bir hikâyede de Athena, Koryphe'den dünyaya gelmektedir. Tanrıçanın doğumuyla ilgili anlatılanlar arasında genel olarak kabul edilen efsane, erken dönemlerde Athena ile özdeşleşen bilge ve ahlak özelliklerini açıklamak için anlatılmış olarak görülürken, Koryphe'nin anne olduğu versiyonda ise Zeus'un başından doğumu Kopupala kült unvanının büyümesinden kaynaklanmaktadır. Fox'a göre Metis'in, önceden Athena'nın kendisi olması da mümkün görünmektedir⁵⁴.

Athena'nın Boeotialı ilkel insan Alalkomeneus tarafından büyütülmüş olduğu da anlatılan efsaneler arasındadır. Athena Kopais Gölü'nde ortaya çıkarak buradaki insanlarla birlikte yaşamaktadır. Daha sonra Athenais adında biriyle evlenmektedir, ancak bu adın Athena'nın adının değiştirilmiş bir versiyonu olduğu da düşünülmektedir. Diğer efsanede ise; Alalkomeneus, tanrıçanın kendisine emanet edildiği Kithairon Dağı'nda ona bakmaktadır. Athene, bir gün Boeotia'dan ayrılıp Attika'ya gider. Yolda, Attika'da yerleşim kurmakta olan Kekrops adındaki bir kral ile karşılaşır. Ayrıca başka bir efsanede Athena'nın öğretmeninin Arkadia'da Pallas adında bir kral olduğu söylenmektedir. Pallas'ın Nike ve Khryse adında iki kızı bulunur ve bu iki isim Athena ile özdeşleşmektedir. Bu efsanede, Athena'nın savaşçı ve stratejik yönünü sembolize eden Nike ile aynı zamanda bilgeliği, sanatı ve hukuku ile diğer yönünü sembolize eden Khryse arasındaki ilişkiyi vurgular⁵⁵.

Zeus'un Athena'nın babası olduğu mitlerde ise iki farklı görüş bulunmaktadır. Homeros sık sık Athena'yı, Zeus'un sevgili kızı olarak anlatmasına rağmen hiçbir şekilde tanrıçanın Zeus'un başından doğduğunu ima etmemektedir. Olympos'un baş tanrısı Zeus'a, kız ya da diğer erkek kardeşlerinden çok Tanrıça Athena

⁵² Graves, (Myths), s.45.

⁵³ Kerenyi, olasılıkla Athena'nın doğumundaki bu versiyonda Zeus'un Metis'in şimşekten daha güçlü bir varlık doğurmasına olan korkusuna gönderme yaptığından bahsetmektedir. Gök Gürültüsü anlamına gelen "Brontes" isimli Kyklop demircilik konusunda uzman olan Idaioi Daktyloi'ye oldukça yakındır. Kerenyi, ss.121-122.

⁵⁴ Fox, s.170.

⁵⁵ Kerenyi, s.122.

benzemektedir. Bu benzerliğin sebebi sadece geniş alanlardaki faaliyeti ya da yüksek zihniyeti değil, aynı zamanda kriz yönetimindeki üstün becerisi de tanrıçada kendisini göstermektedir⁵⁶.

Heiodos'un Theogonia'sında ise Tanrıça Athena'nın Zeus'un başından doğduğunu gösteren bir hikâye anlatılmaktadır⁵⁷. Zeus'un ebeveynleri olan Gaia ve Uranos ona, Metis'i yutması gerektiğini çünkü Metis'in son derece bilge çocuklar doğuracağını söyleyerek uyarmaktadırlar⁵⁸. Zeus, bu sözleri dinleyerek Metis'i kandırarak küçük bir hayvan şekline (sonraki anlatımlara göre bir sinek⁵⁹) girmesini sağlamaktadır. Ardından Metis'i yutan Zeus, bir süre sonra başından panoplia⁶⁰ içinde Pallas Athena'yı dünyaya getirmektedir⁶¹ (şek. 4). Bir anlamda Zeus ve Metis ilişkisi gücün ve bilgeliğin birleşimidir⁶². Homeric Hymns'te Athena'nın doğumunu şu sözlere anlatılmaktadır: “Görkemli Tanrıça Pallas Athene'nin, parlak gözlü, yaratıcı, katı yürekli, saf bakire, şehirlerin kurtarıcısı, cesur, Tritogeneia'nın şarkısını söylemeye başlıyorum. Bilge Zeus, korkunç kafasından, parıldayan altından savaşçı kollarla kuşanmış olarak onu bizzat çıkardı ve bakarken tüm tanrılar huşuya kapıldı. Ama Athena hızla ölümsüz baştan fırladı ve kalçkanı tutan Zeus'un önünde keskin bir

⁵⁶ Fox, s.170.

⁵⁷ Bu anlatımda tanrıçanın doğrudan Zeus'un kafasından çıktığı söylenmese de “baş” ile eşanlamli olan “tepe” sözcüğü kullanılmaktadır. Kerenyi, s.120.

⁵⁸ Kerenyi, s.118.

⁵⁹ Fox, s.169.

⁶⁰ Panoply, zırh takımını ifade eden bir terimdir. Yunanca πανοπλία (panoplia) kelimesi, hoplit ya da ağır silahlı bir askerin tüm zırhını, yani kalkan, göğüs zırhı, miğfer, başlıklar, kılıç ve mızrak gibi donanımlarının tümünü ifade etmektedir. Zamanla 16. yüzyılın sonlarından 17. yüzyılın başlarına kadar, “panoply” terimi genellikle plaka zırh takımlarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Terimin mecazi anlamı, özellikle, “Tanrı'nın bütün zırhı” anlamına gelen (ἡ πανοπλία τοῦ Θεοῦ) kelimedenden gelmektedir. The Encyclopaedia Britannica Company, **Cambridge University Press**, Cilt:20, New York, 1911, s.681.

⁶¹ J.E. Harrison'ın Athena'nın Zeus'un kafasından doğuş hikâyesini “anaerkil koşullardan kurtulmak için çaresiz bir teolojik araç” olarak tanımlaması, bilgeliğin yalnızca erkeklerin ayrıcalığı olduğu fikrine yönelik dogmatik bir ısrarı vurgulamaktadır; tarih boyunca yalnızca tanrıça bilge olarak kabul edilmektedir. Hesiodos, öyküsünde aslında birbirleriyle çelişen üç farklı görüşü uyumlu hale getirmeyi başarmaktadır: Atinalıların şehir Tanrıçası Athena, dördüncü günün Titaness'i ve tüm bilgelik ve bilgiye öncülük eden Merkür gezegeninin ölümsüz Metis'in tek çocuğudur. Zeus, Metis'i yutar ancak bu eylem onun bilgeliğini kaybetmesine engel olmamaktadır (yani Akalar Titan kültürünü bastırarak, tüm bilgeliklerini tanrıları Zeus'a atfetmektedirler). Athena, Zeus'un kızdır ve bu durum, Akalar'ın Atinalıların Zeus'un ataerkil egemenliğini kabul etmeleri gerektiği fikrini güçlendirmektedir. Mitoloji, benzer örneklerden etkilenmektedir: Zeus'un Nemesis'in peşine düşmesi; Kronos'un oğullarını ve kızlarını yutması, Dionysos'un Zeus'un kalçasından yeniden doğması gibi. Bunun ardından, Athena, Zeus'un itaatkâr temsilcisi olarak rol almaktadır ve öncüllerini bilinçli bir şekilde bastırmaktadır. Tanrıça tapınağına rahibeleri değil sadece rahipleri işe almaktadır. Graves, (Myths), ss.46-47.

⁶² Michael Stapleton, **The Illustrated Dictionary of Greek and Roman Mythology**, Peter Bedrick Books, Inc., New York, 1986, s.139.

mızrak sallayarak durdu: Büyük Olympus parlak gözlü tanrıçanın gücü karşısında korkunç bir şekilde sarsılmaya başladı ve dört bir yanındaki dünya korkuyla çılgılık attı ve deniz yerinden oynadı ve aniden köpükler fışkırırken karanlık dalgalarla savruldu: Hyperion'un parlak Oğlu, bakire Pallas Athene ölümsüz omuzlarındaki göksel zırhı çıkarana kadar hızlı ayaklı atlarını uzun bir süre durdurdu. Ve bilge Zeus gülümsedi. Selam sana, kalkanı tutan Zeus'un kızı!’’⁶³. Zeus'un başından dünyaya gelen Athena'da böylece annesinin bilgeliği sonsuza kadar tanrıçayla birlikte kaldı⁶⁴.

Hikâyeyi daha ayrıntılı aktaran Graves'e göre; Zeus, Metis'i yuttuğunda Metis bir çocuk doğurmak üzeredir. Metis'i yuttuktan sonra dayanılmaz bir baş ağrısı çekmeye başlayan Zeus'a yardım etmek üzere Hephaistos (ya da Prometheus) tunç bir baltayla Zeus'un başını yarmış ve yaranın içinden savaş çılgınlıkları atarak ‘‘tamamen silahlanmış ve keskin bir mızrak sallayarak’’ Athena dünyaya gelmiştir. Girit'te Knossos Saray'ı yakınlarındaki Triton adındaki bir akarsuyun yanında tanrıçanın bir buluta saklandığı ve Zeus'un başıyla buluta vurmasıyla Athena'nın doğduğu da anlatılan hikâyeler arasındadır. Athena'ya atfedilen Tritogeneia⁶⁵ (Triton'dan doğan) sıfatı da buradan gelmektedir⁶⁶. ‘‘Ama Zeus kendi başından parlak gözlü Tritogeneia'yı, korkunç, çekişme uyandıran, ordu lideri, yorulmak bilmeyen, kargaşalardan, savaşlardan ve muharebelerden zevk alan kraliçeyi doğurdu.’’⁶⁷

Athena, aynı zamanda Tritonis Gölü'nün kızı olarak da anlatılmaktadır. Bu hikâyeye göre Athena, Triton nehrinin kıyısında Zeus'un başından doğduğunda tanrıçanın eğitimini Nehir Tanrısı Triton üstlenmektedir. Pallas adında bir kız çocuğu babası olan Triton'un Athena ile Pallas'ı birlikte büyüttüğü ve bu iki kızın savaş oyunu oynadıkları söylenmektedir. Oyun sırasında Pallas, mızrağıyla Athena'ya vurmak üzereyken kızı için korkan Zeus keçi derisi kaplı aegisi ile Athena'yı korumaktadır. Pallas kafasını çevirdiği anda Athena tarafından aldığı darbeye hayatını kaybetmektedir. Ölen üvey kardeşi için yas tutan tanrıça, onun adına Palladion⁶⁸ adlı

⁶³ Homeric Hymns to Athene, XXVIII.

⁶⁴ Stapleton, s.139.

⁶⁵ Bkz: Epithetleri.

⁶⁶ Stapleton, s.42.

⁶⁷ Hesiod, Theogony, 924.

⁶⁸ Palladion, Yunan mitolojisinde, Atina'nın koruyucu tanrıçası olarak kabul edilen Pallas Athena'nın adını taşıyan bir nesnedir. Palladion'un ne olduğuna dair farklı anlatımlar bulunmaktadır. Bazı versiyonlara göre, bu bir heykeldir ve Atina'nın gücünü ve koruyucu niteliğini simgelemektedir. Diğer anlatımlara göre ise, Palladion bir kalkan ya da savaş eşyasıdır ve Atina'nın koruyucu niteliğini yansıtmaktadır. Genel olarak, Palladion Atina'nın kutsal nesneleri arasında sayılır ve şehrin

bir heykel yaparak etrafına Zeus'un sembolünü ve aegisini heykelin yanına yerleştirmiştir⁶⁹.

Bir diğer doğum hikâyesinde tüm anlatımlardan farklı olarak Athena'nın babası olarak gördüğü dev Pallas'ı, onu baştan çıkarmak istediği gerekçesiyle Athena tarafından öldürüldüğü şeklinde bahsedilmektedir. Zeus'u baştan çıkartmak istediği için öldürdüğü Pallas adlı dev olduğu anlatılmaktadır⁷⁰. Bakire anlamına gelen Pallas, Athene'nin iffetine kasteden kanatlı dev için uygunsuz bir isimdir ve muhtemelen Athene Laphria olarak rakibiyle girdiği silahlı mücadelenin ardından bir keçi kralıyla ritüel evliliğinin resminden çıkarılmaktadır. Libya'daki bu keçi evliliği geleneği Mayıs Arifesi eğlencelerinin bir parçası olarak Kuzey Avrupa'ya yayılmaktadır. Bir Libya halkı olan Akanlar bir zamanlar krallarını ışınlamışlardır⁷¹.

Doğumuyla ilgili birbirinden farklı çelişkili anlatımlar olmasına karşın genel olarak kabul edilen görüş Zeus'un kızı olduğu ve babasının başından doğmuş olmasıdır. Aynı zamanda Typhon'u doğururken yardım almayan Hera, bu olay karşısında oldukça öfkelenmektedir. Buna rağmen Zeus'un en sevdiği çocuğu Athena'dır ve tanrıçaya karşı olan aşırı hoşgörüsü Athena'nın kardeşleri tarafından kıskanılmasına sebep olmaktadır. “Babası sensin,” der Ares Zeus'a, “sadece suç işlemekten zevk alan, düşüncesiz ve aptal bir kızın var. Olympos'ta yaşayan diğer bütün tanrılar sana itaat eder ve her birimiz senin iradene boyun eğimiz. Ama o ne sözle ne de eylemle asla dizginleyemezsin; canı ne isterse onu yapar”⁷² (şek. 5).

1.2.2. Poseidon

Athena ve Poseidon'un Atina'nın baş tanrısı olma mücadelesi sırasında hakemler tarafından insanlara en fazla faydayı sağlayacak tanrının kazanması sözü verilmektedir ve Poseidon'un Akropolis'de çıkardığı tuzlu su kaynağına karşılık⁷³ kazanan Athena'nın hediye ettiği zeytin ağacı olmaktadır (şek. 6). Athena'nın bu

güvenliği için oldukça önemlidir. William Smith, **A New Classical Dictionary of Greek and Roman Biography, Mythology and Geography**, Harper & Brothers, New York, 1854, s.595.

⁶⁹ Kerenyi, s.122.

⁷⁰ Graves (Encyclopedia), s.108.

⁷¹ Graves, (Myths), s.47.

⁷² Graves (Encyclopedia), s.108.

⁷³ Başka bir anlatımda ise Poseidon'un üç dişli mızrağını yere vurduğu anda bir at belirmektedir. Graves (Encyclopedia), s.108, Kerenyi, s.124.

hediyesi sayesinde Attika zengin zeytin bahçelerine sahip olur⁷⁴. Atina Akropolisi'nde tuzlu bir pınarın yakınında bulunan ve Attika'nın en eski zeytin ağacı kabul edilen antik ağaç Athena'ya atfedilmektedir. Athena'nın zeytin ağacı sayesinde Attika'nın ana geçim kaynağı olan bu bitki tanrıçayı bölgenin gerçek sahibi haline getirmektedir⁷⁵. Kserkses kenti istila ettiğinde ağacın Persler tarafından yakılmasına karşın Perikles döneminde hala canlı olarak görüldüğü söylenmektedir⁷⁶.

Stapleton, Athena ve Poseidon arasındaki bu çekişmenin bir köken bulma durumuna da dikkat çekmektedir. Attika ve Arkadia halkları, Yunanistan bölgesindeki diğer tüm halklardan kendilerini ayırarak; sadece kendilerinin yerli olduklarını, kuzeyden gelen göçmenler tarafından yerlerinden edilmediklerini savunmaktadırlar. Athena adı Yunan öncesi bir isimdir; Poseidon ise Yunandır fakat sonradan gelmektedir. Tanrı ve tanrıçanın bu çekişmesi olasılıkla yeni tanrılara sahip yeni insanlar ile eski sevilen tanrılara sahip yerli insanlar arasındaki bir çekişmenin sonucu gibi gözükmemektedir⁷⁷.

1.2.3. Hephaistos

Hephaistos'un Athena ile olan ilişkisi sadece tanrıçanın doğumunda orada bulunup yardımcı olmasından ibaret değildir. Parthenos sıfatından da bilindiği üzere bakire adıyla da anılan Athena'nın hiçbir zaman sevgilisi olmamıştır. Athena ile birçok Titan, Gigant ve tanrı evlenmek istemesine rağmen, tanrıça bütün bu istekleri geri çevirmiştir⁷⁸. Aynı zamanda Meter (Anne) olarak anılan Athena'nın bu iki sıfatla özdeşleşmesi tanrıçanın karakterine özgü zıtlıklara iyi bir örnektir⁷⁹.

Homeros'un Aphrodite İlahisi'nde Athena aşktan uzak olan üç tanrıçadan (Artemis ve Hestia) biridir. Bakire olarak anılmasına karşın; söylenene göre Atina'nın ilk krallarından olan Erikhthonius'un annesi olarak gösterilmektedir. Erichthonius'un kim olduğu ve doğumu hakkında birbirinden farklı hikâyeler anlatılmaktadır. Homeros'un İlyada eserinde Erikhthonius'un alt kısmı yılan şeklindedir ve

⁷⁴ Fox, s.172.

⁷⁵ Roscher, s.683.

⁷⁶ Graves (Encyclopedia), s.108.

⁷⁷ Stapleton, ss.42-43.

⁷⁸ Graves, (Myths), s.96.

⁷⁹ Kerenyi, s.123.

Toprak'tan⁸⁰ dünyaya gelmektedir fakat bebek Athena tarafından büyütülmektedir (şek. 7). Diğer hikâyelere göre ise Athena'ya tecavüz etmeye çalışan Hephaistos tanrıçanın karşı gelmesi sonucu isteğini gerçekleştiremediği için spermlerinin yere düşmesi sonucunda Gaia'nın hamile kalmasına sebep olmaktadır. Bu hamilelikten doğan Erikhthonius'u; Athena bir kutuya saklayıp Kekrops'un⁸¹ kızlarına (Aglaurus, Herse, Pandrosus) teslim ederek kutuyu açmamalarını emretmektedir. Herse ve Pandrosus emri yerine getirirken, Aglaurus bu talimata uymayarak tanrıçanın öfkesine yenik düşmektedir. Athena'nın bu öfkesi; Aglaurus'u, Hermes'in Herse'ye olan aşkına karşı aşırı bir kıskançlık duygusu yaşamasıyla cezalandırmasına sebep olmaktadır⁸². Hikâyenin devamını farklı bir şekilde anlatan Graves'e göre; kızlar Athena'nın kutsal sepetiyle festivalden eve döndükleri bir akşam, Hermes ve kardeşlerden en küçüğü olan Herse'ye âşık olmuş ve ona yaklaşabilmek adına yardım etmesi için Aglauros'a rüşvet vermiştir. Aglauros, bu rüşveti kabul ederek Hermes'in altınlarını saklamış fakat Athena'nın lanetinin etkisiyle kız kardeşi Herse'yi kıskandığı için söz verdiği yardımı yerine getirmemektedir. Bunun üzerine öfkeyle eve gelen Hermes, Aglauros'u taşla çevirerek, Herse'den istediğini almıştır. Bu birliktelikten Herse, Hermes'e Kephalus ve Keryx isimli iki bebek dünyaya gelmektedir. Bu doğumun ardından anneleri Aglauros ve Pandrosos meraklarına yenik düşerek, doğum yapan Aglauros'un beşikte tuttuğu kutsal sepeti açmaktadırlar. Bacakları yılan şeklinde bir bebek gördüklerinde korku içinde kalarak kendilerini Akropolisten aşağı atmaktadırlar⁸³. Bu olayı öğrenen Athena, üzüntüsünden Akropolis'teki bir kayayı aşağı düşürerek Likabettus Dağı'nın oluşmasına sebep olmaktadır. Ayrıca tanrıça kendisine bu kederli

⁸⁰ Gaia.

⁸¹ Bazılarına göre Erikhthonius gibi yarı insan yarı yılan bedene sahip olan ve Erikhthonius'un babası olduğu düşünülen Kekrops Atina'nın ilk kralıdır. Attika'nın en eski kralı olan Aktaeus'un kızıyla evlenmektedir. Karsının adı Agrauros'tur; Aglauros, Herse ve Pandrosos adlarında üç kızı bulunmaktadır. Atina'ya birçok yasa getiren efsanevi kral Attika'yı on iki topluluğa bölmüş, tek eşliliği başlatmış ve Athena adına tapınaklar inşa etmiştir. Graves, (Myths), s.97.; MÖ 2. yüzyıla ait yazıtlara göre kanlı kurbanı reddetmek, yazının icadı ve ölümlerin gömülmesi gibi krallığı için yaptıklarından bir kaçıdır. Atinalılar Akropolis'teki Erikhtheum yakınlarında bir noktayı Kekrops'un mezarı olarak tanımlamaktadırlar. Stapleton, s.79.; Kekrops'un Zeus'a ismiyle hitap eden ilk kişi olması, Athene'nin heykelini dikerek bir öncü olması ve babaların rolünü anneler kadar önemli kılarak tek eşliliği teşvik eden ilk kişi olduğuna dair anlatımlar bulunmaktadır. Kerenyi, s.124.

⁸² Luke Roman ve Monica Roman, **Encyclopedia of Greek and Roman Mythology**, Infobase Publishing, New York, 2010, s.91.

⁸³ Aglauros'un ölümüne ilişkin bir diğer hikâyede ise; Atina'ya yönelik bir saldırı anında, Agrauros, bir kâhinin öngörülerine uyararak kendisini Akropolis'ten aşağı atarak günün kurtuluşunu sağlamaktadır. Bu anlatı, genç Atinalıların silahlanma sürecinde Aglauros Tapınağı'nı ziyaret etmeleri ve tapınakta hayatlarını kente adadıklarını açıklamak için kullanılmaktadır. Graves, (Myths), s.98.

haberi getiren kargayı beyaz renkten siyaha çevirerek artık tüm kargaların Akropolis'i ziyaretini yasaklamaktadır. Tüm yaşananlardan sonra Athena'nın tamamen himayesine sığınan Erikhthonius tanrıça tarafından o kadar büyük bir şefkatle büyütülür ki kimileri tarafından annesi olarak kabul edilmektedir. Büyüdüğünde Atina kentine krallık yapan Erikhthonius, Athena'ya tapınmayı başlatmaktadır⁸⁴. Hikâyenin bu versiyonunda öncekilerden farklı olarak Athena'nın intikam yönünden ziyade merhametine vurgu yapılmaktadır.

Bir diğer tecavüz hikâyesinde ise; Tanrıça Athena kendisine zırh yaptırmak için Hephaistos'a gittiğinde, Hephaistos tanrıçaya âşık olmaktadır. Athena oradan kaçsa da Hephaistos ona yetişmiş fakat suçu işleyemeden spermleri toprağa karışarak dünyaya gelmektedir. Athena tarafından bulunan bebek diğer tanrılardan habersiz bir şekilde tanrıça tarafından büyütülür. Diğer hikâyeye benzer şekilde Kekrops'un kızlarına emanet edilen bebeğin olduğu sepetin açılması yasaklanmaktadır. Üç kız kardeşten sadece Pandrosos bu emre uyarken; Herse ve Aglauros meraklarına yenik düşerek sepeti açmışlar ve gördükleri manzara karşısında dehşete kapılmaktadırlar. Sepetin içinde bebek Erikhthonius'un etrafı yılanlarla çevrilidir. Tanrıçanın gazabından kurtulamayan iki kız kardeş delilikle cezalandırılarak kendilerini Akropolis'in tepesinden aşağıya atarak intihar ederler. Erikhthonius büyüdüğünde Atina'nın kralı olarak burada Athena'nın önemli bir kültünü kurmaktadır⁸⁵.

Hephaistos⁸⁶ ile ilgili bir diğer mitolojik hikâyede; Troia savaşı sırasında Zeus'un tarafsız kalmak istemesinden dolayı Athena babasından silah ödünç almayı isteyemez. Kendisine bir silah takımı yapmasını isteyen tanrıçaya demir ustası Hephaistos, ilk başlarda isteksiz yaklaşırsa da karşılığında bir aşk beklentisiyle teklifi kabul eder. Bu beklentinin asıl sebebi ise, Poseidon'un Hephaistos'u, Zeus'un rızasıyla kızını yanına gönderdiğini ve kendisiyle aşk yaşamayı beklediğini söylemesinden kaynaklanmaktadır. Genellikle kaba davranışlarda bulunmayan Hephaistos, Poseidon'un bir nevi oyununun kurbanı olmaktadır. Ne olduğunu anlayamayan Athena, Hephaistos'u kendisinden uzaklaştırmaya çalışırken Hephaistos'un spermleri tanrıçanın dizinin biraz üzerine kalçalarına denk gelmektedir. Bundan iğrenen Athena,

⁸⁴ Graves, (Myths), ss.97-98.

⁸⁵ Graves (Encyclopedia), s.108.

⁸⁶ Bazı anlatımlara göre de Hephaistos Athena'nın doğumuna yaptığı yardımların karşılığı olarak Athena'yı kendisine istemiştir. Kerenyi, s.123.

tohumları yünle silip attıktan sonra bu tohumlar o sırada yanlışlıkla orada olan Gaia'yı döllemektedir. Bunun üzerine Hephaistos'un zorla Athena'dan dünyaya getirmeye çalıştığı bir çocuğun yetiştirilmesinde hiçbir sorumluluk kabul etmeyen Gaia çocuğa bakmayacağını ilan etmektedir. Doğan çocuğa Erichthonius adını veren Athena, bebeğin tüm sorumluluğunu kendisi üstlenmektedir⁸⁷. Hephaistos, Herakles ve Helios ile ilgili hakkındaki tüm ilişki söylemlerine rağmen bekâretini şiddetle savunan savaş Tanrıçası Athena bu duruşuyla Olympos toplumu içinde dikkat çekici bir istisna olmaktadır⁸⁸.

Son olarak bu hikâyeye dair hakkında fazla bilgi bulunmamakla birlikte bazı araştırmacılar tarafından Athena'nın Hephaistos'a Apollon adında bir çocuk doğurduğu söylenmektedir. Eski tarihçilere göre Atina şehri onun korunması altındadır. Atinalılar ve Deloslular tarafından anlatılan hikâyelerde Athena ile Apollon'un annesi olan Leto'nun yakından ilişkili olduğuna dair anlatımlar bulunmaktadır. Leto, Apollon'u doğurmak için Delos'a gittiğinde Athena ona yardım etmektedir⁸⁹.

1.2.4. Arakhne

Mitolojik anlatımlar içerisinde belki de Athena'nın itibarını sarsan tek olay Arakhne ile olan ilişkisidir. Baş tanrı olarak Athena, hükümet ve devlet işlerindeki başarısının yanı sıra yönettiği diğer endüstri dallarıyla kimsenin kendisine rakip olmasını istememektedir⁹⁰. Athena'nın faaliyet alanları genellikle topluma faydalı işler olsa da sanat alanındaki gelişmelere de karşı gelmemektedir⁹¹.

Arakhne'nin Athena ile ilgili olan mitolojik hikâyesi Ovidius'un Metamorfozlar adlı kitabında anlatılmaktadır⁹². Lydia'da yaşayan Kolophonlu Idmon'un kızı olan Arakhne, dokumacılık konusunda o kadar yeteneklidir ki insanlar onun Pallas (Athena) tarafından eğitilmiş olduğunu söylemektedirler. Fakat bunu

⁸⁷ Graves, (Myths), s.97.

⁸⁸ Graves (Encyclopedia), s.108.

⁸⁹ Kerenyi, s.124.

⁹⁰ Jr. Edward E. Barthell. **Gods and Goddesses of Ancient Greece**, University of Miami Press, 1971, s.23.

⁹¹ Graves (Encyclopedia), s.109.

⁹² Bu eser Arakhne mitinin neredeyse tek kaynağıdır. Luke Roman ve Monica Roman, s.92.

kabul etmeyen Arakhne, Athena'ya meydan okuyarak tanrıçanın kendisiyle yarışabileceğini söylemektedir. Tanrıçanın kazanma ihtimaline karşı Arakhne her türlü cezayı kabul ettiğini belirtir. Athena, yaşlı bir kadın kılığına girip⁹³ kızın bu yarıştan vazgeçmesi için onu uyarır. Bu yaşlı kadının gerçek kimliğinden habersiz Arakhne kadını aşağılarcasına eğer varsa bu öğütleri kızlarına vermesi gerektiğini söyler. Tanrıça açıkça meydan okumaktan kaçınmasına karşın yaşlı kadın ayağa kalktığı anda yaşlılık görüntüsü kaybolarak Pallas'ın kendisi olduğu ortaya çıkar. Yarışma başlar ve Athena'nın duvar halısında yarışma için seçtiği konu; on iki Olympos tanrısının otoritesine meydan okuyanların başına gelen felaketler ve yenilgileri⁹⁴ iken Arakhne ise konu olarak kendisine tanrıların aşklarını ve istediklerini elde etmek adına yaptıkları hileleri seçmektedir⁹⁵. Arakhne'nin duvar halısı kusursuz olsa bile; Athena öfkesinden onu yırtıp attıktan sonra Arakhne'ye dokuma mekiğiyle vurmaktadır. Bunun üzerine kendisini asmaya çalışan Arakhne'yi kurtaran Athena, cezanın kalıcı olması adına Arakhne'yi örümceğe (tanrıçanın en nefret ettiği böcek)⁹⁶ çevirerek durmadan (söylenene göre rezil ve zahmetsizce) kendi bedeninden iplik çekerek sonsuza kadar ağ örmeye⁹⁷ mahkûm etmektedir⁹⁸.

1.2.5. Yer Aldığı Diğer Mitler

Athena'nın kendisiyle doğrudan ilgili mitleri sayıca az olsa da adının geçtiği hikâyeler oldukça fazladır. Athena, kendisi gibi savaşçı olan cesur kahramanları da koruması altına almakta ve bu kahramanların arkasında destek bir güç olarak kendini göstermektedir. Fakat bu konuda seçici olan tanrıçanın Perseus, Diomedes, Odysseus gibi kendi himayesine aldığı bazı kahramanlar bulunmaktadır⁹⁹. Favori kahramanı ise Odysseus'tur¹⁰⁰. Odysseus'un hazır cevap olması sayesinde ona karşı yakınlık hisseden Athena; “Tanrı kendine yardım edene yardım eder” ilkesiyle her zaman

⁹³ Şekil değiştirme özelliği için bkz: Epithetleri.

⁹⁴ Luke Roman ve Monica Roman, s.92

⁹⁵ Stapleton, s.32.

⁹⁶ Graves, (Myths), s.98.

⁹⁷ Graves (Encyclopedia), s.109.

⁹⁸ Luke Roman ve Monica Roman, s.92.

⁹⁹ Kerenyi, s.129.

¹⁰⁰ Luke Roman ve Monica Roman, s.92.

Odysseus'un yanındadır¹⁰¹. Odysseus'u Troia savaşı dönüşünde tüm tehlikelere karşı korumaktadır¹⁰². Tanrıça sık sık Troia savaşında taraf tutsa da diğerlerinden farklı olarak burada savaş stratejisi olarak değil, vahşi yönünün bir getirisi olan tahrip etme ve katliam sevgisinden dolayı yapmaktadır¹⁰³. Homeric Hymns'te Athena'nın savaş tutkusu şu sözlerle aktarılır; “Şehrin koruyucusu Pallas Athene'nin şarkısını söylemeye başlıyorum. Şehirlerin kurtarıcısı savaş eylemleriyle, düşen şehirlerle, savaş gürültüsüyle ve saldırıyla ilgilenen, savaşa giden ve geri dönen insanları kurtaran odur¹⁰⁴.” Odysseus'u koruduğu gibi oğlu Telemakhos'u da koruyan Tanrıça Athena, henüz bebekken babasının Troia savaşına gitmesiyle ondan ayrılan Telemakhos'un babasını araması sırasında ona rehberlik etmektedir¹⁰⁵.

Tanrıçayı tanımlamak için kullanılmış olan bazı adların Athena'nın rahibeleri tarafından kullanılan örnekleri de bulunmaktadır. Fakat onlar kahramanları doğuran özel rahibelerdir. Tritogeneia'nın kısaltılmış hali olan rahibe Triteia; Ares'e Melanippos'u, rahibe Auge Herakles'e Telephos'u, rahibe Aithra ise Poseidon'a Theseus'u doğurmuştur. Zaman içerisinde tüm bu çocukların hikâyesi kahramanca destanlara dönüşmektedir¹⁰⁶.

Tanrıça Athena, sadece annelik yaptığı Erikhthonius'u değil, bebek Herakles'i de aynı şekilde koruma altına almaktadır (şek. 8). Herakles'in annesi Alkmene, Hera'ya olan korkusu nedeniyle bebeğini Athena'nın bulunduğu tarlaya bırakmaktadır. Bu olaydan sonra Herakles'in koruyuculuğunu üstlenen Athena ile birçok efsanede birlikte görülmektedirler¹⁰⁷. Herakles'in on iki işinden¹⁰⁸ altıncısı olan Stymphalos kuşlarını Stymphalos Gölü'nden kovması için kahramana yardım eden Athena, kuşları korkutan zilleri kahramana kendisi vermektedir (şek. 9). Herakles'in diğer görevlerinden olan Hesperides'in altın elmalarını almasında da kendisine yardımcı olan Athena'ya karşılığında saygısını göstermek adına Hesperides'in altın elmalarını getirmektedir¹⁰⁹ (şek. 10).

¹⁰¹ Fox, s.170.

¹⁰² Graves (Encyclopedia), s.108.

¹⁰³ Fox, s.170.

¹⁰⁴ Homeric Hymns to Athene, XI.

¹⁰⁵ Graves (Encyclopedia), s.108.

¹⁰⁶ Kerenyi, s.129.

¹⁰⁷ Luke Roman ve Monica Roman, s.92.

¹⁰⁸ Herakles'in on iki için ayrıca bkz: Rosa Agizza, **Antik Yunan'da Mitoloji; Masallar ve Söylenceler**, çev. Z. Zühre İlkelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 220-234.

¹⁰⁹ Graves (Encyclopedia), s.108.

Perseus, Gorgon Medusa'yı öldürmek için Athena tarafından görevlendirilir (şek. 11). Fakat kahramanın Medusa'nın yüzüne bakmaya cesareti olmamasından dolayı tanrıçanın rehberliğiyle kendisine verilen görevi tamamlamaktadır. Minnettarlığının bir göstergesi olarak Medusa'nın başını Athena'ya hediye etmekte, (şek. 12) Tanrıça da bunu kalkanının üzerine yerleştirmektedir. Bir başka hikâyede ise Medusa'yı uykusunda tanrıça kendisi öldürmektedir. Bu teoriye göre Athena ile Medusa arasındaki güzellik yarışması Gorgon'un ölümüyle sonuçlanmasına sebep olmaktadır. (Tanrıça, Medusa'yı öldürdükten sonra kurbanın kanını Asklepios ya da Erikhthonius'a hediye etmiş, böylece sol damardan gelen kan ölüm getirirken, sağ damardan gelen kan yaşamı getirmiştir.) Bellerophon'a karşı da iyi niyetli davranışlar gösteren Athena, ona rüyada kendisini göstererek altın bir dizgin vererek, bu sayede Bellerophon'un Pegasus isimli atını evcilleştirebilmesine yardım etmektedir (şek. 13). Athena'nın tüm bu kahramanlara olan ilgisi ve desteği, duygusal hislerden ziyade tanrıçanın saygısına layık olmalarından kaynaklanmaktadır¹¹⁰.

Boeotia kökenli bazı hikâyeler aulos'u¹¹¹ icat edenin Athena olduğundan bahsetmektedir. Perseus'un Gorgon'un boğazını kestiğinde çıkardığı sesi taklit etmek amacıyla tanrıçanın üstü delinmiş bir geyik boynuzu üflediği söylenmektedir. Fakat Atina'da, Athena'nın müzik konusunu çok üstelemediği; çünkü aulos'u üflerken oluşan yüz ifadesi sebebiyle Olymposluların tanrıçaya güldüğü anlatılmaktadır. Bir başka hikâyeye göre ise; Athena'yı aulos çalarken gören tanrıçalar (Hera ve Aphrodite) onunla dalga geçmektedirler¹¹². Bu duruma sinirlenen Tanrıça Athena flütü lanetleyerek bir kenara fırlatmaktadır¹¹³ (şek. 14). Aulos'u bulan Marsyas, enstrümanın sesini çok beğenmiş hatta Apollon'un lyra'sı ile karşılaştırma cesaretini bile göstermiştir¹¹⁴ (şek. 15). Marsyas'ın cezalandırılması yönünde iki farklı görüş bulunmaktadır; ilki enstrümanı elde etmesi konusundaki pervasız davranışları nedeniyle Athena tarafından cezalandırılmış olması, diğeri ise aulos'u çalma

¹¹⁰ Graves (Encyclopedia), s.108.

¹¹¹ Aulos, kelime anlamı olarak “küp” veya “boru” anlamına gelen “Auloi” kelimesinin çoğuludur. Yapı itibarıyla, çift borudan oluşan bir müzik enstrümanıdır. Önde bitişik veya yan yana tutularak çalınmaktadır. Samet İkibeş, “Antik Yunan Enstrümanı Aulos ve Aulos'un Askeri Açından İncelenmesi”, **Balkan Müzik ve Sanat Dergisi**, Cilt:3, Sayı:1, 2021, s.75.

¹¹² Gürol Aytepe ve Uğur Yıldız, “Apollon ve Marsyas'ın Müzik Yarışması Mitolojisinin Antik Dönem ve Avrupa Görsel Sanatlarına Yansımaları”, **Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, 2022, s.189.

¹¹³ Graves (Encyclopedia), s.109.

¹¹⁴ Aytepe, s.189.

becerisinin kendisini Apollon ile şanssız bir müzik yarışmasında bulmuş olmasıdır. Müziğin ve sanatın koruyucu olan Athena'nın doğal olarak Apollon ve Muse'larla ilişkilidir. Ovidius'un Fasti eserinde, aulos Athena tarafından icat edildikten sonra Marsyas tarafından keşfedilmektedir. Ovidius, bir mart festivalinde aulos'un icadının kutlandığı ve aulos çalanların festivaldeki geçit törenine katıldığından bahsetmektedir¹¹⁵.

Teiresias istemeden de olsa tesadüfen Khariklo ile bir su perisini yıkanırken görmektedir. Yine de bu durumu kızgınlıkla karşılayan Athena, Teiresias'ın görme yeteneğini elinden alarak onu cezalandırmaktadır. Her ne kadar merhamet dilese de kararından geri dönmeyen tanrıça cezanın sertliğini yumuşatmak adına Teiresias'a geleceği görme yeteneği vermektedir¹¹⁶. Hikâyenin bir diğer versiyonunda ise, Teiresias yanlışlıkla tanrıçayı banyoda gördüğünde Athena, ellerini Teiresias'ın gözlerine koyarak onu kör etmektedir fakat karşılığında kendisine içsel görme yeteneği bahsetmektedir¹¹⁷ (şek. 16).

1.3. EPİTHETLERİ

“Şanlı Tanrıça Pallas Athena, parlak gözlü, yaratıcı, katı yürekli, saf bakire, şehirlerin kurtarıcısı, cesur, Tritogeneia hakkında şarkı söylemeye başlıyorum¹¹⁸”.

Tanrıça Athena kendisine hem maddi hem de manevi dünyada yer edinen önemli bir tanrıçadır. Zıtlıklardan var olan bu tanrıça, aynı anda erkeklere özgü savaş ve metal işleme zanaatlarıyla ilgilenirken diğer yandan dokumacılık, iplik eğirme ve el sanatları gibi kadınlara özgü alanlarda da önemli bir yeri bulunmaktadır. Fox'a göre, var oluşu büyük oranda faydacılık felsefesiyle ilgili olan Athena, insanların hayatlarında en çok ihtiyaç duyduğu zamanlarda hep orada olmaktadır. Doğa olaylarını doğrudan kontrol edememesine ve herhangi bir doğa olayında kişiselleştirilmemiş olsa dahi ihtiyaç anında bu olayların birçoğunda aktif rol alan Athena; özellikle olgun zamanlarında doğayla bütünleşmiş ilkel tanrılara kıyasla tam

¹¹⁵ Luke Roman ve Monica Roman, s.91.

¹¹⁶ Graves (Encyclopedia), s.108.

¹¹⁷ Graves, (Myths), s.98.

¹¹⁸ Jeffrey Henderson, **Homeric Hymns Homeric Apocrypha Lives of Homer**, (Ed. Martin L. West), Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 2003, s.211.

anlamıyla insanların günlük hayatına etki eden bir sosyal tanrıçadır¹¹⁹. Savaşta olduğu kadar barışta da yardımsever kişiliğiyle ön planda olan Athena, insanlara birçok alanda hizmetler sunmaktadır; savaş, barış ve sağduyulu zekâ tanrıçası olarak Olympos Tanrıları içinde saygı görmektedir¹²⁰. Deacy'e göre sıfatlar insanların tanrılarını anlamaları konusunda ayırt edici bir özellik olarak kullandıkları birer araçtır. Tanrıların sahip oldukları güçleri insanların daha net bir şekilde anlamalarını sağlamaktadırlar ve bu nedenle Athena'yı ilahi bir varlık olarak anlayabilmek için niteliklerinin diğer tanrılarla karşılaştırılması gerekmektedir. Athena, erilleştirilmiş ama aynı zamanda dişi tarafını da koruyan bir tanrıça olarak kendisini göstermektedir. Kendine özgü karakteristik özellikleri ve fiziksel görünüşü olan bu tanrıçayı doğrudan karakterize etmek zordur. Antik dünyadaki çoktanrılı inanç ortamına rağmen kendi içinde değişik yüzleri olan çok çeşitli bir tanrıçadır¹²¹. Tüm bu özelliklerinin sonucu olarak Athena'nın birbirinden farklı sıfatlarla karşımıza çıkması oldukça doğaldır. Farklı alanlarda önemli roller üstlenmesi ve Atina dışında birçok bölgede Athena'ya tapınılması sıfatlarının bu denli fazla olmasının bir diğer sebebidir.

Tanrıçanın en önemli ve en sık kullanılan sıfatı Pallas'tır. Tanrıçanın var oluşundan itibaren kendisiyle adeta özdeşleşen bu ismin nasıl ve ne şekilde ortaya çıktığı Athena'nın doğumunun anlatıldığı mitoloji bölümünde yer verilmiştir. Burada, mitolojiden bağımsız olarak etimolojisi üzerinde durulacaktır. Athena'nın adının bir parçası olan Pallas'ın tam olarak anlamı bilinmemekte birlikte konu üzerine araştırma yapan uzmanlar bu ismin Athena ile özdeşleşen başka bir tanrıçadan aldığını öne sürmektedir. Gigantlar ve tanrılar arasındaki bir savaş sırasında Pallas adlı bir Gigant'ı öldüren Athena'nın, bu olaydan sonra Pallas adını aldığını söyleyerek bu ismi efsanelerle açıklamaya çalışmaktadırlar¹²². Pallas Athena unvanının Homeros döneminden itibaren kullanılması bu ismin bir sıfattan daha fazlasını barındırdığını göstermektedir. Pallas'da en az Athena kadar tanrıçanın diğer bir adıdır. Büyük olasılıkla Pallas kız anlamına da gelen Yunanca bir sözcüktür. Aynı zamanda tanrıçanın mucizevi bir şekilde gökten düşen görünüşüne de "Palladion" denmektedir. Klasik Yunanca'da ise "cariye" anlamında kullanılan "Pallake" ve

¹¹⁹ Fox, s.171.

¹²⁰ Graves (Encyclopedia), s.107.

¹²¹ Deacy, s.8.

¹²² Stapleton, s.171.

“Pallakisi” olarak görülmektedir. Pallas hem kız hem de erkek olarak iki anlamda da kullanılır ve ikinci anlamı olan erkek kelimesi hala modern Yunanca’da da “Pallikari” şeklinde kullanılmaya devam edilmektedir. Sophokles’in Oedipus Tyrannus isimli trajedi oyununda bir pasajda rahibin iki Pallas tapınağından bahsettiği görülmektedir¹²³.

Tanrıçanın Pallas sıfatından sonra belki de en bilineni ve dikkat çekici olanı Parthenos¹²⁴ (Bakire) sıfatıdır. Fakat ilginç bir şekilde tanrıça aynı zamanda Meter (Anne)¹²⁵ sıfatıyla da anılmaktadır¹²⁶. İon, Erikhthonios’un kökenini öğrenmek için sorar: “Athena onu topraktan mı çıkardı?” cevap olarak Kreousa bebeği, “parthenos olarak kollarına aldığını” ama “anne olmadığını” söyler¹²⁷. Aeschylus’un bir oyununda kocasını öldüren bir kadının davasında oylama yapılırken Athena şu sözleri söyler; “Nihai kararı vermek benim görevim ve oyumu Orestes’e vereceğim. Çünkü beni doğuran bir annem yoktur ve evlilik dışında her konuda tüm kalbimle erkekten yanayım ve tamamen babadan yanayım. Bu nedenle evin efendisi olan kocasını öldüren bir kadının ölümüne daha fazla şeref vermeyeceğim. Oylar eşit çıksa bile Orestes kazanır”¹²⁸.

Parthenos adıyla bilinen en önemli örneği ise MÖ 430’da Atina Akropolis’inde bulunan Athena’nın devasa kült heykelidir¹²⁹. Ayrıca Athena’nın kült heykelinde elinde tuttuğu Zafer Tanrıçası Nike¹³⁰ figürü, Athena’nın bir diğer sıfatı olan Athena Nike’nin çıkış noktasıdır¹³¹. Tanrıçanın savaşlardan kazandığı zaferleri temsil etmektedir.

Athena’nın en eski sıfatlarından bir diğeri olan Tritogeneia¹³² tanrıçanın doğum mitosuna bir atıfta bulunmaktadır. Homeros’a göre var olan her şeyin (tanrılarda dahil olmak üzere) kökeni Okeanus’tur. Trigoneia sıfatıyla Athena’nın da kökenini Okeanus’a dayandırmaktadır. Sudan var olduğu düşünülen tanrıça için özellikle

¹²³ Guthrie, s.108.

¹²⁴ Susan Deacy, “We call her Pallas, you know”: Naming, taming and the construction of Athena in Greek culture and thought”, **Presses Universitaires du Midi**, No. 100, Toulouse, 2016, p.64.

¹²⁵ Bkz: Mitoloji.

¹²⁶ Kerenyi, s.123.

¹²⁷ Deacy, (Pallas), s.69.

¹²⁸ Aeschylus, Eumenides, 734–9.

¹²⁹ Luke Roman ve Monica Roman, s.92.

¹³⁰ Deacy, (Athena), s.7.

¹³¹ Detaylı bilgi için bkz: Tasvirleri.

¹³² Triton’dan doğan ya da kükreyen ateş anlamında.

Boeotia, Thessalia ve Libya’da Triton adı verilen birçok su kaynağıyla (göl veya dere) bağlantılı olduğu görülmektedir¹³³. Ayrıca Trigoneia’nın daha kısa versiyonu olan Tritaia’da Tanrıça Athena için kullanılmaktadır¹³⁴.

Athena kültünün geniş alanlara yayılması tanrıçanın farklı yerlerde farklı sıfatlarla anılmasına yol açmaktadır. Bu alanlar içinde Arkadia bölgesinde Alea, Akaea bölgesinde Amaria ve Elis bölgesinde Narkaea olarak adlandırılmaktadır¹³⁵. Lakonia bölgesindeki Sparta’da ise Athena Kalkioekus¹³⁶ isimli bir tapınağı olmasından dolayı bu isimle anılmaktadır.

Athena’nın tarım, at ve deniz gibi tanrıçayı görmeyi beklemediğimiz birçok farklı alanda aktif olduğu işlevleri bulunmaktadır. Vernant ve Detienne Athena’yı, “Poseidon’un yaratığının acımasız şiddeti üzerinde güç sağlayan” güç olarak tasvir etmektedirler¹³⁷. Tarım alanında da benzer karşıt terimler Detienne tarafından aktarılır:

“Athena, sollertia, el becerisi ve pratik zekâ ile donatılmış bir güç olarak müdahale eder: Demeter’in buğdayının hızlı hasadı için aleti, teknik araçları yapar. Ekili ve bereketli toprağı simgeleyen Demeter’in aksine Athena, mısır tanrıçasına özgü faaliyeti tamamlamaya yarayan zanaatı ve teknik icadı temsil eder”¹³⁸.

“Athena’nın ustalığı büyüdü olduğu kadar teknik olan güçlerin kullanımıyla ortaya çıkar... Athena’nın bu bağlamda belirli bir operasyon tarzını uygulayabilmesi ancak ortağı Hephaistos’un aktif iş birliğiyle mümkündür”¹³⁹. Deacy’e göre, Detienne ve Vernant tarafından aktarılan bilgiler şu şeklide yorumlanabilir: Athena’nın diğer tanrılarla iş birliği içinde olması tanrıçanın doğasının bir parçasıdır. Araştırmacılar sayesinde ilk etapta tuhaf görünen zekâ ve zanaat konularının Yunan düşüncesinde nasıl bir anlam kazandığı daha iyi anlaşılmaktadır¹⁴⁰.

¹³³ Oskar Seyffert, **A Dictionary of Classical Antiquities Mythology, Religion, Literature, and Art**, William Glazier Ltd, 1894, s.80.

¹³⁴ Kerenyi, s.129.

¹³⁵ Farnell, s.259.

¹³⁶ Kalkioekus sıfatının anlamı Myken stilindeki duvar bezemelerinden almaktadır. Farnell, s.259.

¹³⁷ Deacy, (Pallas), s.163.

¹³⁸ Detienne, Marcel, Athena and the Master of the Horse, **The University of Chicago Press**, Vol:11, No:2, Chicago, p.163.

¹³⁹ Marcel Detienne and Jean-Pierre Vernant, s.280.

¹⁴⁰ Deacy, (Pallas), s.61.

1.3.1. Akıl Tanrıçası

Zeus'un ilk eşi hem tanrılar hem de insanlar arasında en bilgisi olan Metis'tir¹⁴¹. Tanrıça Athena'nın annesi olan Metis¹⁴², özellikle akıl ile özdeşleştirilmiş bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. M. Staplon, Zeus ile Metis'in evliliğini güç ve bilgeliğin birleşimi olarak tanımlamaktadır. Mitolojik hikâyeye göre Zeus'un Metis'i yutması sonucunda Zeus'un kafasından doğan Athena'da annesinin bilgeliği sonsuza kadar tanrıçayla birlikte kalmaktadır¹⁴³. Akıl ve zekâyla bu kadar iç içe olan Athena'ya, bilgeliği sayesinde ona Pronoia¹⁴⁴ sıfatını kazandırmıştır¹⁴⁵. Homeros tarafından ise akılcılığı Poluboulos olarak adlandırılmaktadır.

Athena'nın rahipleri tanrıçanın doğumuyla ilgili Zeus'un Metis'i elde etmeye çalışmasını, Metis'in ise sürekli ondan kaçmasını anlatmaktadırlar. Metis'in Zeus'tan kaçmak için kullandığı yöntem ise sürekli şekil değiştirmektir¹⁴⁶. Zeus'un tatlı sözlerine karşı koyamayan Metis bir efsaneye göre sinek kılığına girer¹⁴⁷ ve baş tanrı tarafından yutulur¹⁴⁸. Sadece akıl yönünü değil aynı zamanda şekil değiştirme özelliğini de annesinden alan Athena, antik yazarların anlatımlarında ölümlülere kendisini gösterirken genç bir erkekten yaşlı bir kadına kadar çeşitlilik gösterir. Aynı zamanda farklı hayvan kılığında kendini gösterdiği de bilinmektedir.

Doğrudan karakterize edilmesi zor olan bu tanrıçanın daha iyi anlaşılabilmesi için Metis'in kurnazlık ile olan ilişkisine bakmak gerekmektedir. Athena, Metis ile kendilerini genellikle şekil değiştirenler olarak gösterirken, bunu kılık değiştirme ya da hile olarak kullanmaktadırlar¹⁴⁹. Bu da tanrıçaya birçok yönden kurnaz anlamına gelen Polymetis sıfatını kazandırmaktadır. Yunan mitolojisinde Odysseus, Athena'ya

¹⁴¹ Stapleton s.139.

¹⁴² Ögüt. Stapleton, s.139; Bilge Danışman. Kerenyi, s.118.; Kurnaz Zekâ. Deacy, (Pallas), s.62.; Ayrıca bkz: Mitoloji

¹⁴³ Stapleton s.139.

¹⁴⁴ Öngören ya da İlâhi Takdir Kerenyi, s.127.

¹⁴⁵ Graves, (Encyclopedia), s.107.

¹⁴⁶ Metis, Zeus'un onu ele geçirmeye çalıştığı zaman, kendini birçok farklı şekle sokma yeteneğine sahiptir. Bu, bazen Nemesis Tanrıçasına da atfedilen bir özelliktir. Bu durum, Metis'in çeşitli formlara bürünerek gizlenme veya kaçınma becerisi olarak görülebilir. Metis'in tanrısal niteliklerinin ve güçlerinin çok yönlülüğünü ve Zeus'un onu yakalamak için karşılaştığı zorlukları vurgulamaktadır. Kerenyi, s.118.

¹⁴⁷ Fox, s.169.

¹⁴⁸ Graves, (Myths), s.46.

¹⁴⁹ Marcel Detienne and Jean-Pierre Vernant, **Cunning Intelligence in Greek Culture and Society**, The University of Chicago Press, London, 1978, s.17.

en çok yaklaşılabilen tek ölümlüdür. Hatta Polytropos (çok gezen ya da çok dönen) sıfatını Athena ile paylaşmaktadır. Homeros'un Odysseia'sında, Odysseus Athena'ya; "Ölümlü bir adamın seninle karşılaştığında seni tanıması zordur, ey tanrıça çok bilen biri için bile, çünkü sen kendini her şeye benzetirsin" diye seslenir. Buna göre Athena'nın birçok alanda gösterdiği faaliyetlerin tanımlanabilmesi için tanrıçanın kurnazlığı üzerinde durulmalıdır. Bu tanım net bir açıklama olmaktan ziyade Athena'nın sürekli "hareket halinde" olduğunu göstermektedir¹⁵⁰. Aynı zamanda Deacy, Athena'nın kurnazlığının tanrıçanın problem çözme yönünün bir parçası olduğunu da vurgulamaktadır; "doğal haliyle tehlikeli ve değişken olabilen denizi sefere elverişli kılan ve aynı şekilde doğal haliyle ölümcül olan ateşi uygar yaşamın vazgeçilmez bir bileşeni haline getiren de onun zekâsıydı"¹⁵¹.

1.3.2. Savaş Tanrıçası

Olymposlular arasında zanaatkâr ve mucit olarak saygı gören Athena bu sıfatlarıyla çoğu zaman Prometheus ve Hephaistos ile de ilişkilendirilmektedir. Metali işlemeyi ilk bulan kendisidir ve zanaatkârlara özel bir değer vermektedir. Troia Prensi Paris'in gemilerinin yapımını üstlenen Phereklos'u sevmekte ve Argo'nun savaş gemisini yapmasına bizzat yardım etmektedir. Tanrıça insanların atları evcilleştirmesi, rahat kontrol edebilmesi için dizgin ve yuları icat etmekte; Bellerophon'un Pegasos'a binip kullandığı dizgin yine Athena'nın elinden çıkmaktadır. Erikhthonius'a savaş arabalarını nasıl dizginleyeceğini tanrıça öğretmektedir¹⁵². Doğrudan denizle ilgisi olmaksızın üstün becerileri sayesinde denizcilik üzerinde kurduğu himaye onun sayesinde Atina denizciliğinin büyük başarı kazanmasına olanak sağlamıştır¹⁵³. Akropollerin bekçisi ve şehirlerin koruyucusu olan Athena'ya savaşçı kimliği; Theselya bölgesinde Promakhos¹⁵⁴, Boetia bölgesinde bir kasaba olan Alalkomenae'de Alalkomeneis¹⁵⁵ ile Atina ve Boetia bölgesindeki Platae şehrinde

¹⁵⁰ Deacy, (Athena), ss.3,7.

¹⁵¹ Deacy, (Pallas), s.62.

¹⁵² Graves (Encyclopedia), s.108.

¹⁵³ Fox, ss.171-172.

¹⁵⁴ En ön saflarda savaşan anlamında.

¹⁵⁵ Düşmanı geri püskürten anlamında.

Areis¹⁵⁶ sıfatlarını kazandırmaktadır¹⁵⁷. Ayrıca Athena, Atina'da Zafer Tanrıçası Nike ile sık sık bir arada görülmektedir; böylece Athena Nike olarak da adlandırılır. Akropolis'te Athena Nike Tapınağı bulunmaktadır¹⁵⁸ (şek. 17) ve yine Akropolis'teki Athena Tapınağı'nda tanrıçanın kült heykelinde elinde Nike heykeliyle birlikte tasvir edildiği görülmektedir.

Bazı kaynaklara göre savaştan zevk alan Athena bazılarına göre savaşı kışkırtmaktan ya da savaş çıkartmaktan ziyade savaş durumunda savunmaya yardım eden tanrıçadır. Zeus'a saldıran Titanlara karşı da Zeus'un tarafında yer almaktadır. Sadece savaş anında değil savaşın başından sonuna farklı roller üstlenmektedir. Süvarilerin eğitiminde ve kuşatma harekâtlarında tanrıça hep oradadır. Kendisiyle özdeşleşen zeytin ağacı burada farklı bir anlam kazanarak zeytinin bir dalı savaştan sonra barışın bir simgesi haline gelmektedir¹⁵⁹.

Athena'nın savaş tanrıçası olmasına rağmen Ares ve Eris¹⁶⁰ gibi savaşın kendisinden değil, daha çok anlaşmazlıkları barışçıl yollarla çözmekten yana olduğu da söylenmektedir. Barışın hüküm sürdüğü zamanlarda silah taşımayan tanrıça silaha ihtiyaç duyduğunda babası Zeus'tan ödünç almaktadır. Merhametiyle adından sıklıkla söz edilen bu savaşçı kadın Areopagos'taki görülen bir ceza davasında yargıçların oyunun eşit olduğu sırada kullandığı oyla sanığın serbest kalmasına da yardım etmektedir. Ares gibi gözü kara bir savaşçı olmayan Athena savaş stratejisi ve taktikleri için her zaman başvurulmuş ilk kişidir¹⁶¹.

¹⁵⁶ Savaşçı.

¹⁵⁷ Graves (Encyclopedia), s.107.

¹⁵⁸ Antik Atina Athene Nike heykelinin bir elinde tanrıçanın miğferini, diğer elinde ise nar taşıdığı bilinmektedir. Kerényi, s.127.

¹⁵⁹ Fox, s.172.

¹⁶⁰ Eris, anlaşmazlığın tanrıçasıdır. Homeros Eris'i, Bataklığın (Bölgelerin) arkadaşı ve kız kardeşi olarak tanımlamakta ve savaşın karmaşasında, savaş alanının acı ve ıstırapından mutlu olarak var olduğundan bahsetmektedir. Hesiodos'a göre ise Eris, Gece'nin kızıdır ve şair tanrıçayı insanın talihsizliklerinin kökenleri veya temsilcileri olan çeşitli alegorik varlıkların annesi olarak tanımlamaktadır. Smith, s.288.

¹⁶¹ Graves, (Myths), s.96.

1.3.3. Şehirlerin Koruyucusu

Atina'nın baş Tanrıçası Athena, elbette şehirlerin de koruyucu tanrıçasıdır. Devletin koruyucusu olması, aynı zamanda devleti oluşturan phratrylerin¹⁶² de koruyucusu olduğu anlamına gelmekte ve bu bağlamda evleri koruduğuna da inanılmaktadır¹⁶³. Şehir yönetiminde söz sahibi olması, yürütme organlarının da koruyucusu rolünü üstlenmesine sebep olmaktadır. Şehir yönetimindeki bu etkilerin bir sonucu olarak Boulaia¹⁶⁴, Agoraia¹⁶⁵ ve Aksiokoikos epithetleri bulunmaktadır¹⁶⁶. Atina'daki Athena Polias kültü, tüm siyasi yapının dayanak noktasını oluşturmaktadır¹⁶⁷. Polias¹⁶⁸, Polioukos¹⁶⁹ ve Poliatis¹⁷⁰ tanrıçanın önemli sıfatları arasındadır.

1.3.4. Dokuma Tanrıçası

Tanrıçanın kadınlarla ilgili zanaatlardaki önemi en az savaşlarla olan ilgisi kadar ön plandadır. Graves'e göre, çömlek çarkını icat etmekte, kadın işlerindeki mükemmeliyetçiliği kumaş dokuma ve nakış işlerinde de kendini göstermektedir (şek. 18). Hatta Hera'nın peçesini işleyen de yine Athena'nın kendisidir. Athena her şeyden önce üreten bir kadın figürüdür ve bu üretici endüstrilerini de korumaktadır¹⁷¹. Acımasızlığı ile de bilinen Athena örgü sanatlarında kendisinin rakipsiz olduğunu düşünen Arakhne'yi örümceğe çevirip, sonsuza kadar ağ örmesine sebep olduğu için "Ergane" sıfatını da almaktadır. İplik eğirme, dokuma, yemek pişirme gibi tüm kadın sanatlarını insanlığın hizmetine sunan Tanrıça Athena'dır¹⁷².

¹⁶² Antik Yunanistan'da bir kabile, bazı şehir devletlerinde vatandaşları içeren bir grup olarak bilinmektedir. Varlıkları çoğu İon kentinde ve Atina'da bilinmemektedir.

¹⁶³ Smith, s.101.

¹⁶⁴ Danışman Tanrıça.

¹⁶⁵ Meclis Tanrıçası.

¹⁶⁶ Graves (Encyclopedia), s.107.

¹⁶⁷ Fox, s.172.

¹⁶⁸ Şehirlerin ve kasabaların koruyucusu anlamında.

¹⁶⁹ Ön savaşçı, şampiyon. Deacy, (Pallas), s.64.

¹⁷⁰ Yurttaş anlamına gelen Poliatis, kentte yaşayan insanların güvenliği, refahı ve düzeni için gösterdiği özel ilgi ve korumayı vurgulamaktadır.

¹⁷¹ Graves (Encyclopedia), ss.107,108.

¹⁷² Graves, (Myths), s.96.

1.3.5. Tarımın Koruyucusu

Tarımla ilgili işlerde insanların hayatını kolaylaştıran, sabanı ve tırmığı¹⁷³ icat eden mucit Athena, özellikle Attika’da tarım alanlarında da faaliyet göstermektedir. Salamis’te zeytin ağacıyla ilişkilendirilen Athena¹⁷⁴ için zeytin ağacının meyvesi olan zeytin bile varlığını tanrıçaya borçludur¹⁷⁵. Zeytini yarattıktan sonra bununla sınırlı kalmayıp, insanlığa zeytinin faydalarını da insanlığa yine tanrıça göstermektedir. Erikhthonios’un doğum hikâyesi¹⁷⁶, Erekhtheion’daki yılan öykülerinde geçen doğurganlık ayinleri tanrıçanın bereket yönüne bir atıfta bulunuyor olmalıdır. Genel olarak tarımla ilişkisi orijinallikten ziyade kendisinden önceki tarımla ilişkili tanrının/tanrıçanın mirasını devralmış olmasındandır¹⁷⁷.

Atları evcilleştirme sanatını Kyrene halkına o öğreterek¹⁷⁸ kendisinin icat ettiği dizgin ile atları kontrol etmelerini sağlamaktadır¹⁷⁹. Atları koruduğu için “Hippia”, boğaları koruduğu içinde “Boarmia” sıfatlarını almaktadır¹⁸⁰. Ayrıca tarımın koruyucusu olarak; Agrippa ve Boudeia tanrıçanın sıfatları arasında yer almaktadır¹⁸¹.

1.3.6. Az Bilinen Diğer Sıfatları

Athena’nın sayıca fazla olan sıfatlarının bir kısmı tanrıçanın belirli özelliklerini nitelerken, bir kısmı ise onunla ilgili hikâyelerin özeti niteliğindedir. Athena’nın Aglauros sıfatı, tanrıçanın Persephone benzeri (yeraltı, hasat) yönünü göstermektedir. Selene¹⁸², Metis gibi hiçbir zaman Athena’nın sıfatlarından biri olmasa da Aristoteles ve diğer felsefe öğrencileri tarafından Athena adının altındaki gizlenen anlamın ay olduğunu söylemektedirler. Ancak dolunay ve karanlık gibi aşırı tezat oluşturan Athena bu zıtlıklarla Selene’den oldukça farklıdır. Buna rağmen Athena, Selene ile ilişkilendirilen “geniş yüzlü” anlamındaki Europa ve Hellotis olarak da anılmaktadır.

¹⁷³ Graves, (Myths), s.96.

¹⁷⁴ Fox, s.172.

¹⁷⁵ Graves (Encyclopedia), s.107.

¹⁷⁶ Bkz: Mitoloji.

¹⁷⁷ Fox, s.172.

¹⁷⁸ Graves (Encyclopedia), s.108.

¹⁷⁹ Smith, s.101.

¹⁸⁰ Graves (Encyclopedia), s.108.

¹⁸¹ Smith, s.101.

¹⁸² Ay Tanrıçası.

Göğsünde taşıdığı Gorgon yüzüne bir atıf olarak Gorgopis¹⁸³ sıfatı da bulunmaktadır. Glaukopis¹⁸⁴ sıfatı ise bir kelime oyunu olarak kullanılmış olmalıdır. Tanrıçanın deniz yeşili ya da zeytin yeşili göz rengine de atıfta bulunuyor olabilir. Deniz kuşu anlamında kullanılan diğer sıfatı Aithyia'dır; deniz kargası olarak da bilinen bir çeşit gri martı veya yelkovan kuşudur. Hikâyeye göre kuş formundayken, yılan şeklindeki Kekrops'u kanatlarına alarak Atina'nın önündeki Megara'ya taşıdığı anlatılmaktadır¹⁸⁵. Mitolojik açıdan oldukça zengin olan tanrıça çeşitli kült işlevleri içinde de kilit bir figür olarak kabul görmektedir¹⁸⁶. Diğer tanrılarla sık sık bir arada görülen Athena, Hephaestia sıfatıyla Hephaistos ile Areia sıfatıyla Ares ile ve Hygieia sıfatıyla ise Asklepios ile ilişkilendirilmektedir¹⁸⁷. Propylaea'nın inşası sırasında düşerek ölüm tehlikesi geçiren mimar Mnesikles'i, Hygieia sıfatıyla Athena'nın mucizevi bir biçimde iyileştirdiği anlatılmaktadır¹⁸⁸.

Tanrıça Athena'nın iplik eğirme, dokuma, metal işleme sanatlarının koruyucusu olmasının yanı sıra aulos'u¹⁸⁹ icat ettiğini anlatılmaktadır. Fox; Athena'nın, hayatta kalan iki Gorgon'un, kız kardeşleri olan Medusa'nın cansız bedenine ağıtlar yakarken çıkardıkları sesi taklit etmesi sonucunda aulos'u keşfettiğinden bahsetmektedir. Bu hikâyeye, Fox'a göre enstrümandaki belirli bir örüntüyü açıklamak için uydurulmuş bir hikâyeye olsa da Athena'nın başka yerlerde de aulos enstrümanının mucidi olduğundan söz eder. Pyrrikhios veya Pyrrhike adı verilen¹⁹⁰ (şek. 19) dansın buluşunu, Athena ve Kouretes arasında paylaşılmış olması dikkat çekicidir. Kimilerine göre Titanlara karşı kazanılan zaferin kutlanması amacıyla Athena'nın bu dansı icat ettiği iddia edilmektedir. Zekâ ve yetenek gerektiren tüm sanatlarda insanlara örnek olmaktadır. Pandaros'u, Penelope ve kızlarını tüm el işlerinde yetenekli olmalarını sağlayan Athena'dır. Troia'nın sonunu getiren tahta atın

¹⁸³ Gorgon Yüzlü / Gorgon Gözlü "öfkeli" Deacy, (Pallas), s.61.

¹⁸⁴ Baykuş Gözlü. Deacy, (Athena), s.26.

¹⁸⁵ Kerenyi, s.128.

¹⁸⁶ Deacy, (Pallas), s.60.

¹⁸⁷ Kerenyi, s.128.

¹⁸⁸ Graves (Encyclopedia), s.109.

¹⁸⁹ Graves, (Myths), s.96.

¹⁹⁰ Yunanlıların en bilinen savaş dansıdır. Muhtemelen Dor kökenlidir ve başlangıçta yalnızca savaş eğitimi olarak uygulanmaktadır. Antik kaynaklara göre bu bir silah dansıydı. Alexandra Goulaki Voutira, "Pyrrhic Dance and Female Pyrrhic Dancers", **RIdIM/RCMI Newsletter**, Vol. 21, 1996, p.3.

yapımı da bu eserin sahibi olan Epeios'u başarısı, Athena'nın hem fikir hem de el becerisiyle desteklemesi sonucunda gerçekleşmektedir¹⁹¹.

Athena'nın birçok yerde hava olayları ile ilişkisi olduğundan bahsedilmesi, tanrıçanın bu alanda da yol gösterici olduğunun düşünülmesine sebep olmaktadır. Doğrudan bir bu konuyla ilişkili bir sıfatı olmasa da ilişkili görüldüğü anlatımları bulunmaktadır. Mitolojik hikâyeler Athena'nın; Akhaların İlion'dan dönüş yoluna çıktıktan sonra dağılmalarına sebep olan fırtınayı çıkartmasından, bir şimşekle Aias'ın gemisini nasıl parçaladığından, Odysseus'a yardım etmek için rüzgâr ve hava durumunu değiştirdiğinden bahseder fakat tüm bu yaptıklarına karşın Athena hava ile ilişkili tanrıça olarak kabul edilmemektedir. Bu alandaki becerileri kuşkusuz Zeus ile olan baba-kız ilişkisinden kaynaklanmaktadır¹⁹².

1.4. ATHENA'NIN ÖZELLİKLERİ

1.4.1 Atribütleri

Sayısız sıfatı ve özelliğiyle karşımıza çıkan Athena'nın en belirgin sembolleri savaşçı kimliğinin bir yansıması olarak aegis, mızrak ve miğferdir¹⁹³. Ayrıca heykellerinde en sık kullanılan semboller arasında baykuş¹⁹⁴ ve yılan¹⁹⁵ bulunmaktadır. Tanrıça Athena genellikle miğferli, kalkan ve mızrak taşıyan bir savaşçı olarak tasvir edilmektedir (şek. 20). Sembollerinin her biri tanrıçanın ayırt edici bazı özelliklerini temsil etmektedir; miğferi ve kalkanı (şek. 21) savaşçı yönüne dikkat çekerken, göğsündeki zırhında bulunan aegisi büyü gücüne vurgu yapmaktadır. Diğer hiçbir tanrının onunki kadar niteliğe sahip olmadığı, doğumunun tasvir edildiği vazolarda bile açıkça görülebilir. Doğduğu anda savaşçı giysileri ve hatta taktığı minik gorgoneionu ile Athena açıkça kendisini belli eder. Doğumu sırasında olasılıkla orada Hera'nın olduğu düşünülse de bu varsayım sadece başında bir taç olmasından kaynaklanır¹⁹⁶.

¹⁹¹ Fox, s.170.

¹⁹² Fox, s.172.

¹⁹³ Luke Roman ve Monica Roman, s.92.

¹⁹⁴ Farnell, s.342.

¹⁹⁵ Farnell, s.369.

¹⁹⁶ Deacy, (Athena), s.8.

Athena'nın ortaya çıkış şekli onun doğası gereği savaşçı eğilimlerini ön plana çıkartmaktadır. Başındaki “yüz kentin piyadelerini kapsayacak kadar geniş” miğferi, (şek. 22) göğsünde taşıdığı çevresi yılanlarla çevrili korkunç Gorgon Medusa başı olan bir çeşit zırhı, (şek. 23) omuzunda bazılarına gör Amaltheia keçisinin postu kimisine göre Pallas'ın (dev) derisinden yapılmış aegisi tanrıçanın savaşçı yönlerini tüm gerçekliğiyle gözler önüne sermektedir. Aegisi, babasının ilk kez Titanlara karşı kullandıktan sonra kızına verdiği bir hediyedir. Özel himayesi altına aldığı kahramanları sadece savaşa karşı hırslandırmakla kalmayıp çatışmaya kendisi de katılmaktadır. Athena her şeyiyle gerçekten de savaştan zevk alan güçlü bir tanrıçadır¹⁹⁷.

1.4.2. Tasvirleri

Tanrıça Athena'nın en eski temsillerinden biri palladia'dır¹⁹⁸ (şek. 24). Palladium'a¹⁹⁹ sahip olmak demek güvenliğin sağlandığı anlamına gelmektedir. Daha sonraki zamanlarda bu taşların yerine aynı göksel güce sahip olan ahşap heykeller (Xoana) almaktadır²⁰⁰. Athena'nın en belirgin iki tasviri bulunmaktadır. Yaygın olarak kullanılan ilk tasvirinde tanrıça kalkanı ve mızrağıyla ayakta dururken diğer tasvirinde ise oturur pozisyonda ve silahsızdır (şek. 25); baykuş ve yılan benzeri sembolleri bu tasvirinde ayırt edici özelliklerdir²⁰¹. Ahşap heykellerinde Athena'nın vücudu sıkı örtülerle kaplanmış halde, ellerinde kalkan ve mızrak tutarken tasvir edilmektedir. Bu heykellerin en ünlüsü Phidias tarafından yapılmış olan Parthenon'daki Athena heykelidir (şek. 26). Ayakta duran ve uzun bir khiton giymiş olan tanrıçanın başında miğferi, göğsünde ise gorgoneion aegisi bulunmaktadır. Sağ elinde bir mızrak ve sol

¹⁹⁷ Graves (Encyclopedia), s.108.

¹⁹⁸ Palladia; gökten (cennetten) düştüğü söylenen ve koruyucu gücü olduğuna inanılan taşlara verilen bir kült simgesidir. Graves (Encyclopedia), s.107.

¹⁹⁹ En ünlü Palladium, bazı kaynaklara göre Zeus'un Troia Kralı Dardanus'a hediye ettiği Palladium'dur. Diğer anlatımlara göre ise bu heykel, Athena'nın kendisi tarafından yapılmaktadır. Hikâyeye göre, oyun arkadaşı ve üvey babası Tritonis'in kızı genç Pallas'ı kazara öldüren Athena, Pallas'ın özelliklerini yansıtan bir heykeli ağaç gövdesine oyarak bu eseri Zeus'a sunmaktadır. Graves, (Encyclopedia), s.109.

²⁰⁰ Graves (Encyclopedia), s.107.

²⁰¹ Fox, ss.172-173.

elinde de Nike²⁰² heykeli tutmaktadır²⁰³. Miğferinde sfenks ve bir çift grifon bulunurken, kalkanın içi ise yılanla süslenmektedir²⁰⁴.

Athena sık sık antik çağın görsel sanatlarında temsil edilmektedir. MÖ 5. yüzyılın kopyası olan; MÖ 1. yüzyıla ait ayaklı bir heykelinde Athena üzerinde peplos ve miğferle görülmektedir. Olasılıkla orijinal heykelinde kalkan ve mızrakta bulunmaktadır. MÖ 430'da Atina Akropolisi'nde bulunan devasa kült heykeli Athena Parthenos tasvirinde tanrıça mızrak, aegis ve miğferli bir şekilde ayakta durmaktadır. Kalkanının arkasında duran yılan Erikhthoniu'a²⁰⁵ bir göndermedir. Kalkanı üzerinde görülen oyulmuş kabartmalar; Gigantomakhia, Amazonomakhia ve Kentauiomakhia'yı temsil etmektedir²⁰⁶.

Pausanias, Erekhtheion'da bulunan Athena Polias'ın zeytin ağacından yapılmış heykelinden bahsetmektedir. Bu heykel üzerinde yeni dokunmuş peplosuyla görülen heykel tanrıça Athena'nın saygın eserlerinden biri olarak görülmektedir. Her dört yılda bir kutlanan Atina'nın en büyük bayramı olan Büyük Panathenaia kutlamaları sırasında, MÖ 480'de Attika geçici olarak boşaltılırken, Atinalılar ile gemide yerini alan bu heykelin Atina devletindeki önceliğine bakılırsa; Pausanias'ın heykelin görünüşü hakkında bilgi vermemesi ilginçtir. Athena'nın heykeline dair net bir tasvir olmaması günümüz araştırmacılarını dağınık referanslar ve diğer görsel sanatlardaki yansımalarla bakarak heykelin görüntüsünü yeniden inşa etmek zorunda bırakmaktadır. Heykelin orijinal görüntüsüne dair net bilgilerin bulunmaması iki karşıt görüşün ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Önceki çalışmaların çoğunda, ayakta duran Palladion tipi Athena ya da Panathenaik amphoralar üzerinde resmedilmiş olan Athena tasvirleri gibi silahlı ve savaşan bir tanrıça olduğu savunulmaktadır. Kroll'un aktarımıyla; A. Furtwängler, resmin silahsız ve oturur pozisyonda olduğunu ileri sürmektedir. Bu görüş 1908 yılında A. Frickenhaus²⁰⁷ tarafından, resmin bir diadem taktığı ve elinde

²⁰² Zafer Tanrıçası.

²⁰³ Graves (Encyclopedia), s.107.

²⁰⁴ Deacy, s.7.

²⁰⁵ Bkz: Mitoloji bölümü.

²⁰⁶ Luke Roman ve Monica Roman, s.92.

²⁰⁷ Athena'nın phiale tutarken gösterildiği Arkaik dönemdeki dört tasvirinin, oturur pozisyonda betimlendiğine dikkat çekilmekte ve bu tasvirlerden ikisinde Athena'nın miğferinin çıkarıldığı belirtilmektedir. Ayrıca, Akropolis'teki bir dizi Arkaik dönem pişmiş toprak figüründe Athena'nın, peplos giymiş, oturur pozisyonda, silahsız olarak betimlendiği söylenmektedir. Frickenhaus, bu tüm tasvirlerin antik kült heykellerinden türetildiğini öne sürmekte ve dolayısıyla tanrıçanın oturur pozisyonda, miğfersiz ve elinde bir phiale tutarken tasvir edildiğini ileri sürmektedir. John H. Kroll,

altın bir phiale tuttuğuna dair epigrafik kanıtlara dikkat çekerek savunulmaktadır. Ancak konunun uzmanlarını ikna etmeyen bu açıklama; altın phiale'nin belirleyici detayı göz ardı edilerek, kült heykelinin savaştan bir Athena'ya ait olduğu iddiasıyla C. J. Herington ile birlikte kısa bir süre yeniden canlanmıştır. Herington tarafından bugüne kadar bu sorun üzerine yapılmış en eleştirel ve etkili inceleme sonrasında Athena iddiası ortadan kaldırılmaktadır. Athena Polias'ın görünümü hakkında günümüz uzmanlarının zıt görüşlerde bulunması gibi antik yazarlar arasında da bu konuda fikir birliği bulunmaması dikkat çekicidir. Bazı antik yazarların anlattıklarına göre heykelin ayakta bir duruş sergilemesi beklenmektedir. Aristophanes, *Birds* eserinde önce Athena Polias'ı ve peplos'unun yapımını anlatırken, iki satır sonra tamamen silahlı ve ayakta duran Athena'dan bahseder²⁰⁸. Ancak Herington'un detaylı bir şekilde gösterdiği gibi, bu satırlar Athena'ya ait bir heykel (veya heykeller) için geçerli olmamakta, olasılıkla şehir tanrıçasına gönderme yapmaktadır. Tam tersi görüşe sahip olan antik yazarlardan Athenagoras, *Legatio* adlı eserinde üç kült heykelinin Daedalos'un öğrencisi olan Endoios adlı heykeltıraşa ait olduğundan bahsetmektedir; bunlar Athena'nın eski zeytin ağacı görüntüsü ve oturan Athena ile Ephesos'taki Artemis heykelidir²⁰⁹. İki Athena heykeli için belirtilen bir yer olmadığından, bu heykeller Atina Akropolü'ndeki görüntülerdir ve aynı şekilde burada Pausanias, Endoios tarafından yapılmış oturan bir Athena heykelinden bahsetmektedir²¹⁰. Eski zeytin ağacından yapılan Athena heykelinin, oturan Athena heykeli ile yan yana getirilmesi, önceki heykelin oturmadığı anlamına gelmektedir. Homeros'a göre İlionlu kadınların bir adak peplosunu "dizlerinin üzerine" koyması onun heykelin oturduğunu düşündüğünü göstermektedir. Diğer bir tartışma konusu ise Strabon ile Homeros'un, Troia heykelinin oturan bir figür mü yoksa ayakta duran bir figür mü olduğu konusunu ele almalarıdır. Diğer yorumcular ise Athena'nın ayakta tasvir edilmiş olan ünlü heykeli Troia Palladion'nuna²¹¹ benzer veya aynı olduğunu ve

"The Ancient Image of Athena Polias", *Hesperia Supplements Studies in Athenian Architecture, Sculpture and Topography*, Vol. 20, 1982, pp.65-66.

²⁰⁸ Aristophanes, *Birds*, 827-828.

²⁰⁹ Athenagoras, *Legatio*, 17-4.

²¹⁰ Paus. I, 26-4.

²¹¹ Troia'da bulunan Athena heykeli ile ilgili bir diğer anlatımda ise; Odysseus ve Diomedes'in Troia'ya gidip Pallas heykeli olarak bilinen küçük bir Athena heykelini götürmek için gerçekleştirdikleri gizli bir görev anlatılmaktadır. Zeus tarafından gökten indirilen bu büyülü nesne, Troialılarda olduğu sürece Troialıların güvenliğini sağlamaktadır. Birçok geç dönem kaynağı bu gelenekten bahseder ve vazolar resimleri küçük heykelin çalınmasını tasvir eder. Atina, Argos, Sparta, Roma ve diğer

bu nedenle peplosun heykelin dizlerinin “yanına” yerleştirilmiş olduğu varsayımında bulunmaktadır. Strabon ise kısmen heykelin oturur pozisyonda durduğu konusunda ısrarcıdır; çünkü Phokaia, Massalia, Roma, Khios ve diğer yerlerde olduğu gibi Athena’nın birçok antik ahşap heykelinin oturur vaziyette olduğunu söylemektedir. Atina’da bulunan Athena’nın ahşap heykelleri net bir şekilde listede bulunmamaktadır. Akropolis’teki Polias görüntüsü antik çağda çok iyi bilinmektedir ve Plutarkhos ve Philostratos’un Yunanistan’daki en eski kült heykelleriyle ilgili anlatılarına dâhil edilmektedir. Eğer Athena gerçekten oturuyorsa ve Strabon ondan bahsetmişse, listesinde ilk sırada yer alması gerekirdi ve argümanını ölçülemeyecek kadar güçlendirirdi. Heykelden bahsetmemesi, Strabon’un dikkatsizliğinden ziyade, Athenagoras’ın bahsettiği gibi, muhtemelen ayakta duruyor olmasından kaynaklanmaktadır²¹².

En az beş antik kaynağa göre Athena Polias’ın imajı çok daha eskidir. Pausanias, Athena Polias’ın Attika’nın synoikismos’undan önce bile saygı gördüğünü ve gökten düştüğünü söylemektedir. Diğerler antik kaynaklar ise kökenini Atina’nın ilk kralı Kekrops’a, Kekrops’un çocuğu Erikhthonios’a veya Attika’nın yerli sakinleri autokhthonoi’ye bağlamaktadırlar. Dahası, Plutarkhos Atinalıların bu heykeli günümüze kadar korumuş olmalarını dikkate değer bularak onu Yunanistan’ın en eski kült heykelleri arasında saymaktadır. Bu heykeller arasında, Kekrops’un bir başka oğlu olan Erysikhthon tarafından verilen Delos’taki orijinal ahşap Apollon heykeli, Samos’un orijinal ahşap Hera’sı, Danaos’un Lindos’taki ahşap Athena heykeli ve Argive Hera’sının orijinal armut ağacı heykeli de yer almaktadır²¹³.

1.5. ATHENA İLE İLİŞKİLİ BAYRAMLAR

1.5.1. Panathenaia

Panathenaia bayramı, Athena’ya olan saygının ve onurlandırmanın zirve noktası iken aynı zamanda Atina topluluğunun en büyük katılımlı dini törenlerinden

şehirlerin bu türden koruyucu nesneleri vardır. Her biri sahip oldukları Athena heykelinin, Troia’nın orijinal Palladion’undan başkası olmadığıyla övünmektedir. Jennifer Larson, **Ancient Greek Cults: a guide**, Routledge, New York, 2007, s.48.

²¹² Kroll, s.69.

²¹³ Kroll, s.71.

biridir. Atinalılar tarafından Hekatombaion ayının yirmi sekizinci gününde kutlanan bu bayram, Athena'ya adanmışlık duygusunu gösteren en önemli tören olarak kabul edilmektedir. Başlangıçta, Athena'nın doğum günü gibi özel bir anlamı olan bir gün olarak düşünülse de zamanla bu bayram tanrıçanın heykeline dönemsel olarak yeni elbiseler giydirilmesini ve bunun toplu bir şekilde sunumunun bir aracı haline gelmektedir. Bu sunum, tanrıçaya özel bir alayın ve bu sunumu gerçekleştirecek uygun bir törenin oluşturulmasını gerektirmektedir. Olasılıkla Arkaik dönemde Athena'nın heykeli insan boyutlarında iken zamanla yenilenip heykelin boyutu büyüdükçe, tanrıçaya sunulan elbisenin ebatları da buna orantılı olarak değişim göstermektedir. Bu durum, tanrıçanın heykelinin boyutlarındaki değişimin, festivalde sunulan elbisenin değişimine de yol açtığını göstermektedir. Bu süreç, başlangıçta insan ölçeğinde bir kıyafete sahip olabileceği dönemlerden devasa boyutlara ulaşan bir heykelin ritüelindeki evrime ve törenin ulaştığı boyutları işaret etmektedir. Zamanla bayramın ve sunulan adakların, Athena'nın temsilindeki değişimlere uyum sağladığını göstermektedir²¹⁴.

Bayramın kuruluşuna dair söylemlere göre ilk başta Athenae olan ismi Theseus'un Attika'daki küçük toplulukları tek bir devlet altında birleştirdikten sonra Panathenaia olarak adlandırıldığından bahsedilmektedir. İlkel dönemlerinden itibaren Panathenaia adını taşıyıp taşımadığı tam olarak bilinmese de Athena onuruna düzenli olarak her yıl gerçekleştirilen Küçük Panathenaea adında bir bayram olduğu bilinmektedir²¹⁵. Yüzyıllar içinde zamanla gelişen bu tören Peisistratos döneminde Olimpiyatların üçüncü yılında temmuz ayında Büyük Panathenaea adında bir bayramın daha kutlandığı bilinmektedir. Bayramda aynı zamanda birçok yarışmaların sergilendiği etkinliklerde bulunmaktadır. Bu yarışmalar arasında atletizm, (şek. 27) at yarışları, (şek. 28) meşale yarışları, müzik yarışmaları, Pyrrhik dansları ve yelken yarışmaları yapılmaktadır. Hatta bir yakışıklılık yarışması yapıldığı da söylenmektedir²¹⁶. Panathenaia bayramı olasılıkla MÖ 7. yüzyıldan itibaren başlamaktadır ve öncelikle Athena'ya sunulan bir törendir. Ancak festivalin ilgi

²¹⁴ Parke, s.32.

²¹⁵ Panathenaia bayramı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Julia L. Shear, **Serving Athena The Festival of the Panathenaia and the Construction of Athenian Identities**, Cambridge University Press, New York, 2021.

²¹⁶ Norman Gardiner, **Greek Athletic Sports And Festivals**, Macmillan and Co. Limited, London, 1910, s.75.

görmesi ve popülerliği, MÖ 6. yüzyılda eklenen atletizm²¹⁷ yarışma programlarıyla daha büyük bir kutlamanın oluşmasına neden olmaktadır²¹⁸. Sonuç olarak Attika'nın siyasi olarak birleşmesinin bir sembolü olarak Panathenaia adının ortaya çıkışı Theseus'a bağlanırken, Erikhthonios ise en eski ve ilkel formdaki bayramın kurucusu olarak görülmektedir²¹⁹.

Panathenaia, dört büyük Panhellenik oyunlardan farklıdır çünkü sadece yaprak çelenklerden oluşan ödüller sunulmamaktadır. Ödüller arasında, özellikle en önemlisi, Attika'nın kutsal zeytin ağaçlarından elde edilen zeytinyağıdır. Efsaneye göre, bu yağlar Athena ile Poseidon arasındaki egemenlik mücadelesinin sonucunda yaratılan ilk zeytin ağacından türetilmektedir. Bu özel yağı saklamak için, galip gelen sporculara sunulan Panathenaik amphora²²⁰ adı verilen zarif bir çömlek tasarlanmaktadır. Bu amphora modeli, iki yüzyıl boyunca şekil ve süsleme açısından büyük değişikliklere uğramadan gelenekselliğini korumaktadır. Üzerinde, ön yüzünde zırhlı Athena'nın bir tasviri bulunurken, arka yüzünde ise yapılan yarışmaya göre farklı spor etkinliklerinin sembolleri yer almaktadır²²¹ (şek. 29). En eski ödül amphoralarında görülen mızrak kullanan Athena tasviri ise olasılıkla o dönemde kullanılan tanrıçanın kült imgesine atıfta bulunmaktadır²²².

Panathenaia'nın temellerini atan kişi muhtemelen MÖ 566/5'te baş yargıç (arkhon) olan Hippokleides'tir. O dönemdeki Atina'da politik rekabet oldukça yüksektir ve bu dönemde festivalin neden kurulduğuna dair kesin kanıtlar bulunmamakta, halkı etkileme amacının bir etken olduğu düşünülmektedir. Hippokleides'in, Herodotos'un anlattığı ünlü hikâyede, Sikyon tiranı Kleisthenes'in kızı Agariste'nin elini alamaması için dans etmeye devam etmesi gibi dikkat çekici bir hikâyesi vardı. Bu olay, daha önce gerçekleşmiş olmalıdır. Peisistratos'un tiranlık döneminde festivali daha da geliştirdiği bilinmektedir. En azından o dönemden itibaren, tören alayı ayrıntılı bir etkinlik haline gelmektedir. Ayrıca, Homeros'un eserlerinin rhapsodlar tarafından rekabetçi bir şekilde okunması geleneği o dönemde

²¹⁷ Stephen Miller, **Ancient Greek Athletics**, Yale University Press, New Haven and London, 2004.

²¹⁸ Parke, s.32.

²¹⁹ Ludwig Deubner, **Attische Feste**, Verlag Heinrich Keller, Berlin, 1932, s.22.

²²⁰ Panathenaik amphoralar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Patricia A. Marx, "Athena on Early Panathenaic Amphoras", **Vereinigung der Freunde Antiker Kunst**, 46. Jahrg, 2003, pp. 14-30.

²²¹ Parke, s.34.

²²² Deubner, s.22.

oluşturulmaktadır. Bu, Olympia veya Delphi gibi diğer yerlerde gerçekleşmeyen bir etkinliktir ve belki de seçilen şiirler olan İlyada ve Odysseia'nın performansları üzerinde kalıcı bir etki yaratmaktadır. Rhapsodlarla birlikte çeşitli müzik yarışmalarının festival programına ne zaman dâhil edildiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, muhtemelen Peisistratos döneminde başlamaktadır ve en geç Perikles'in Odeion'u, rhapsodilerin performansları için bir konser salonu olarak inşa ettirmesiyle birlikte yaygınlaşmaktadır²²³.

Alay, gün doğumuyla başlamakta ve genellikle gün batımına kadar devam etmektedir (şek. 30). Alayın kompozisyonu, önemli figürlerin ve kurbanların taşınmasıyla şekillenmektedir. İnekler, Athena'ya sunulmak üzere alayda yer almakta ve daha sonra kesilerek etleri halka dağıtılmaktadır. Alayın içeriği, Athena'nın farklı tapınım alanlarına kurban sunumunu içermektedir. Bu sunumlar, belirli görevliler tarafından yönetilmekte ve dağıtılmaktadırlar. Ayrıca, kurbanlık hayvanlar belli bir plan dâhilinde hazırlanarak Athena'ya sunulmak üzere kesilmektedir²²⁴ (şek. 31).

Atina'nın en usta işçileri tarafından yapılan peplosun Akropolis'e taşınması ciddi bir geçit töreni şeklinde yapılmaktadır. Alay içinde rahipler ya da yargıçlar değil sepet taşıyan kızlar, zeytin dalları taşıyan adamlar ve at üstündeki genç erkeklerde yer almaktadır. Büyük törenlerde gerçekleştirilen yarışmalar dışında yıllık bayramlarda da Athena'nın savaşçı cesaretinin anısını yaşatmak adına Libya'da iki kampa ayrılan kızların taş ve sopalarla öfkeli bir savaş sahneleyerek sürdürülmektedir²²⁵.

1.5.2. Kallynteria ve Plynteria

Thargelion'un farklı günlerinde kutlanan fakat birbiriyle bağlantılı olan Kallynteria ve Plynteria bayramlarının hangi gün kutlandığıyla ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Antik yazarlardan Rodoslu Aristokles²²⁶, Photios²²⁷ ve

²²³ Parke, s.34.

²²⁴ Deubner, ss.26-27.

²²⁵ Graves (Encyclopedia), s.108.

²²⁶ Rodoslu Aristokles'e göre 20. Thargelion'un Bendideia'sını Athena festivalleri takip etmektedir. Deubner, s.18.

²²⁷ Photios'a göre Kallynteria ayın 19'unda, Plynteria ise 29'unda kutlanmaktadır. Deubner, s.17.

Plutarkhos²²⁸ bayramla ilgili farklı tarihler vermektedir. Bayramlara verilen tarihlerden bazıları tarihsel olaylarla bağlantılıyken bazıları antik dönemle ilgilidir²²⁹.

Plynteria, “plynein” yıkanma anlamına gelen bir yıkanma bayramıdır. Olasılıkla tapınakta tanrıçanın ahşap heykelinin bulunduğu ilkel formlarından itibaren başlamış olmalıdır. MÖ 5. Yüzyılda Pheidias tarafından altın ve fildişinden yapılan devasa heykelinin kült olarak kullanılmasına kadar devam ettiği bilinmektedir. Yıkama işlemi, tören şeklinde gerçekleştirmiş olup bu işle özel olarak ilgilenmesi adına görevlendirilen Praxiergidai ailesi tarafından gerçekleştirilmektedir. İlk olarak heykelin üzerindeki takılar ve diğer parçaları çıkarılmakta sonrasında elbisesi çıkarılarak heykel büyük bir kumaşla sarılmaktadır. Heykelin soyulma işlemi tanrıçanın mahremiyetine duyulan saygı nedeniyle kadınlar tarafından büyük bir ciddiyet ve gizlilik içinde yürütülmektedir. Sabahın erken saatlerinde başlayan bayram, geleneksel tören alayıyla birlikte tanrıçanın heykelini Phaleron denizine taşıyarak devam etmektedir. MÖ 4. yüzyılda tanrıçaya eşlik eden Epheboi’ler²³⁰ tören geçidinde hazır dırlar. Tören alayının başında ise incirden yapılmış tatlılardan²³¹ oluşan sepeti taşıyan bir kadın bulunmaktadır²³². İncir, bir efsanede insanların yetiştirdiği ilk yiyecek olarak törene dâhil edilse de Deubner bunun tanrıçaya yapılmış bir sunu olduğunu söylemektedir. Denizde heykeli yıkama işlemiyle pluntrides ya da poutrides adı verilen iki kız ilgilenmektedir. Olasılıkla heykelin yıkanma işlemi sırasında Athena’nın peplosu da denizde yıkanmaktadır. Tanrıçanın elbisesini yıkamakla görevlendirilen özel rahibeye khatanites adı verilmektedir²³³. Görevinin ne olduğu tam olarak söylenmese de peplosu yıkayabilmek adına en uygun zamanın tanrıçanın yıkanmak için soyunduğu zaman olmalıdır. Tüm bu yıkama işlemlerinin tapınak içinde değil de deniz kenarında yapılıyor olması Yunanlıların akan suyun arındırıcı etkilerine inanmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle tuzlu deniz suyu arındırma işlemi için en uygun seçenek gibi görünmektedir. Heykelin ve peplosun yıkanma işleminden sonra akşam yanan kandiller eşliğinde tapınağa geri döndüğünde sıra heykelin yeniden kıyafetinin giydirilmesine ve mücevherleriyle süslenerek Praxiergidai tarafından

²²⁸ Plutarkhos’a göre Plynteria ayın 25’ine denk gelmektedir. Deubner, s.18.

²²⁹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz: Deubner.

²³⁰ Askeri eğitim gören gençler.

²³¹ Egenteria adı verilen kuru incirlerden yapılan bir çeşit macun, incir ezmesi. Deubner s.19.

²³² Herbert W. Parke, **Festival of the Athenians**, Thames and Hudson Ltd, London, 1977, ss.152-153.

²³³ Deubner, ss.18-20.

yerine yerleştirilmesine gelir²³⁴. Bayramın sonunda ise Tanrıça Athena adına kurban adakları yapılmaktadır²³⁵.

Tanrı/Tanrıça heykellerinin yıkanması ritüeli sadece Athena’da değil diğer kültlerde de önemli bir yer tutmaktadır. Şüphesiz bu yıkama işlemi basit bir temizlikten ziyade arınma için kullanılmaktadır. Asıl amaç belki de heykel temizliğinde somut kirlere kurtulmanın yanı sıra kutsal imgenin manevi gücünü arttırma düşüncesindedir. Arınma için Thargelion ayının seçilmiş olması hasat başlangıcının yaklaşıyor olmasından kaynaklanabilir. Hasatların halkın temel besin kaynağı olması ve ticaretinin yapıldığı düşünülürken tarlaların zarar ve felaketlerden korunmak istemesinin önemi daha net anlaşılmaktadır²³⁶.

Tapınakta antik zamanlardan beri sürekli yanmakta olan bir kandilin olduğu düşünülmektedir. Olasılıkla ilkel dönemlerden itibaren Athena’nın tapınağında her zaman yanar vaziyette tutulan bir kandil bulunmaktadır ancak MÖ 5. Yüzyılın sonlarında Atinalı metal işçisi olan Kallimakhos’un yeniden doldurulmadan iki ay gece gündüz yanabilecek kadar yağ depolama kapasitesi olan altın bir kandil yapması, o dönemde bu kandile özel bir önem atfedilmesine yol açmaktadır. Deubner, mantıklı bir yaklaşımla Athena Polias’ın sürekli yanan meşhur kandilinin yeniden yakılmasını tarih olarak bu bayramlara denk geldiğini öne sürmektedir. Yağın her yıl aynı günde değiştirilmesi, tapınağın temizlendiği gün olarak seçilmiş mantıklı bir tarih olarak düşünülmüş olabilir²³⁷. Pausanias, Kallimakhos’un altın kandilini anlatırken, tapınakta her zaman bulunan bu tür bir sürekli kandilden bahseder. Pausanias’ın anlatımına göre tapınağın geçmişten beri sürekli yanan bir kandile sahip olduğunu ve Kallimakhos’un altın kandilinin öncesinde bile böyle bir uygulamanın mevcut olduğunu ima etmektedir²³⁸.

Plynteria ilgili bilgilerimiz ne kadar çok ise Kallynteria hakkındaki bilgilerimiz bir o kadar eksiktir. Ne yazık ki Kallynteria bayramına dair günümüze kadar hiçbir şey ulaşmasa da adının Plynteria ile olan benzerliği farklı bir arınma ile ilgili olabileceğini

²³⁴ Parke, ss.153-154.

²³⁵ Deubner, s.19.

²³⁶ Deubner, s.21.

²³⁷ Parke, s.152.

²³⁸ Deubner, s.20.

göstermektedir. Süpürme anlamında kullanılan “khallynein” kelimesi bu bayramın tapınak temizliğiyle ilişkilendirilmesine sebep olmaktadır²³⁹.

Plynteria, “emera apophras” yani uğursuz gün olarak kabul edilmektedir. Sanılanın aksine sadece Athena tapınağı değil kentteki diğer kutsal alanların da tüm gün kapalı olduğu bilinmektedir²⁴⁰. Kutsal alanlara izinsiz girişin engellenmesi için girişlere iplerle bariyer çekilmektedir. Antik Yunanlılara göre önemli sayılan işlerin Plynteria sırasında yapılması uygun değildir. Tanrıçanın o gün başka bir işle meşgul olması dikkat gerektiren herhangi bir şeyle ilgilenemeyeceği anlamını taşımaktadır. Xenophon bu uğursuz günde insanların hem kendileri hem de kentleri için kötü etkileri olduğunu anlatır ve ekler ‘çünkü hiçbir Atinalı o gün ciddi bir işe el atmaya cesaret edemezdi’²⁴¹. Bayram tarihleri süresince insanların savaştan kaçınmaları muhtemelen heykelin tapınaktan çıkarılması ve bu sebeple tanrıçanın gücünün azaldığının düşünülmesinden kaynaklanıyor olabilir. Tanrıçanın hem tapınakta olmaması hem de savaş aletlerinin ve zırhının çıkarılması tanrıça ile kentin savunmasız kalmasıyla ilişkilendirilebilir.

1.5.3. Synoikia

Synoikia bayramı, Atina’da Hekatombaion ayının on altı ya da on yedisine denk gelen ve Athena adına kutlanan, az bilinen küçük bir şenliktir. Bayramın asıl amacı synoikismos²⁴² kutlamaktadır. Olasılıkla Theseus efsanesiyle ilgilidir²⁴³.

Thukydides kendi döneminde Atinalıların Tanrıça Athena’ya Synoikia adında devlet festivali düzenlediğinden bahsetmekte ve bu festivalin Theseus zamanında başladığını söylemektedir. Tam net tarihi bilinmemekle birlikte Atina tarihinin bir döneminde siyasi birliği kutlamak amacıyla kentin koruyucu tanrıçasını onurlandırmak için bu bayramın kutlandığı bilinmektedir. Bayramın tam olarak nasıl

²³⁹ Deubner, s.20.

²⁴⁰ Deubner, ss.21-22.

²⁴¹ Parke, s.155.

²⁴² Synoikismos ise, Attika bölgesinde yaşayan bütün küçük toplulukların Atina yurttaşı olmalarını annak ve sağladıkları birliği sürdürmek için düzenledikleri bir kutlamadır.

²⁴³ Kutlanan bayramı geleneksel görüşler Theseus efsanesine atfetmiş olsalar da modern araştırmacılar bu fikri desteklememektedir. Theseus’un tarihsel varlığının kanıtlanamaması ve tek bir eylemin bu boyutta bir birleşmeye sebep olamayacağı düşüncesi modern araştırmacıların başlıca argümanlarını oluşturmaktadır. Parke, s.31.

ve ne zaman başladığının bilinmemesi gibi tam olarak bitiş tarihi de belli değildir. Klasik dönem kaynaklarında bayrama dair bilgi verilmemesi popülerliğini kaybettiğinin bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Synoikia bayramına dair bazı bilgiler Agora’da bulunan MÖ 5. Yüzyıla tarihlenen bir kurban yönetmeliği parçasından elde edilmektedir. Ele geçen yazıtta doğrudan Synoikia adı geçmese de iki yılda bir düzenlenen bayramlar arasında en erken Hekatombaion’un on beşinci ve on altıncı günlerinde hayvan kurbanlarından bahsedilmektedir. Thukydides bu kutlamanın iki yılda bir düzenlendiğinden bahsetmemektir ve kutlamada tarihi bir olayın anılması düşünüldüğünde makul olan bayramın her yıl gerçekleşiyor olmasıdır. Ancak ele geçen yazıtta Hekatombaion’un yıllık bayramlarıyla ilgili olan kısmı kayıptır. Olasılıkla yıllık her yıl ayın on altısında kutlanan Synoikia’dan bahsedilmekte ve iki yılda bir ayın on beşinci ve on altıncı günleri olmak üzere iki günlük daha büyük bir kutlama yapıldığı düşünülmektedir²⁴⁴.

Kutlamalar sırasında adanan kurbanlar dikkate değer değildir; ayın on beşinde genç bir koyun ve on altısında iki genç boğa kurban edilmektedir. Tarihinin Troia Savaşı önce başlaması olası gözükme de töreninin ilkel ve arkaik görünümüne göre MÖ 8. yüzyıldan kalma olması olasılık dâhilindedir. Bir başka yazıttaki kayıta bayramda kurban ayini sonrasında ilgili olarak “et çiğ olarak satılacaktır” ibaresi yer almaktadır. Yazıttaki ifadeye göre tanrıçaya ayrılan kısım dışında kalan etler pişirilip servis edilmemekte, tapınanlara satılarak elden çıkarıldığı görülmektedir. Buna göre törenin bir şölen havasından ziyade görev bilinciyle sınırlı bir ritüel olduğu varsayımı yapılmaktadır²⁴⁵.

Atinalı General Timotheus’un deniz zaferinden sonra MÖ 374 yılında Atina ile Sparta arasındaki barışı kutlamak amacıyla Eirene’ye (barış) kurban sunulmuş olması olasılıkla siyasi benzerlikleri nedeniyle Synoikia bayramı ile ilişkilendirilmektedir. Bu kurbanın stratigoslara²⁴⁶ (veya strategos) ait bir yazıtta listelerindeki gibi Panathenaia’dan önceki yılın başında Eriene’ye sundukları kurbanla aynı olduğunu düşünüldüğünde Synoikia tarihiyle olan benzerliği görülmektedir²⁴⁷. MÖ 4. Yüzyıldan sonra barış simgesinin Eriene kültüyle özdeşleştirilmesi neden kaynaklarda bu

²⁴⁴ Parke, s.31.

²⁴⁵ Parke, s.32.

²⁴⁶ Stratigos (στρατηγός), general “ordu lideri” anlamında kullanılmaktadır.

²⁴⁷ Deubner, s.37.

dönemden itibaren Synoikia'nın adının geçmediğini açıklamaktadır. Sparta ile Atina arasındaki ateşkes sadece bir yıl sürmüş olsa da kültün devam ettiği görülmektedir. MÖ 333'te generallerin önemli bir kurban sunusu yaptığı bilinmektedir. Plutarkhos'un yaklaşık dört yüzyıl sonra Atinalıların hala Synoikia bayramında kurban sunduğunu kaydetse de bayramın geleneksel biçimde mi devam ettiği yoksa zaman içinde değişikliğe uğrayıp uğramadığı tam olarak bilinmemektedir²⁴⁸.

1.5.4. Skiraphoria

Attika yılının son ayında düzenlenen başlıca bayram olan Skiraphoria ya da sık kullanılan adıyla Skira'dan dolayı Skiraphorion olarak da adlandırılmaktadır. Atina kültürüne dair bayramlar içinde en kafa karıştırıcı bilgilere sahip olunan bayramdır. Antik dönem yazarlarının birbirleriyle çelişkili teoriler ortaya atması ve ele geçen bilgilerin bütünlüğünün bulunmaması modern araştırmacılar için de konuya dair tartışma yaratmaktadır. Yunan bilginleri her tanrı ya da tanrıçayı kendi festivalleriyle ilişkili olarak sınıflandırmak isteseler de Skira bayramı için bu pek mümkün görünmemektedir. Kimilerine göre Athena'ya atfedilmiş bir bayram olarak görülse de Demeter'e adanmış olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır²⁴⁹. Bayrama dair bu dağınık bilgiler bayrama adını veren Skiron için de geçerlidir. Antik dönemde Skiron anlamı ya da adın türetilmesi ile ilgili bir anlaşma bulunmamaktadır. Ele geçen sınırlı bilgiler içinde Aristophanes gibi antik yazarların bunun bir kadın festivali olduğuna dair imalı söylemleri bulunmaktadırlar. Thesmophoriazousai'de Atina kentine iyi hizmet etmiş olanları kadınlar için Skira'da ön sıralar verilmesi önerilmektedir. Aristophanes'in yazmış olduğu Ekklesiazousai komedisinde bir kadın Skira bayramında kendisinin ve arkadaşlarının karşı cinse karşı komplo kurabilecekleri bir kadın festivali olduğunu ima etmektedir. Skira'nın erkeklere karşı olan bu tutumu bayramın Demeter ve Persephone kültürüne adanmış olduğunu söyleyen antik yazarlarla uyusmaktadır²⁵⁰. Antik dönemin önemli bir sözlük yazarı olan Harpokration'a göre skiron kelimesi şöyle açıklanmaktadır:

²⁴⁸ Parke, s.33.

²⁴⁹ Deubner, s.40.

²⁵⁰ Parke, s.156.

“Atinalılar arasında adını Skira’dan alarak Skiraphorion ayının da bu isimden türetildiği bir bayramdır. Lysimakhides’de skironun büyük bir güneşlik olduğunu söylemektedir. Tören sırasında Eteobutadai klanı güneşliği taşıırken Athena’nın rahibesi, Poseidon’un rahibi ve Güneş’in rahibi güneşliğin altında Akropolis’ten Skiron denilen yere kadar yürümektedirler. Lysimakhides’e göre bu tören ev inşa etmek gerektiğine bir işarettir çünkü inşa faaliyetleri için yılın en uygun zamanı olduğunu düşünmektedir²⁵¹.”

Athena’nın Akropolis’teki kültü esas alındığında Poseidon rahiplerinin orada bulunması mümkün görünmektedir. Lysimakhides’in tasvirindeki açıklanamayan tek unsur Güneş rahibinin bulunmasıdır ve bayramı barınak ve ev inşa etme ihtiyacının bir hatırlatıcısı olduğunu söylemesi modern araştırmacılar tarafından desteklenmemektedir. Bugüne kadar Skira bayramındaki tören alayının bir tasviri bulunsa belki de bayramın Demeter’e atfedilmesi için bir neden bulunamayacaktır. Bayrama dair bütün veriler kutlamaların Şehir Tanrıçası Athena (Polias) ile bağlantılı olduğunu göstermektedir²⁵².

Skira bayramı; Erekhtheion’la bağlantılı Athena ve Poseidon kültlerinin iki baş yetkilisiyle Akropolis’de bir törenle başlayıp, Atina şehrinden yürüyüp, Dipylon Kapısını geçip, Eleusis yolunu takip edip Kephisos Nehri’ni geçmeden hemen önceki bir yerde sona ermekteydi. Yolun yaklaşık üç mil olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte törenin haziran ayında yapılması taşınan tentenin bir ritüelden ziyade sıcak ve güneşli günde bir amaca hizmet etmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bazı kaynaklara göre renkli bazı kaynaklara göre ise beyaz olduğu düşünülen bu tentenin en az dört görevli tarafından taşındığı ve üç kişinin üstünü örtecek büyüklükte olduğu söylenmektedir. Görevliler Athena’nın rahibesi, Poseidon’un rahibi ile aynı aileden gelen eski Attikalı Eteobutadai klanından oluşmaktadır. Dolayısıyla tören alayının köklerinin Atina geleneklerinin geçmişine kadar dayandığı görülmektedir. Tören alayının hedefi olan Skiron adlı yer ise Skiras adı altında Athena’ya tapınılan bir yer olduğu düşünülse de orada bir tapınak olup olmadığı antik yazarlar tarafından belirtilmemektedir²⁵³. Rahip ve rahibelerin Skiron’a vardıktan sonra ne yaptıkları tam olarak bilinmemekle birlikte bunun bereket ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.

²⁵¹ Parke, s.157.

²⁵² Parke, ss.156-157.

²⁵³ Parke, ss.157-158.

Plutarkhos'un anlattığına göre Atinalılar üç kutsal çift sürme yöntemi kullanmaktadırlar: İlki Skiron'da, ikincisi Rarian ovasında ve üçüncüsü Akropol'ün altında Oxyoking denilen yerdedir. Skiron bayramında da bu kutsal ekimin yapıldığı düşünülmektedir. Tüm bu bilgilere göre tüm bu ekip biçme törenlerinin belirli bir sıra içinde yapıldığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Thesmophoria zamanında ekilen ürünler Skira töreni sırasında olgunlaşan tahılları hasat etmek için gerçekleştirilmiş olmalıdır. Yapılan bu törenlerin bereketi arttırmak için yapıldığı düşünülürse bayramın Athena ya da Demeter'in bayram tarihlerine denk gelmesi daha anlamlı hale gelmektedir. Her iki tanrının da bereketle yakından ilişki içinde olması ve aynı amaca hizmet etmesi törenin asıl olarak kime ait olduğu konusunda kafa karıştırıcı olmaktadır²⁵⁴.

1.5.5. Oskhophoria

Pyanepsia ayında kutlanan bir diğer bayram olan Oskhophoria'nın ortaya çıkışı Theseus ile Minotaur arasında geçen efsaneye bağlanmakta ve kökeni bu mitosa bağlı olarak açıklanmaktadır. Efsaneye göre, Theseus babasına söz verdiği gibi Girit'ten dönüşünde Attika kıyılarına yaklaştığında beyaz yelkenleri açmayı unutup siyah yelkenlerle Atina'ya döndüğünde, Akropolis'ten oğlunun dönüşünü izleyen Kral Aegeus siyah yelkenleri gördüğünde oğlunun öldüğünü düşünerek kendisini uçurumdan atarak intihar etmektedir. Ancak Theseus karaya çıkıp, yolculuğundan dönüşü şerefine Phaleron Körfezi'nde tanrılara adadığı kurbanları bizzat keserek bir haberci ile kente güvenli dönüşünü duyurmaktadır. Theseus'un döndüğünü haber vermek isteyen haberci Atina'ya geldiğinde halkı Kral Aegus'un ölümünden dolayı yas içinde bulmaktadır. Haberci, birçok insanın kralın ölümüne ağladığını ve diğerlerinin doğal olarak sevinçle haberi karşıladığını, onu karşılamak ve iyi haberlerinden dolayı çelenklerle taçlandırmak için sabırsızlandığını görmektedir. O zaman çelenkleri kabul edip, onları haberci esasının etrafına dolayıp deniz kıyısına dönerek Theseus'un henüz tanrılara sunularını yapmadığını fark ettiğinde, kurbanı rahatsız etmek istemediği için kutsal alanın dışında beklemektedir. Sunular yapıldıktan sonra, haberci Kral Aegeus'un ölümünü duyurduğunda topluluk gürültülü bir ağıtla

²⁵⁴ Parke, ss.158-159.

hızla şehre doğru ilerlemeye başlamaktadır. İşte bu yüzden, Oskhophoria festivalinde bugüne kadar, taç giydirilenin haberci değil, haberci asası olduğu ve sunulara tanık olanların ‘Eleleu! Iou! Iou!’²⁵⁵ diye haykırdıkları söylenir; libasyon sırasındaki karışık bağırışlar Atina halkının karışık duygularını yansıtıyor olmalıdır; kimisi Kral Aegus’un ölümüyle dehşet içindeyken kimisi gençlerin sağ salim dönüşüne sevinmeleri olarak yorumlanmaktadır.

Oskhophoria’nın, Attika edebiyatındaki kaynaklara göre katılımcıların yoğunluğuna bakılırsa oldukça popüler bir tören olduğu görülmektedir²⁵⁶. Bayramın Tanrıça Athena’ya mı yoksa Dionysos’a mı ait olduğu konusunda farklı görüşler ve tartışmalar olsa da bu bayramda genellikle iki isim bir arada bulunmaktadır. Bu tartışmalara bölümün son kısmında yer verilecektir. Bayramın ortaya çıkışının Theseus efsanesine dayanması sebebiyle ilk önce Theseus efsanesinden ve bununla ilişkili olarak bayramın neden Pyanepsia ayında kutlandığından bahsetmek bayramın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Efsanede yaşanan bu olaylardan yola çıkarak festivaldeki törenlerin gerçekleştiği söylenmektedir. Theseus Girit kralı Minos’a bir oyun oynayarak yedi bakire kız götürmek yerine beş kız götürmüş “yoldaşları arasından taze ve kız gibi yüzleri olan ama hevesli ruhları olan iki genç adam seçerek” gerekli sayı elde edilmektedir. Plutarkhos’un anlatımlarına göre Theseus, genç erkeklere ılık banyolar yaptırarak ve güneş görmelerini engelleyerek, saçlarını düzleştirip, ciltlerini kozmetik malzemeleriyle pürüzsüzleştirerek dış görünüşlerinin tamamen değişmesini sağlamaktadır. Ayrıca erkeklerin yürüyüşlerini, jest ve mimiklerinin mümkün olduğunca kızlara benzetmelerini öğretmektedir. Bu aldatmacanın Girit’te fark edilmemesi sayesinde Theseus yanına aldığı yedi bakire kız ve yedi erkekle kaçtığında kız kılığına giren iki erkek kendilerini kanıtlamış olurlar. Atina’ya döndüklerinde Theseus bu iki genç adamı bakire kılığında tören alayının başına geçirmektedir. Bu olayın sonucunda Oskhophoria bayramında kız kılığına giren iki genç adamın üzüm dalları taşıyan alayın başında bulunmaları Theseus’un Kral Minos’u başarıyla aldatma

²⁵⁵ Törenin sonunda, içkiler döküldüğünde, orada bulunanlar “‘Eleleu, Iou, Iou” diye bağırmaktadırlar. Kurban prosedürünün bir noktasında cemaatin bağırması ya da ilahi söylemesi alışılmadık bir durum değildir ancak bu özel bağırış kombinasyonu Yunanlılara tuhaf gelmektedir. ‘Eleleu’ bir cesaretlendirme ya da zafer haykırışını akla getirirken, “‘Iou Iou” şaşkınlık ve kafa karışıklığına işaret etmektedir. Burada da mitolojik bir açıklama üretilmektedir. Parke, s.77.

²⁵⁶ Parke, ss.77-78.

hikâyesinin yaşatıldığı söylenmektedir. Ayrıca törende görülen asma dallarını kimileri Theseus hikâyesindeki rollerinden dolayı Dionysos ve Ariadne'ye şükran sunmak amacıyla taşındığını söylerken; diğerleri ise Theseus'un dönüş tarihinin bağbozumuyla aynı zamana denk gelmesinden kaynaklandığını söylemektedirler²⁵⁷. Theseus efsanesi, MÖ 6. yüzyıldan daha geç olmayan bir tarihte Oskhophoria bayramı ile ilişkilendirilmektedir²⁵⁸.

İlk olarak bir tören alayı Atina'daki bir Dionysos tapınağından²⁵⁹ yola çıkarak Phaleron'daki Athena Skiras tapınağına giden bir geçit törenidir. Törende taşınan asma dalları anlamına gelen "oskhoi" aynı zamanda törene adını vermektedir; törenin adı olan oskhophoria "üzüm salkımlarının dallarında taşınması" anlamında kullanılmaktadır. Asma dallarını taşıyan iki genç adam özellikle seçkin aileler arasından seçilmektedir. Kadın kıyafeti giyen gençler alayın başında yer almakta ve arkalarından "Oskhophoria'nın ilahileri" adı verilen özel ilahiler söyleyen koro takip etmektedir. Ayrıca "Deipnophoroi" (Yemek Taşıyanlar) adı verilen kadınlarında alaya katıldığı söylenmektedir. Yemek sırasında efsanelerin anlatıldığından bahsedilmekte fakat anlatılanların hangi efsaneye ait olduğu bilinmemektedir. Bayramın Theseus efsanesiyle ilişkili olması sebebiyle törende Theseus hikâyelerinin anlatılmış olması olasıdır. Aynı şekilde efsaneyle bağlantılı olarak Deipnophoroi'lerin Minos'a götürülen on dört gencin annelerini taklit ettikleri söylenmektedir. Girit'e gönderilmek için kurayla seçilen toplam on dört gencin anneleri çocukları yola çıkmadan önce Phaleron'da onlara et ve ekmek getirerek çocuklarını mutlu etmek için masallar anlatmaktadırlar. Aynı olay törendeki yemek sırasında Yemek Taşıyıcıları tarafından yeniden canlandırılmaktadır.

Theseus'un ölümü bir diğer geleneğin oluşmasına sebep olmaktadır. Phaleron'daki tören ve ziyafet dışında bir diğer ilginç gelenek ise alaya eşlik eden habercinin genelde bayramlarda kullanılan başa takılan süs çelengini esasının etrafına takmasıdır. Efsaneye göre Theseus'un sağ salim dönüşünü duyunca haberi veren haberciye taç giydirmek isterler ancak haberci çelenkleri kabul etmesine karşın Theseus'a babasının ölümünü haber vermek zorunda olduğundan çelenkleri esasına

²⁵⁷ Parke, s.78.

²⁵⁸ Deubner, s.142.

²⁵⁹ Hangi Dionysos tapınağından başladığı kesin olarak bilinmemektedir. Törenin ilkel olduğuna bakılarak MÖ 6. Yüzyıldaki Dionysos Eleuthereus tiyatrosu değil, Limnai'deki kutsal alan olduğu düşünülmektedir. Parke, s.77.

sarmaktadır. Bu uygulama daha sonra Oskhophoria törenleri sırasında haberci tarafından taklit edilmektedir²⁶⁰.

Theseus efsanesinde yedi rakamının bayramdaki ritüel özellikleriyle ne kadar bağlantılı olduğu görülmektedir²⁶¹. Deubner, efsanedeki anlatımlara göre Theseus'un Girit'ten dönüşünün Oskhophoria bayramının başlangıcı için ön koşul olduğunu söyler. Bu bilgiye göre bayram ayın en erken yedisinde ya da sonraki günlerinden birinde gerçekleşmektedir. Ayın yedisi Pyanopsia kutlamaları için kullanıldığından ve dokuzunda Stenia Thesmophoria günlerinin başlaması göz önüne alındığında Oskhophoria için ayın sekizi uygun gözükmemektedir²⁶². Bayramın başlangıç tarihi Theseia'nın²⁶³ ertesi günü yani Pyanopsion ayının sekizinci günü genel olarak Poseidon ile ilişkilendirilmektedir. Bazı mitolojik anlatımlarda Theseus'un babasının Poseidon olduğu söylemine göre ikisinin kutlamalarının aynı tarihte yapılması uygun gözükmemektedir. Plutarkhos, ayın diğer sekizinci günlerinde de Theseus'un onurlandırıldığından bahsetmektedir. Atina devletinin bir bayramı olarak Theseia'nın başlaması ise MÖ 475 yılına denk gelmektedir²⁶⁴.

Oskhophoria töreninde iki tanrının adının geçiyor olması 1938 yılına kadar törenin Athena'ya mı yoksa Dionysos'a mı adandığı konusunda birçok akademisyenin fikir ayrılığı yaşamasına sebep olmaktadır. Törenin bağbozumu zamanına denk gelmesi ve törende üzüm dallarının taşınması Deubner'in Oskhophoria'yı Dionysos'a atfetmesine ayrıca Athena Skiras ile ilişkisini reddetmesine yol açmaktadır²⁶⁵. Buna karşın Atina Agora'sında ele geçen uzun yazıtın 1938'de yayınlanması ardından bayramın Athena Skiras ile ilişkisi hakkında yeni veriler elde edilmektedir. Yazıt genel

²⁶⁰ Parke, ss.77-78.

²⁶¹ Parke, s.81.

²⁶² Deubner, s.146.

²⁶³ Theseia, Theseus'un hayatının çeşitli dönemlerindeki serüvenlerini ve başarılarını anlatan mitolojik hikâyeleri ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Theseus'un Minotauros'u öldürmesi, Amazonlarla savaşıması, Prokrustes'i yenmesi ve diğer birçok hikâyesi Theseia kapsamında kullanılmaktadır.

²⁶⁴ Parke, s.81.

²⁶⁵ Athena Skiras tapınağının varış yeri olarak adlandırılmasının dışsal nedeni Oskhophorların yeri olarak özel bir yerden de bahsedilmesidir: Athena tapınağı da orada bulunmaktadır. Hesych tarafından kullanılan "topos" terimi, Oskhophorion'un düzenli bir kutsal alan olmadığını göstermekte gibi görünmektedir. Dolayısıyla, Salamis'ten gelen Athena Skiras'ın bir gün oraya yerleşebildiğini ve o andan itibaren tapınağının, ister Oskhophorion'un yanına adım atmış olsun isterse onu kutsal alanına dâhil etmiş olsun, Oskhophorian alayının son noktasını işaret ettiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle üzüm dalları henüz Athena Skiras için bir sunu ya da Oskhophoria onun bayramı değildir. Bununla birlikte, en azından Athena Skiras'ın ana festivali olarak adlandırılmalıdır. Deubner, ss.143-144.

olarak Salamis halkı olan Salaminyalılar ile Attika arasında Athena Skiras bayramının yönetimiyle alakalı karşılıklı haklar ile ilgilidir²⁶⁶.

Attika açıklarındaki bir adada yaşamakta olan Salamis halkı, eski zamanlarda üzüm hasadıyla ilişkili Skiras adındaki bir tanrıçaya tapınmaktadırlar. Tarihi tam belli olmamakla birlikte (muhtemelen MÖ 7. yüzyıl sonları ya da 6. yüzyıl başları) Atina ve Megara arasındaki Salamis'e sahip olma mücadelesi Atina'nın zaferiyle sonuçlanınca, Salamis halkı Atinalılar tarafından Attika'ya getirilerek Phaleron ile Sunion olmak üzere iki grup halinde yerleştirilmektedirler. Yaşanan bu olay Salamis'te bir tür Oskhophoria töreni uygulamış olmaları muhtemel olan bu halkın beraberlerinde Attika'ya Tanrıça Athena ile bağlantılı olan Athena Skiras kültünü de getirmelerine yol açmaktadır. Attika'ya geldikten sonra şarap tanrısı Dionysos ile ilişkilendirilerek buna uygun şekilde tören Dionysos Tapınağı'ndan başlatılmaktadır. Oskhophoria'nın Attika kahramanı Theseus ile ilişkilendirilmesiyle de süreç tamamlanmaktadır. Tanrıçanın tapınağına ve bayramına adını veren Athena Skiras'ın töreni olan Oskhophoria, köken olarak Salamis kültürüdür ve zamanla Atina'nın genel bir devlet kültürü haline gelmektedir²⁶⁷.

1.5.6. Khalkeia

Khalkeia bayramı hem Ergane sıfatıyla Tanrıça Athena'ya hem de Hephaistos'a adanmış olan, metal işçilerinin bayramı anlamına gelen törenlerdir. Pyanepsion ayının son gününe denk gelen bu bayram adını, Yunanca bakır anlamına gelen "khalkos" ve demirci anlamına gelen "khalkeis" kelimelerinin türetilmesinden almaktadır. Eski zamanlarda tüm halkın katıldığı bu kutlamalara zamanla ilginin azalması Khalkeia'nın zanaatkârların özel bayramı haline gelmesine sebep olmaktadır. Klasik dönemde bayramın Athena ve Hephaistos ile ilişkilendirilmiş olması bayramın tam olarak hangi tanrıya adanmış olduğuna dair sorular modern araştırmacılar arasında tartışma yaratmaktadır. Parke'ye göre, çok tanrılı bir kült için özellikle bir tanrıya adanmış olup olmamasının bir önemi bulunmamaktadır²⁶⁸. Deubner'e göre ise,

²⁶⁶ William Scott Ferguson, "The Salaminioi of Heptaphylai and Sounion", **Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens**, 7.1, 1938, s.50.

²⁶⁷ Parke, ss.78-79.

²⁶⁸ Parke, s.92.

demircilik ve zanaat tanrısı Hephaistos'un Athena'nın doğumundan itibaren mitolojik hikâyelerde sıklıkla bir arada anılması doğal olarak Khalkeia bayramında da birlikte anılmalarına olanak sağlamaktadır. Bu sebeple antik yazar Phanodemos, bu bayramın Athena adına değil Hephaistos adına olduğunu iddia etmektedir. Ancak arkeolojik verilere göre Hephaistos, Khalkeia bayramında gayri resmi olarak rol almaktadır. En açık şekilde MÖ 277/6 yılında kent meclisi, Atina kentinin kurucu Tanrıçası Athena'ya (Arkhegetis) Khalkeia bayramında kurban sunulması için devlet fonundaki askeri hazine bütçesinden ödeme yapılması adına halkın oylamasını istedikleri görülmektedir. Karara göre Prytanlar'a²⁶⁹ Khalkeia bayramında Athena'ya kurban sunmaları için belirli bir miktarda ödeme yapılacaktır²⁷⁰. Burada Hephaistos'tan hiç söz edilmemesi dikkat çekicidir. Bayramın Athena adına düzenlendiğinin bir başka kanıtı ise; MÖ 2. yüzyılın başlarına ait olan bir psephisma parçasında Khalkeia kelimesinin hemen ardından Athena Polias kelimesi ve bir boşluktan sonra diğer tanrılardan bahsedilmektedir. MÖ 2. yüzyılın ortalarına ait oldukça tahrip olmuş bir Boule²⁷¹ kararına göre Khalkeia'ya sunulan bir kurbandan bahsedilmektedir. Ardından tanrıça ifadesi geçtiğinde burada da yine Athena'dan bahsediliyor olmalıdır²⁷². Hephaistos adına Atina dışında Yunan anakarasında az tapınım olması, Hephaistos kültünün yaygın olduğu Küçük Asya'dan ithal edildiğini göstermektedir. Buna karşın Atina'da ilkel mitolojik anlatımlarda ve sanatta Hephaistos, Athena ile yakından ilişkilidir²⁷³. Parthenon frizindeki On İki Tanrı tasvirinde Athena ve Hephaistos yan yana oturmaktadırlar. MÖ 5. yüzyılın ortalarında Atina Agorası'na bakan tepeye Hephaistos onuruna tapınak inşa edilmesi²⁷⁴ ve tapınağın şehre olan hâkim konumu zanaatkârların tanrısı Hephaistos'un önemini göstermektedir. MÖ 343 yılında Athena Hephaistia'nın bronz heykeli tapınakta Hephaistos'un kült heykelinin yanına dikilmektedir. Tanrıça için Hephaistia sıfatı kullanılması, Athena'nın demircilerin tanrısı Hephaistos ile yakın bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir²⁷⁵. Pausanias,

²⁶⁹ Prytan kelimesi Antik Yunan'da bir politik görevi ifade etmektedir. Antik Yunan şehir devletlerinde, özellikle Atina'da, demokratik yönetim sisteminin bir parçası olarak kullanılmaktadır.

²⁷⁰ Deubner, s.35, Parke, s.93.

²⁷¹ Antik Yunanistan'da "boule", bir şehir devletinin yasama organı olan bir meclisi veya meclis toplantısını ifade etmektedir.

²⁷² Deubner, s.36.

²⁷³ Bkz: Mitoloji Bölümü

²⁷⁴ Daha önce yanlışlıkla Theseion veya "Theseum" olarak anılmaktadır.

²⁷⁵ Parke, s.92.

MS 2. yüzyılda heykelleri şu şekilde anlatmaktadır: “Kerameikos’un ve Kral Portikosu olarak adlandırılan portikonun üzerinde Hephaistos’un bir tapınağı bulunmaktadır. Yanında bir Athena heykeli olmasına şaşımadım, çünkü Erikhthonius hakkındaki hikâyeyi biliyordum. Ama Athena heykelinin mavi gözleri olduğunu görünce, bu gözlerle ilgili efsanenin Libya’ya ait olduğunu anladım. Çünkü Libyalılar tanrıçanın Poseidon ve Tritonis Gölü’nün kızı olduğunu ve bu nedenle Poseidon gibi mavi gözlere sahip olduğunu söylerler.”

Yine Sophokles’in kayıp bir oyununa ait korunan bir parçada Athena’nın tüm el sanatlarının tanrıçası olarak çağırıldığı görülmektedir. Oyunda Khalkeia işçilerinden oluşan koroya şu sözlerle seslenilmektedir: “Zeus’un asık suratlı kızı, emek tanrıçası (Ergane) onuruna, ayakta, mısır sepetleriyle ve örs başında ağır çekiçleriyle hazır bulunan tüm zanaatkârlar, yola çıkın...”²⁷⁶

Khalkeia bayramı sırasında Akropolis’te Tanrıça Athena’nın rahibeleri ve Arrephoroi kızları eşliğinde Panathenaia’da tanrıçaya sunulacak olan peplosun dokunacağı tezgâh kurulmaktadır. Tarih olarak özellikle Pyanepsion’un son gününde kutlanan Khalkeia bayramının seçilmesi farklı düşünceler ile koşulların bir araya gelmesiyle belirlenmiş olmalıdır. Bu koşullardan bazıları, Khalkeia bayramında başlanan özenli peplos hazırlıkları Panathenaia bayramındaki sunumuna kadar yaklaşık dokuz aylık bir süre olması ritüele yeteri kadar zamanın sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Peplosu dokuma işinin bu bayramda başlamış olması Sophokles’in oyununda da açıkça belirtildiği üzere Athena’nın Ergane sıfatı ile bağlantılı olduğu görülmektedir²⁷⁷. Ayrıca Pyanepsion ayının gelmesiyle kış aylarının başlaması dokuma gibi kapalı alanda gerçekleşen faaliyetler adına uygun alan oluşturmaktadır²⁷⁸. Athena’nın Khalkeia bayramıyla olan bu yakın ilişkisi zaman zaman bayramın Athenaia olarak da adlandırılmasına sebep olmaktadır fakat bu isim sadece bir kez MÖ 2. yüzyıldaki hieropoio²⁷⁹ listesinde geçmektedir²⁸⁰.

Khalkeia bayramına ilişkin özel bir kült ritüeli hakkında kesin bir kanıt bulunmamaktadır. Muhtemelen, işçiler atölyelerdeki çalışmaların ardından bir tatil

²⁷⁶ Parke, s.93.

²⁷⁷ Deubner, s.36.

²⁷⁸ Parke, s.93.

²⁷⁹ Antik Yunan’da dini görevliler.

²⁸⁰ Deubner, s.36.

yaparak ve geceleri kurban etiyle bir ziyafet düzenleyerek bayramı kutlamaktadırlar²⁸¹.

1.5.7. Prokharisteria

Prokharisteria bayramı, erken dönemlerden itibaren kışın sonunda tahılın filizlenmeye başladığı zamanlarda Tanrıça Athena adına kutlanan ve kurban adaklarının yapıldığı bir bayramdır. Prokharisteria bayramının amacı; hasat öncesinde hasatla ilgili beklentilerinin karşılanması adına tanrıçanın yardımını almak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Athena'nın tarımla yakın ilişki içinde olduğu ve tarımsal özelliklerinin önemi bu bayramda görülmektedir. Ayrıca bu törende tüm üst düzey devlet görevlileri bulunması bayramın Antik Yunan'da oldukça önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir²⁸². Zamanla bayram değişikliğe uğrayarak ve Eleusis kültünün kabulünden sonra bereketin ve yeniden doğuşun sembolik temsili olan Kore'nin (Persephone) dönüşü ile ilişkili hale gelmektedir.

Antik Yunan'da dil bilimci ve sözlük yazarı olan Harpokration'a göre Προσχαίρητήρια²⁸³ (Proskhairētēria) olarak adlandırdığı ifadenin Προχαριστήρια'nın²⁸⁴ (Prokharisteria) yanlış bir yazımına dayanıp dayanmadığı konusu tartışmalıdır. Belirtilen cümlede ifade edilen metin bozulmuş durumdadır ve bazı kelime hataları içermektedir. Aynı şekilde γραφομένη²⁸⁵ (grafomene) yerine Bekker tarafından αγομένη²⁸⁶ (agomene), Valesius tarafından ise απιεναι²⁸⁷ (apieinai) yerine ανιεναι²⁸⁸ (anienai) önerilmektedir²⁸⁹.

²⁸¹ Parke, s.93.

²⁸² Deubner, s.17.

²⁸³ Προσχαίρητήρια (Prokharisteria) terimi, hasat öncesi dönemde Athena'ya sunulan bir kurban törenini ifade etmektedir.

²⁸⁴ Προχαριστήρια terimi, Antik Yunan mitolojisinde ve dini ritüellerde kullanılan bir sözcüktür. Tam anlamıyla Türkçe'ye çevrilemeyen bu terim bir tanrı/tanrıçaya şükran ifadesi olarak yapılan önceden hazırlanan bir sunum veya kurban anlamına gelmektedir.

²⁸⁵ γραφομένη (Grafomene) kelimesi, Yunanca'da "yazılmış olan" anlamına gelmektedir.

²⁸⁶ αγομένη (Agomene) kelimesi, Yunanca'da "yapılan" veya "gerçekleştirilen" anlamına gelmektedir.

²⁸⁷ απιεναι (Apieinai) kelimesi, Yunanca'da "gitmek" anlamına gelmektedir.

²⁸⁸ ανιεναι (Anienai) kelimesi, Yunanca'da "geri dönmek" veya "geri gitmek" anlamına gelmektedir.

²⁸⁹ Deubner, s.17.

1.6. KITA YUNANİSTAN VE BATI ANADOLU'DA ATHENA KÜLTÜNÜN YAYILIMI

Antik Yunan Dini içinde Athena'nın kültü, tam olarak ilk kez nerede ortaya çıktığı bilinemeyecek kadar eski bir kült olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple, Athena kültürüne tapınım gösteren kentlerden hiçbirinin ilk merkez olduğu iddia edilememekte ve kültürün yayılışının net bir açıklaması yapılamamaktadır²⁹⁰. Buna karşın kültürün erken buluntularına ev sahipliği yapan Attika bölgesinde Tanrıça Athena en ilkel dönemlerinden itibaren tapınım görmektedir. Yüzyıllar boyunca kesintisiz süren bu tapınma sayesinde kültürün ilkel biçimlerinin dışında zaman içindeki gelişimi ve değişimi izlenebilmektedir.

1.6.1. Güney Yunanistan

Güney Yunanistan'da bulunan Attika Bölgesi Athena kültürünün en önemli merkezidir (harita 2). Kült, burada tanrıçanın en ilkel formlarından en gelişmiş formlarına kadar izlenebilmektedir. Yunanistan Anakarası'nın1 başka hiçbir kentinde Athena'nın karakteri bu kadar çeşitli olmamakla birlikte özellikle Colonus, Acharnae, Sunion, Phlye gibi kentlerde tanrıçanın çeşitli yönlerinin olduğu özel kültler ona adanmaktadır²⁹¹. Athena dini belki de başka hiçbir yerde olmadığı kadar Atina kentindeki yaşamla iç içe geçmektedir. Kentin adı ve gelişimi muhtemelen sinokizmden²⁹² kaynaklanmaktadır. Pausanias, “şehrin tüm topraklarında Athena için bir kutsal alan bulunduğunu ve bu arazilerdeki tapınmalar kime olursa olsun hepsinin Athena'yı onurlandırdığından” bahsetmektedir. Academia, Colonus, Acharnae, Peiraeus, Sunion, Phlye, Pallene ve Oropos'ta bu kültü dair kayıtlar bulunmaktadır²⁹³. Attika halkı koruyucu tanrıçalarına Atina tanrıçasını ifade eden bir sıfat olarak “Athena” adını vermektedir. Homeros destanlarında da adının bu biçiminin yaygın olarak kullanılması Attika kültürünün ününü göstermektedir²⁹⁴. G. W. Hegel tanrıçayı

²⁹⁰ Farnell, s.260.

²⁹¹ Farnell, 259.

²⁹² Bkz: Synoikia.

²⁹³ Farnell, 294.

²⁹⁴ Farnell, s.258.

şu şekilde tanımlar; “Tanrıça Athene, Atina’nın kendisidir yani yurttaşların gerçek ve somut ruhudur”²⁹⁵.

Diğer kentlerde olduğu gibi Argolis bölgesindeki Argos kentinin akropolünde bir Athena Tapınağı bulunmakta ve Polias sıfatı ile tanrıçaya tapınılmaktadır²⁹⁶. Perseus’un büyükbabası ve Argos’un efsanevi kralı olan Akrisius’un Akropolis’teki Athena tapınağına gömüldüğü söylenmektedir. Thebai ve Troia savaşları sırasında Argoslu kahramanları koruyan tanrıça, Diomedes’in öyküsü ve kültü Argos Dini ile iç içe geçmektedir²⁹⁷. Pausanias’ın bahsettiğine göre Pontinus Dağı’nda da Athena Saitis adlı bir tapınağı bulunmakta fakat harabe halde gözükmemektedir²⁹⁸. Bu bölgede Pausanias’ın aktardığı bir diğer tapınak ise Epidauros kentinin Akropolü’nde bulunan Athena Khissaia (Sarmaşık Tanrıça) adıyla yer almakta ve orada görülmeye değer bir ahşap heykel bulunduğunu söylemektedir²⁹⁹.

Lakonia Bölgesindeki Sparta’da, Dor istilasından önce Miken duvar süsleme tarzından üretilmiş yerli bir isim olan Athena Khalkioikos’un evi (Bronz Evi) ya da tapınağı bulunmaktadır³⁰⁰. Tapınağının Bronz Ev olarak adlandırılmasının sebeplerinden biri Pausanias’a göre Spartalıların hem tapınağı hem de Athena’nın heykelini bronzdan yapmış olmalarıdır³⁰¹. Bir diğer sebep ise Athena’nın metal işçilerinin de koruyucusu olarak Sparta’daki rollerinden birine işaret etmektedir³⁰². Athena’nın intikam tanrıçası olarak bilinen versiyonu Sparta yakınlarında tapınım gören Aeioponios sıfatıyla ifade edilmektedir³⁰³. Sparta’da bilinen bir diğer sıfatı ise Polioukhos ve Polemadoke olarak şehrin koruyucusu rolünü vurgulamaktadır³⁰⁴. Athena’ya tapınmanın atletizmle bağlantılı olduğu yer sadece Sparta’dır. Burada bu özelliğiyle tanrıçaya adanmış üç tapınak bulunmaktadır³⁰⁵. Athena, Sparta’nın önde gelen tanrıçalarından biri olsa da pantheonun ana tanrılarından biri değildir. MÖ 5. yüzyılda Atina ile Sparta arasında oluşan düşmanlık tanrıçanın Sparta’daki varlığını

²⁹⁵ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, **Philosophy of History**, The Colonial Press, New York, 1899, s.270.

²⁹⁶ Deacy, (Athena) s.124.

²⁹⁷ Farnell, s.259.

²⁹⁸ Paus. II, 36-8.

²⁹⁹ Paus. II, 29-1.

³⁰⁰ Farnell, s.259.

³⁰¹ Paus. III, 17-2.

³⁰² Deacy (Athena), s.127.

³⁰³ Farnell, s.305.

³⁰⁴ Deacy (Athena), s.124.

³⁰⁵ Farnell, s.311.

pek etkilememiş gözükmetedir. Özellikle Klasik Dönem’de Sparta akropolisindeki tapınakta belirgin kült faaliyetlerine dair kanıtlar izlenebilmektedir³⁰⁶.

Arkadia Bölgesi’nde oldukça gelişmiş bir Athena kültü görülmektedir. Arkadia bölgesinde önemli sıfatlarından biri Alea olarak karşımıza çıkmaktadır³⁰⁷. Aynı zamanda Athena Alea kutsal alanı (barınak, sığınma) Athena’nın en ünlü kültlerinden birine ev sahipliği yapmaktadır³⁰⁸. Arkadia’da özellikle Mantinea ve Tegea’da bulunan Athena Alea tapınakları bilinmektedir³⁰⁹. Tapınakları her zaman akropolisin tepesinde yer alan Athena, akropolisin olmadığı yerlerde Arkadia Megalopolis örneğinde olduğu gibi mevcut olan en yüksek alan üzerine konumlandırılmaktadır³¹⁰.

Tanrıçanın en ilkel formunun görüldüğü yerlerden biri Elis Bölgesi’dir. Elis’te tanrıça, Athena Narkaia sıfatıyla tapınım görmektedir³¹¹. Burada Narkaia adını almasıyla ilgili birbirinden farklı anlatımlar bulunmaktadır³¹². Pausanias’ın anlattığına göre; Elis’in kadınları topraklarının güçlü erkeklerden mahrum kaldıklarını gördüklerinde, kocalarıyla birlikte olduktan sonra hamile kalmaları için Athena’ya dua etmektedirler. Tanrıçanın dualarını kabul etmesi sonucunda kadınlar Athena için Meter (anne) tapınağı kurmaktadır. Hem eşler hem de kocaları bu birliktelikten o kadar memnun kalmaktadırlar ki ilk tanıştıkları yere kendi ana lehçelerinden olan Bady (tatlı) adını, oradan akan nehre ise Bady Suyu adını vermektedirler³¹³.

Akhaia Bölgesi’ndeki Amaria kültü, Athena’nın ilkel yönünün görüldüğü bir diğer yer olarak karşımıza çıkmaktadır³¹⁴. Akhaia’da Athena’ya Amaria sıfatı verilmesi olasılıkla Zeus Amarios ile ilişkilendirilmesinden kaynaklanmaktadır³¹⁵. Pausanias’ın Akhaia ile ilgili anlattıklarına göre Pellene yakınlarında yerel taş kullanılarak yapılmış bir Athena tapınağı bulunmaktadır. Tapındaki heykelin fildişi ve altından yapıldığını söyleyen Pausanias, bu heykelin Phidias tarafından Atina Akropolü’ndeki heykelden de önce yapıldığını söylemektedir³¹⁶. Modern

³⁰⁶ Deacy (Athena), s.124.

³⁰⁷ Farnell, s.259.

³⁰⁸ Deacy, (Athena) s.130.

³⁰⁹ Farnell, s.274.

³¹⁰ Deacy (Athena), s.125.

³¹¹ Farnell, s.259.

³¹² Ayrıntı bilgi için bkz: Farnell, ss.364-365.

³¹³ Paus. V, 3-2.

³¹⁴ Farnell, s.259.

³¹⁵ Farnell, s.278.

³¹⁶ Paus. VII, 27-2.

araştırmacılar bu heykelin Phidias'a atfedilmesinin tek nedeninin yerel bir efsaneden kaynaklandığını nitekim buna dair yazılı ya da doğrudan bir kanıt olmadığını iddia etmektedirler³¹⁷.

Messenia bölgesindeki Mothone kentinde Athena'ya tapınmanın ilkel formlarından bir diğer versiyonu görülmektedir³¹⁸. Mothone'de bulunan Athena Anemotis adı bir tapınağı bulunsa da ne antik dönemde ne de günümüzde tanrıça hiçbir zaman Aeolus ya da Boreas gibi bir rüzgâr ilahı olarak görülmemektedir. Athena'nın doğumundan dolayı bazı kùltlerde suyla olan bağlantısı burada da kendini göstermektedir³¹⁹. Strabon, Lakonia'dan Messenia körfezine akan Neodon nehrinin kıyısındaki görülmeye değer bir Athena Nedusia kutsal alanı bulunduğundan bahsetmektedir³²⁰.

1.6.2. Kuzey Yunanistan

Kuzey Yunanistan'da Athena kùltüne ait en önemli merkezlerden biri Teselya bölgesinde bulunmaktadır (harita 3). Bu bölgede bulunan Larissa kentinde Tanrıça Athena'ya Polias sıfatı ile tapınılmaktadır³²¹. Antik kaynaklara göre İtonia (İtonis) kùltünün çıkış noktası Teselya bölgesidir ve olasılıkla Athena İtonia'nın kùlt heykeli Pallas figürü olarak temsil edilmektedir. Bunun sebebinin Teselya sikkeleri üzerinde bu figürün damgalanmış olmasıdır³²². Teselya bölgesinde yaşayan Aleuadae ailesinin siyasi ve savaşçı kimliği, savaş sırasında kullandıkları çağrıdan dolayı Aleuadae'nin savaş çığılığı olarak adlandırılmaktadır. Pausanias'a göre, Teselyalıların Phokaililere karşı kullandıkları savaş çığılıkları Athena İtonia'dır. İtonia kùltünün ilk çıkış yeri Teselya olsa da Teselyalıların Aiolleri yerlerinden sürmelerinden sonra Aioller, Athena İtonia kùltünü Boeotia bölgesine getirmektedirler³²³. Boeotia'da bulunan Panboeotia konfederasyonunun ve festivallerin buluşma noktası olan Koronea'daki tapınak Athena İtonia kùltü için yüksek siyasi öneme sahiptir³²⁴. Strabon'a göre

³¹⁷ Farnell, s.356.

³¹⁸ Farnell, s.259.

³¹⁹ Farnell, ss.264-265.

³²⁰ Strabon, VIII, 360.

³²¹ Deacy (Athena), s.128.

³²² Farnell, s.338.

³²³ Farnell, s.259.

³²⁴ Farnell, s.301.

Boeotialılar Koroneia'yı ele geçirdikten sonra Teselya tapınağıyla aynı adı taşıyan Itonian Athena tapınağını inşa ettirmektedirler. Strabon bu tapınağa gizemli bir şekilde Athena ile birlikte Hades'in de bir heykeli adandığından bahsetse de³²⁵ Pausanias aynı tapınaktan bahsederken adanan diğer heykelin Zeus'a ait olduğunu söylemektedir³²⁶.

Boeotia'da Athena'nın en ünlü kült merkezleri Thebes ve Alalkomenai'de yer almaktadır³²⁷. Alalkomenai aynı zamanda Tanrıça Athena'nın sıfatlarından biridir ve koruyucu anlamında kullanılmaktadır³²⁸. Athena'nın bir diğer sıfatı olan Trigoneia hakkında çok sayıda tartışma olsa da açıklamalar içinde en muhtemel olanı Boeotia ve Teselya'dan yayılan bir kült adı olduğudur. En erken zamanlardan itibaren Athena'ya bu bölgede bulunan Trigoneia isimindeki sularla tapınıldığıdır. Bunun sebebi Yunanlı halkın bu kelimeyi Yunanistan'nın bu bölgesiyle ya da Libya ile ilişkilendirmesinden kaynaklanmaktadır. Şair Apollonius Rhodius'un eserlerini yorumlayanlar Triton isimli üç nehirden bahsetmektedirler; bu nehirler Boeotia, Teselya ve Libya'da bulunmaktadır. Libya'da bulunan nehirden Athena'nın doğduğu söylenmektedir³²⁹. Pausanias ise Boeotia'nın Alalkomenai kentindeki harabe Athena tapınağını anlatırken, Athena'nın Libya'daki Tritonis gölünden Libya denizine akan nehirden değil tapınağın yakınlarında bulunan Triton isimli bir nehirden doğduğunu ima etmektedir³³⁰. Strabon ise tanrıçanın Alalkomenai'de doğduğu bir efsaneden bahsederken, kentin küçük ve avantajlı bir konumda bulunmamasına rağmen kültün kutsallığı sayesinde güvende kaldığını söylemektedir³³¹. Şair Lykophron'un eser yorumcularına göre Boeotia'da tanrıça için öküzlerin boyunduruğu olan Athena anlamına gelen Boarmia sıfatı kullanılmaktadır³³². Savaş, zanaat ve tarımdaki becerileri herkes tarafından bilinen tanrıçanın müzik ve şiir gibi güzel sanatlarla yakından bir ilişkisi bulunmasa da Boeotia efsanesine göre flütü Athena'nın icat ettiğine ve öğrettiğine inanılmaktadır³³³.

³²⁵ Strabon, IX, 411.

³²⁶ Paus. IX, 34-1.

³²⁷ Farnell, s.259.

³²⁸ Deacy (Athena), s.124.

³²⁹ Farnell, s.267.

³³⁰ Paus. VIII, 33-7.

³³¹ Farnell, s.308.

³³² Farnell, s.291.

³³³ Farnell, s.315.

Phokis bölgesinde Tanrıça Athena'ya adanmış iki önemli kutsal alan bulunmaktadır. Pausanias'ın ifadelerine göre bunlardan biri Daulis'te bulunan Athena kutsal alanı³³⁴ diğeri ise Elatea yakınlarındaki Kranaea sıfatıyla Athena kutsal alanıdır³³⁵. Bölgede bulunan en dikkat çekici tapınak Elatea yakınlarındaki bir tepenin üzerine kurulmuş olan Athena Kparaia tapınağıdır. Tapınakta bulunan heykel Polykles'in oğulları tarafından yapılmış olup tanrıçayı savaşçı görünümünde tasvir etmektedir. Heykelin kalkanı tıpkı Atina'da bulunan Athena Parthenos heykelindeki kalkana benzer şekilde görünmektedir. Diğer tapınaklardan farklı olarak burada Athena'ya rahibeler değil rahipler hizmet etmektedir³³⁶.

1.6.3. Ege Adaları

Anakara Yunanistan'da olduğu gibi Ege Adaları'nın çoğunda Athena'ya dair kült izleri görülmektedir (harita 4). Athena kültünün Homeros zamanından önceki tarihlerde bile İthaka ve batı adalarında var olduğu düşünülmektedir. Tanrıçanın trigoneia sıfatını almasına sebep olan suda doğum hikâyesinin geçtiği yer olarak iddia edilen Girit'te de Athena kültüne dair kanıtlar bulunmaktadır. Thasos, Lemnos, Samos, Kıbrıs, Karpathos, Rodos ve Kyklad Adaları'nın çoğunda Athena'ya adanmış kutsal alanlar bulunmaktadır³³⁷. Özellikle kolonizasyon sırasında Rodos'daki Lindos örneğinde olduğu gibi Athena tapınağına, tanrıçaya olan saygılarını göstermek adına değerli hediyeler adanmaktadır³³⁸. Rodos adasında Polias sıfatıyla tapınım gören Athena'ya şehirlerinin isimlerinden türetilen kült ünvanları vererek Zeus Polieus ile birleştirmektedirler. Ayrıca Kos, Amorgos ve Ios adalarında da Athena kült izlerine rastlanmaktadır. Girit adasında bulunan iki kent olan Hierapytna ile Lyktos arasında yapılan ittifak antlaşmasında taraflar Athena Polias adına yemin etmektedirler³³⁹.

³³⁴ Paus. X, 4-9.

³³⁵ Paus. X, 34-7.

³³⁶ Farnell, s.302.

³³⁷ Farnell, ss.259-260.

³³⁸ Nihal Tüner Önen ve Fatih Yılmaz, "A New Athena Polias Votive Inscription from the Phaselis", **Adalya Dergi Park**, Sayı: 18, 2015, ss.121-131.

³³⁹ Farnell, s.299.

Herodotos³⁴⁰ ve Pausanias³⁴¹ gibi antik yazarların da adalarda bulunan Athena kültlerinden bahsetmesi göz önüne alındığında Yunanlıların gittikleri her yere tanrıçalarını da beraberinde götürdükleri açıkça görülmektedir.

1.6.4. Batı Anadolu İon Kentleri

Batı Anadolu coğrafyası tarih boyunca belirli aralıklarla Kıta Yunanistan'dan aldığı göçlerle birlikte dini anlamda farklılaşmaya başlamaktadır (harita 5). Jeopolitik konumu nedeniyle savaşların eksik olmadığı bu bölgede özellikle Athena tapınaklarının sayısı oldukça fazladır. Ana tanrıça olarak tapınım görmediği kentlerde dahi çoğunlukla Athena'ya adanmış bir tapınak bulunmaktadır. Arkaik dönem başta olmak üzere özellikle Klasik ve Hellenistik dönemlerde de varlığını sürdüren tanrıça Athena farklı dönemlerin getirdiği sosyal ve politik olaylara göre zamanla değişiklik göstermektedir. Ne kadar dönemin siyasi şartlarına ayak uydurmak amacıyla var olma biçimi değişse de her zaman asıl kimliğini muhafaza etmeyi başarmaktadır. Antik yazarlarında kendi yaşadıkları dönemlerde Batı Anadolu'nun farklı kentlerindeki Athena tapınaklarından bahsettikleri görülmektedir. Xenophon³⁴² ve Pausanias³⁴³, Phokaia kentinde bulunan bir Athena tapınağını olduğunu söylemektedirler. Herodotos'un anlatımına göre Phokaia'da bulunan Athena tapınağının Harpagos³⁴⁴ tarafından yıkılmasından sonra Phokaia halkı tapınakta bulunan tanrıçanın heykeliyle birlikte adak buluntularını şehri terk ederken beraberinde götürmektedir. Bu sebeple ne yazık ki günümüzde Phokaia'da yapılan kazılarda adak malzemelerine ilişkin ayrıntılı veri elde edilememektedir. Miletos antik kentinde ise tanrıça, Athena Asseia adıyla tapınım görmektedir³⁴⁵. Büyük İskender tarafından Priene'de bulunan Athena Polias tapınağı yenilenerek tanrıçaya adanmaktadır. Samos kentinde İskenderiyeli Hesykhios, Samosluların Athena Eleos'un Athena Ergane olarak adlandırıldığından bahsetmektedir. Samos için Athena kültü Arkaik Dönem'e dair kanıtlar bulunmasa da

³⁴⁰Herodotos, Khios adasında Athena Polioukhos'un kutsal alanı olduğundan bahsetmektedir. Herodotos, I, 160.

³⁴¹ Pausanias'ın anlatımına göre Knossos'ta efsanevi Deдалus'un elinden çıkan tahtadan yapılmış bir Athena heykeli bulunmaktadır. Paus. IX, 40-2.

³⁴² Xenophon, Hell. I, 3-1.

³⁴³ Paus. II, 31-9.

³⁴⁴ Pers hükümdarı Kyros'un komutanlarından biri.

³⁴⁵ Herodotos, I, 19.

İonia'daki önemine bakılarak kültlerin MÖ 8. ya da 7. yüzyıllara kadar uzandığı söylenmektedir³⁴⁶. Pausanias, Erythrai kentindeki Athena Polias tapınağının içinde Endoios tarafından yapılmış oturan bir Athena tasvirinden söz etmektedir³⁴⁷. Athena'ya şehir tanrıçası özelliği ile tapınım gösteren bir diğer kent ise Khios'tur. Herodotos, Khios'ta Athena'ya Polioukhos sıfatıyla tapınıldığından bahseder. Aynı zamanda Athena burada Alalkomene sıfatıyla da onurlandırılmaktadır. Ele geçen bir yazıtta da Athena'dan bahsedildiği görülmektedir³⁴⁸. Coğrafyacı yazar Strabon ise Ephesos'ta bir Athenaion'dan yani Athena tapınağının varlığından bahsetmektedir³⁴⁹. İon birliğindeki bir diğer kent olan Teos'ta Panathenaistlerin³⁵⁰ toplantısından yani Panathenaia bayramının kutlandığı anlatılmaktadır. Tanrıça Athena Teos'ta Polias sıfatıyla sadece arkaik dönemde değil daha sonraki dönemlerde de tapınım görmektedir. Abdera isimli Teos kolonisi, olasılıkla ana kent Teos'dan almış oldukları Athena Epipurgitis kültüne sahiptirler³⁵¹. Oikonomos, Klazomenai yakınlarındaki Karantina Adası'nda Arkaik Dönem'e ait Athena'ya dair bir yazıt bulunduğu ve yazıtın diğer İon kentleriyle benzer şekilde Athena Polias'a atfedildiğinden bahsetse de bu durum araştırmacılar için tartışma konusudur³⁵². Klazomenai'de kültlere dair epigrafik kanıtlara dair az veri bulunsa da Athena Polias kültürünün varlığı bu kentte bilinmektedir³⁵³. Kolophon'da bulunan birçok kült içinde olasılıkla tarihi Arkaik Dönem'e kadar uzanan İon kentlerindeki ortak Athena Polias kültürüdür. Notion'da bulunan Athena kültürünün Kolophon'dan Notion'a aktarılan eski Athena Polias kültürünü temsil ettiği düşünülmektedir³⁵⁴. Lebedos ise İon yerleşimleri içinde hakkında en az bilgiye sahip olunan kenttir. Lebedos sikkelerinde Tanrıça Athena'nın tasvirleri bulunmaktadır. Lebedos'da da diğer İon kentlerinde olduğu gibi şehir tanrısı Athena kültü bulunması muhtemeldir ancak buna dair bir kanıt bulunamamaktadır³⁵⁵. Tezin

³⁴⁶ Christopher George Simon, **The Archaic Votive Offerings and Cults of Ionia**, (PhD), University of California, Berkeley, 1986, s.79.

³⁴⁷ Paus. VII, 5-9.

³⁴⁸ Simon, ss.104,110.

³⁴⁹ Strabon, XIV, 634.

³⁵⁰ Panathenaia festivalini kutlayanlar.

³⁵¹ Simon, s.61.

³⁵² Simon, s.65.

³⁵³ Polat Ulusoy, "Klazomenai Astysünde Bulunmuş Arkaik Dönem Yapı ve Anıtlara Ait Parçalar ve Kutsal Alanların İncelenmesi", **OLBA Dergi Park**, Sayı: 26, 2018, ss.215-260.

³⁵⁴ Simon, s.54.

³⁵⁵ Simon, s.59.

ana konusunu oluşturan Eski Smyrna Athena tapınağı da Batı Anadolu içinde bilinen Arkaik Dönem’e tarihlenen en eski tapınak olarak bilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİ SMYRNA (BAYRAKLI) ATHENA KÜLTÜ

2.1. ESKİ SMYRNA TAPINAK KAZILARI

2.1.1. İlk Kazılar ve Kazıcılar

18. yüzyıldan itibaren Eski Smyrna ve Bayraklı çevresinde yapılan geniş kapsamlı çalışmalarına ardından 1945 yılında Ekrem Akurgal bölgede bilimsel araştırmalar yaparak ve konuya ilişkin iki makale yayınlamaktadır. Daha sonra 1948 yılında Atina İngiliz Arkeoloji Enstitüsü ile Ankara Üniversitesi adına E. Akurgal ve J.M. Cook başkanlığında Eski Smyrnada ilk bilimsel kazı çalışmaları başlamıştır. İlk çalışmalardaki verilere göre Eski Smyrna kentinin yer aldığı höyükteki en erken yerleşim izlerinin Erken Tunç Çağı'na kadar uzandığı anlaşılmıştır. Bu ilk dönem kazılarında yürütülen çalışmalarda tapınağın andezit alt yapısı ortaya çıkarılmış ve evreleri hakkında birçok veri elde edilmiştir.

İkinci dönem kazıları 1966-1992 yılları arasında Türk Tarih Kurumu ve Ankara Üniversitesi Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü sponsorluğunda, Prof. Dr. Ekrem Akurgal başkanlığında Türk ekiple birlikte yürütülmüştür. Bu kazıların ilk yıllarında özellikle tapınağın üst yapısına ait tüf taşından işlenmiş birçok mimari parça gün yüzüne çıkartılmıştır³⁵⁶. Elde edilen bu verilerle birlikte tapınağın mimari düzeni ve planı hakkındaki önerilerde ortaya konmaya başlanmıştır (şek. 32).

2.1.2. Athena Tapınağının Keşfi ve Evreleri

1948-1951 yıllarında Ankara Üniversitesi ve Atina İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün ortaklaşa yürüttüğü kazı çalışmalarında keşfedilen Athena Tapınağı'nda bir kültürün varlığına dair ilk izler İngiliz araştırmacıların "Inner Defence Platform" olarak adlandırdıkları yapının güneyinden ele geçen adak niteliğindeki seramik parçalarına dayanarak öne sürülmektedir³⁵⁷. Buna karşın farklı inşa süreçlerine göre

³⁵⁶ Ekrem Akurgal, **Eski İzmir I: Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2020, (YKAT), s.70.

³⁵⁷ Cook vd., s.54.

ayrılan Athena Tapınağı'nın evrelerinden ilki İngiliz araştırmacılar tarafından MÖ 690-630 yıllarına tarihlenerek “Tapınak I” olarak adlandırmaktadır³⁵⁸. Arkeolojik çalışmaların sağlamış olduğu veriler yetersiz olsa da “Tapınak I” yapısı için taş temel üzerinde kerpiç duvarları olan basit bir yapı önerilmektedir³⁵⁹. İngiliz araştırmacılara göre tapınaktan ele geçen buluntular Temenos kompleksinin ilk yapısı olan İç Savunma Platformu'nun inşasından önceki zamana tarihlenmesi sebebiyle olasılıkla bu alanın askeri tesis kullanımının ardından alanın dini amaçla kullanıldığı yönündedir³⁶⁰. Tapınağın, İç Savunma Platformu'ndan sonra inşa edilmiş olduğunun varsayımını destekleyen verilerden biri Tapınak I'de daha kaliteli adak tipi buluntuların ele geçmesi olması, diğeri ise Birinci Rampa inşasının yapılmış olmasıdır. Platformun doğu kısmında bulunan aşınmış yüzeyde, rampanın üst ucunun karşısına denk gelecek şekilde bir sunak inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir³⁶¹. MÖ 630-610 yıllarına tarihlendirilen “Tapınak II” evresi ise kendi içinde iki inşa aşamasına ayrılmaktadır. Bunlardan ilkinde Tapınak I podyumunun batı ve güney kısımlarına duvarlar eklenerek genişletilmiştir³⁶². Kesin kanıtlara dayanmayan çalışmaların sağlamış olduğu verilere göre; MÖ 630-620 yıllarındaki “Tapınak II” evresinin ilk inşa aşamasında üst yapısı ahşaptan, doğu kısmında bir rampa ile girişi sağlanan tek sıra ahşap sütunlu bir yapı önerilmektedir³⁶³. “Tapınak II” evresinin ikinci inşa aşamasında kutsal alan genişletilerek güneydoğu teras inşa edilmiş ve doğu kısma bir rampa eklenmiştir³⁶⁴. Tapınağın bu evresinde de etrafında bir sütun sırası olup olmadığına dair kanıt bulunmamaktadır. Podyum temellerine dayanarak yapılan önerilerde yine ahşap tek sıra sütunlu bir yapı karşımıza çıkmaktadır³⁶⁵. İngiliz araştırmacılar tarafından “Tapınak III” (şek. 33) olarak isimlendirilen evre ise Athena Tapınağı'nın genişletilen podyumunun batı ve güney kısmında tuf taşından sütunlarının bir kısmının dikilmeye başlandığı ana evresidir. Söz konusu inşa çalışmalarının sürdürüldüğü evre MÖ 610-600 yıllarına tarihlenmektedir. Tapınağın

³⁵⁸ R. V. Nicholls, “Old Smyrna: the Iron Age Fortifications and Associated Remains on the City Perimeter”, *Annual of the British School at Athens*, (ARCP), Vol. 53, 1959, s.77.; Cook vd., s.59.

³⁵⁹ Cook vd., s.70.

³⁶⁰ Cook vd., s.47.

³⁶¹ Cook vd., ss.56-57.

³⁶² R. V. Nicholls, “Early monumental religious architecture at Old Smyrna”, *Studies in the History of Art*, (EMRA), Vol. 32, 1991, s.155.

³⁶³ Nicholls, (EMRA), s.156.

³⁶⁴ Cook vd., s.86.

³⁶⁵ Cook vd., s.106.

ana evresinde yürütülen inşa çalışmaları sırasında kutsal alandaki devamlılığı sağlamak amacıyla geçici bir tapınak binasının da inşa edildiği önerilmektedir³⁶⁶. MÖ 610 yılında inşa sürecine başlanan “Tapınak III” evresi MÖ 600 dolaylarına tarihlendirilen Lydia kuşatması ile sonlandırılmaktadır. Hiçbir zaman inşası tamamlanamayan tapınağa bu ana evresinde güneybatı ve güneydoğusunda bulunan teraslar arasındaki bir pylondan girilerek ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Tapınağın planının ise Aiol düzeninde 6x11 sütunlu basit bir peripteros olduğu önerilmektedir. Lydia saldırısı sonrasında kutsal alanda yürütülen inşa faaliyetleri kapsamında güney teras batıya doğru genişletilmiştir³⁶⁷. Buluntuların yoğunluğuna bakılırsa Eski Smyrna Athena tapınağının adaklar konusunda en parlak döneminin Tapınak III döneminde olduğu görülmektedir. Tapınak deposu olduğu düşünülen ve içinde yoğun bir şekilde adak buluntularının olduğu alan Tapınak III evresinin her katmanına yayılmış olarak ele geçmektedir³⁶⁸. Silah depoziti olarak adlandırılan alanda çok sayıda ele geçen savaş aletleri bunun Eski Smyrna ve Lydia arasında geçen savaşlardan kalanlar olduğunu düşündürse de yapılan çalışmalar silah depozitinin Lydia kuşatmasından önce de orada var olduğunu göstermektedir³⁶⁹ (şek. 34).

Tapınak araştırmacıları kronoloji ile ilgili önerilerini dayandırdıkları tabakalardan, tuf taşı sütunların ve başlıkların yapımına Lydia saldırısı sonrasında da devam edildiğini aktarmaktadır³⁷⁰. Tapınak IVB döneminde (şek. 35) Lydia saldırılarının başlamasıyla birlikte tapındaki adak buluntuları sayısında hızlı bir düşüş yaşanmakta buna bağlı olarak araştırmacılar bu dönemde kültün terk edildiğini düşünmektedirler. Tapınakta ele geçen buluntuların adak olmaktan ziyade ev tipi seramik olması araştırmacıları bu düşünceye yönelten başlıca sebeplerden biridir. Lydia saldırılarından sonra her iki stoanın yeniden inşa edilmesi ve şüpheye yer bırakmayacak şekilde adak buluntularının olması kültün varlığını sürdürdüğünü göstermektedir³⁷¹. Tapınak IVC ve IIID (şek. 36) evreleri ise adak buluntuları açısından Tapınak IVB evresi kadar şanslı zengin görünmemektedir. Önceki dönemde bazı heykeller ve az sayıda da olsa sahip olunan adaklarla kültün devamlılığı

³⁶⁶ Cook vd., s.110.

³⁶⁷ Akurgal, s.68.

³⁶⁸ Cook vd., s.129.

³⁶⁹ Cook vd., s.129.

³⁷⁰ Akurgal, s.66.

³⁷¹ Cook vd., s.159.

doğrulanırken Tapınak IVC ve IIID evrelerinde tipik adaklardan olan pişmiş toprak heykelcikler gibi basit adakların olmaması dikkat çekicidir³⁷². Bu dönemde kutsal alanda faaliyetlerin sürekliliğini kanıtlayan buluntular evsel tipte kullanılan seramiklerden³⁷³ oluşmaktadır³⁷⁴. Tapınağın son kullanım evresi ise MÖ 545 dolaylarındaki Pers saldırısı ile sona ermektedir³⁷⁵. Tapınağın bu evresinden sonraki aşamaları Türk ve İngiliz araştırmacılar farklı şekilde yorumlamaktadırlar. E. Akurgal, Athena Tapınağı'nın MÖ 545 yılında tahrip edilmesinden sonra kentin terk edildiğini ileri sürerken, R. V. Nicholls MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda kentin Yeni Smyrna'ya gidişine kadar olan süreçte kullanılmaya devam ettiğini öne sürmektedir. Yapılan çalışmalar sonucunda MÖ 5. yüzyıldan terk edildiği tarihe kadar kentin küçük fakat zengin bir yerleşime sahip olduğu görülmektedir³⁷⁶ (şek. 36).

2.1.3. Athena Tapınağı Adak Buluntuları

2.1.3.1. Yazıtlar

Eski Smyrna'da bulunan tapınağın Athena'ya adanmış olduğuna dair elimizde bulunan en kesin kanıt 1967 yılında tapınakta gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında ele geçen yazıtlı bronz bir çubuktur (şek. 37, şek. 61/ATH 1). Bronz çubuk üzerinde bulunan yunanca yazının tercümesi üzerine çalışan Arkeolog Sencer Şahin'in çevirisiyle yazıtta; "Bu adağı Athena'ya Protarkhos oğlu Oinotimos sundu" ifadesi yer almaktadır. Oinotimos'un çubuğu Athena'ya adak olarak bırakmış olduğu anlaşıldığında çubuğun tam olarak ne için kullanılmış olduğuna dair varsayımlar üzerinde durulmaktadır. Uzunluğu 24 cm, genişliği 1 cm ve kalınlığı 0,3 cm olan bu bronz çubuğun üzerinde bulunan yatay şekilde yerleştirilmiş dokuz delik olması araştırmacılara ilk etapta bunun bir terazi olduğunu düşündürse de tam ortada bulunan deliğin ağırlığı dengesizleştirmesinden dolayı bu fikir ortadan kalkmaktadır. 1978 kazı

³⁷² Cook vd., s.171.

³⁷³ Tapınakta ele geçen seramik sunu objeleri hakkında bkz: Kenan Eren, "Arkaik İonia Kutsal Alanlarında Sosyal Hayatın Sunulara Yansımaları", *Ege Üniversitesi Yayınları*, No: 198, 2018, ss.153-158.

³⁷⁴ Cook vd., s.171.

³⁷⁵ Akurgal, s.66.

³⁷⁶ Doğer, (Paleolitik), s.87.

sonuçları sempozyumu sırasında Arkeolog Armağan Erkanal'ın öne sürmüş olduğu teori ise Tanrıça Athena'ya adanan adakların çubuk üzerinde bulunan deliklere asılması için kullanılmasıdır (şek. 38). Bu teoriyi açıklamak için ise 1948-1951 yıllarında Athena tapınağının kazısı sırasında ele geçmiş olan grifon tasvirli pinaxın kenarında bulunan yan yana iki asma deliğinin bulunması gösterilmektedir (şek. 39). Akurgal'a göre Erythrai kazı çalışmaları sırasında bulunan fildişi başların bazılarında delikler bulunması bahsedilen şekilde figürinlerin adak olarak asılmasından kaynaklanmaktadır. Yazılı bronz çubuğun bulunması tapınağın kime adandığını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Eski Smyrna'da bulunan tapınakla ilgili antik kaynaklarda bilgi bulunmaması sebebiyle bu yazılı bronz parçasının ele geçmemesi halinde olasılıkla tapınağın hangi tanrı ya da tanrıçaya atfedildiği tam olarak bilinemeyecekti³⁷⁷ (şek. 60).

2.1.3.2. Savaş Aletleri ve Silahlar

Antik dönemde MÖ 4. yüzyıl ve sonrasında bazı kutsal alanlara silah sokulmasını yasaklayan yasalar ve sonrasında geç dönemlerde demirden yapılmış herhangi bir malzemenin kutsal alana sokulmasına izin verilmediğine dair kanıtlar bulunmaktadır. Buna karşın Arkaik Dönem Yunan kutsal alanlarının genelinde çok sayıda silah ve zırh üretildiği bilinmektedir³⁷⁸. Arkaik dönemde kutsal alanlarda bulunan savaş aletlerinin bu yaygın dağılımı savaşın ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Kutsal alanlardan ele geçen silah teçhizatlarının gerçekte ne için adandığını söylemek her zaman mümkün olmasa da konuyla ilgili araştırmacıların adak malzemelerinin yorumlanmasıyla ilgili birtakım görüşleri bulunmaktadır. Palatine Antolojisi'nde geçen bazı şiirlerde birtakım sebeplerden ötürü silahına ihtiyacı kalmamış olan kişilerin silahlarını adak olarak bıraktıklarından bahsedilmektedir. Savaş sonrasında düşmandan ele geçirilen silahların ganimet olarak adandıkları da bilinmektedir. Adanan her silahın askeri alanda kullanılmış olması gerekmemektedir; ok ucu gibi bazı malzemeler avcılıkta kullanıldıktan sonra avcılar tarafından adak olarak bırakılmaktadır. Nitekim bıçak gibi diğer adak malzemeleri de

³⁷⁷ Akurgal, s.99.

³⁷⁸ Simon, s.255.

mutfak ya da adak kurbanı sırasında kullanılmış olarak yorumlanabilmektedir³⁷⁹. Son olarak savaş teçhizatlarının kutsal alanlarda bulunma sebeplerinden bir diğeri ise adanmış oldukları için değil ileride kullanılmak üzere depolamak amacıyla orada tutulmuş olduğu söylenmektedir³⁸⁰. Genellikle kentin zenginliğinin depolandığı arkaik kutsal alanlar askeri kaynakları³⁸¹ da korumaktadır³⁸². Tüm bu kullanılmış malzemelerin adanması dışında pratikte kullanılmayan adanmak için özel olarak üretilen savaş malzemeleri de bulunmaktadır. Bunlardan bazıları değerli madenlerden³⁸³, bronzdan ya da pişmiş topraktan üretilen minyatür savaş aletleri adaklarıdır. Silah aletlerinin diğerkutsal alanlarda da ortaya çıktığı görülmekle birlikte çoğunlukla Athena kutsal alanlarında bulunması bu adakların tanrıçaya ait olduğu düşündürmektedir.

Eski Smyrna'da 1948-1951 yılları arasındaki kazılardan elde edilen adak malzemeleri içinde en yaygın buluntu grubunu savaş aletleri³⁸⁴ oluşturmaktadır. İngiliz araştırmacılar tarafından yürütölen çalışmalarda Athena tapınağında Tapınak III³⁸⁵ adı verilen tapınağın ana inşa evresi adak malzemeleri açısından oldukça zengindir. MÖ 7. yüzyılın sonlarına tarihlenen bu dönemde Lydia saldırılarının gerçekleşmiş olması alanın aynı zamanda yıkım tabakası³⁸⁶ olarak adlandırılmasına sebep olmaktadır³⁸⁷. Deposit Grid A λ- v plan karesinde çok sayıda ele geçen adak malzemelerinin içinde bir adet demir mızrak ucu ve bir adet büyük dişli bronz ok ucu bulunmaktadır. Ayrıca Deposit Grid A η ve A 6 isimli plan karelerde 7-8 cm

³⁷⁹ Simon, ss.254,255,258.

³⁸⁰ Pausanias, Argoslu Telesilla'nın Spartalıları karşı savaşırken kutsal silahlar kullandığını bahseder, ancak bu durumda adanmış silahların kullanımının istisnai ve beklenmedik olduğu açıktır. Paus. II, 20-9.

³⁸¹ Atina Akropolisi'nden ele geçen envanter listelerinde Khalkotheke isimli binada hem adaklar hem de cephanelik olarak kullanılan çok sayıda silah kaydedilmektedir. Akropolis'teki kazılarda ele geçen çoğu arkaik döneme ait olan silah ve zırhlar yazıtları destekler nitelikteki kanıtlardır. Adanmış ya da depolanmış fark etmeksizin tüm silahlar Athena'nın malı olarak görölmektedir. Simon, s.255.

³⁸² Simon, s.256.

³⁸³ Antik yazarlar Delphi'de Athena Pronaia'ya altın bir kalkan gönderildiğinden bahsetmektedirler. Herodotos, I, 92.

³⁸⁴ Eski Smyrna silahlar ve savaş aletleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Duygu Akar Tanrıver, "Eski Smyrna'da Savaşlar, Silahlar ve Askeri Teknolojiler", **TR Dizin Arkeoloji ve Sanat**, Sayı: 156, 2017, ss.77-92.

³⁸⁵ Akurgal aynı dönemi erken protokorinth dönemi olarak adlandırmaktadır.

³⁸⁶ Nicholls'e göre IIIC evresi.

³⁸⁷ John Manuel Cook, R. V. Nicholls and David M. Pyle, **Old Smyrna Excavations: The Temples of Athena**, BSA, Vol:3, London, 1998, s.21.

uzunluğundaki büyük dişli ok ucu bulunmuştur. Benzer şekilde Deposit Grid Θ μ ve Cella'daki Deposit Grid E η'de iki tane ok ucu bulunmaktadır³⁸⁸ (şek. 59).

Ayrıca tapınakta yapılan kazılarda Deposit Grid Γ λ'da bir adet yazıtlı adak bronz baldır zırhı parçası³⁸⁹ bulunmuştur (şek. 40, şek 62/ATH 3). Tapınakta ele geçen diğer malzemeler arasında Asur tipi demir, bronz bir miğfer ve altında miğfere yapışık halde duran yaklaşık 86 cm uzunluğunda demir bir kılıç bulunmaktadır (şek. 41). Alanın kuzeyinde 32 cm uzunluğunda demir üç çatallı mızrak ele geçmiştir. Kazılar devam ettikçe alandan iki demir ve bir bronz ok ucu³⁹⁰, tamamlanmamış birkaç demir kılıç, birçok tam veya parçalanmış şekilde demir mızrak ve cirit başı bulunmuştur. Kazı kayıt defterine not edilen bu buluntular elli dokuzu mızrak ucu, on dördü cirit başı olarak toplamda yetmiş üç adettir³⁹¹. Ne yazık ki İngiliz araştırmacılar tarafından yapılan kazı çalışmalarında bulunan ok uçlarının resimleri yayınlanmamıştır³⁹².

Tapınağın bu ana evresi savaş aletleri buluntuları açısından oldukça zengindir. Tapınağın Lydialılar tarafından yağmalanması olasılıkla tapınağın ele geçirilmesinden hemen sonra olmalıdır. Kazısı yapılan tüm sektörlerde malzemeler birbirleriyle bağlantılı gözükse de özellikle en önemli buluntular Cella tabanından çıkarılan adaklardan oluşmaktadır. Buradan çıkan buluntuların önemi Cella zemininden gelen malzemelerin Tapınak depozitinin geri kalanına göre daha kapalı bir kontektst oluşundan kaynaklanmaktadır. Zeminde bol miktarda bulunan demir mızrak uçları ve altı adet ok ucu bulunması Nicholls tarafından ilk etapta Lydia ve İon arasındaki savaştan kalanlar olarak düşünülse de³⁹³ adak silahları olarak da yorumlanmaktadır³⁹⁴. Tapınaktan yoğun şekilde gelen savaş aletleri ilk başta burasının depo olarak kullanıldığını düşündürse de bu amaçla yapılmış tapınak dışında herhangi bir depo

³⁸⁸ Cook vd., ss.22-23.

³⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Lilian Hamilton Jeffery, "Old Smyrna: Inscriptions on Sherds and Small Objects", **The Annual of the British School at Athens**, Vol. 59, 1964, pp.39-49

³⁹⁰ Eski Smyrna'da bulunan ok uçları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Duygu Akar Tanrıver ve Serhat Foça, "Yeni Veriler Işığında Eski Smyrna Ok Uçları Tipolojisi", **TÜBA-AR**, Sayı: 30, 2022, ss.169-202.

³⁹¹ Bu Depozitodaki silahların büyük bir kısmı Kayıt Defterinde SF 1266 altında tek bir kayıt olarak kaydedilmiş olup, bazıları birden fazla kalemi (on iki kadar) kapsayan yetmiş yedi yardımcı numara bulunmaktadır. Cook vd., s.24. (Dipnot 141)

³⁹² Yayınlanmamış ok uçlarıyla birlikte Eski Smyrna'da 1948-2023 yılları arasında bulunan tüm metal buluntular yayın aşamasındadır. Duygu Akar Tanrıver ve Serhat Foça, **Eski Smyrna I: Metal Buluntular**, Ege Yayınları, İstanbul, 2024.

³⁹³ Nicholls, (ARCP), ss.132-133.

³⁹⁴ Cook vd., s.24.

binası bulunmamaktadır. Yine de tapınağın kullanıldığı tüm süreç boyunca başından geçen savaşlar ve üstelik bu savaşlar yüzünden yapımının bitirilemeyip sürekli tadilat gördüğü düşünüldüğünde belki de ayrıca bir depo binası yapmak yerine tapınak içinde bir bölüm aynı amaçla kullanılmış olmalıdır.

E. Akurgal tapınaktan ele geçen bir grup ok ucunu toplu bir şekilde yayınlamıştır. MÖ 610-545 yıllarına tarihlediği iki grup şeklindeki ok uçlarının bir kısmını Lydia (sağdakiler) bir kısmını ise İon tipi (soldakiler) olarak ayırmaktadır (şek. 42). Ok uçlarından iki kanatlı ve mahmuzlu olanları Lydia tipi, üç kanatlı ve yaprak formu olanları ise İon tipi olarak tanımlamaktadır³⁹⁵.

2.1.4. Dokuma Ağırlıkları

Tezgâh ağırlıkları olarak kullanılan ağırşaklar hem İonia'da hem de diğer kutsal alanlarda sıkça bulunan malzemelerdir. Başta Athena olmak üzere birçok tanrıçanın kutsal alanlarında bulunmaktadır. Genellikle kadınların ev işleriyle bağlantılı olan ağırşaklar özel adaklardır³⁹⁶. Ergane sıfatıyla dokumacılıkla yakından ilgilenen Athena için ağırşaklar özel bir hediye türü olmalıdır. Panathenaia bayramında, Athena'nın kült heykeli için özel olarak dikilen elbisenin yapımının Khalkeia bayramı³⁹⁷ ile başlaması dokuma işine verilen önemi göstermektedir. Kutsal alanlarda bulunan ağırşakların bazıları dokuma tezgâhının bir parçası olması olasılıklar içindedir. Simon ayrıca Palatine Antolojisi'ne göre dokuma işiyle ilgilenen kadınların emekli olacak kadar yaşlandıktan sonra dokuma eşyalarını zanaatların koruyucusu olan Athena'ya adadığından bahsetmektedir³⁹⁸.

Eski Smyrna'da ilk kazılardan günümüze kadar belki de seramikten sonra en çok ele geçen buluntu grubunu oluşturan ağırşaklar kent için oldukça önemlidir. Yüzlerce ağırşak bulunan bu kentte henüz bir işlik olabilecek bir alan bulunmamış olmasına karşın buluntuların çokluğu göz önüne alındığında bununla bağlantılı bir işliğin var olma olasılığı oldukça yüksektir. Eski Smyrna'daki ağırşaklarla ilişkili henüz bir yayın yapılmamış olmasından dolayı tipolojik olarak yorumlanması şimdilik

³⁹⁵ Akurgal, Lev. N3.

³⁹⁶ Simon, s.267.

³⁹⁷ Zanaatkârların bayramı.

³⁹⁸ Simon, s.263.

mümkün olmasa da farklı tipte birçok ağırşak bulunmaktadır. Primidal ağırlıklar yoğunlukta görülmekte ve diğerleri ise konik olarak adlandırılmaktadır. Kent surlarında yapılan araştırmalar sırasında disk ağırlıklarının da bulunduğu görülmektedir³⁹⁹.

Eski Smyrna'da yüzlercesi bulunan bu ağırşaklardan en önemli olanı ise 1968 yılında E. Akurgal başkanlığında yürütülen kazılar sırasında Athena tapınağının güneyindeki yıkıntıdan ele geçen üzerinde Athena tasviri bulunan ağırşaktır (şek. 43, şek. 61/ATH 4). Disk şeklindeki ağırşağın üzerindeki Athena figürü arkaik stildedir ve bir mühürle damgalanmıştır⁴⁰⁰. Üzerinde Athena promakhos tasviri bulunan, MÖ 2. yüzyıla tarihlenen ağırşağın anlamı E. Akurgal'a göre, kentin MÖ 4. yüzyılda terkedilmesinden yaklaşık iki yüzyıl sonra bile burada Athena kültünün varlığının bilinmeye devam etmesidir⁴⁰¹. Mühür baskısında görülen Athena'nın işleniş şekli Attika Panathenaik amphoralarıyla eşleştirilmektedir. J. Cook'a göre, Eski Smyrna Athena tapınağında üzerinde tanrıçanın tasviri bulunan bir ağırşak olması akla şu soruları getirmektedir. Mühürlü ağırşak tapınak için resmi işlerde kullanılmış olabilir mi? Athena Khalkios bayramında tanrıça için bir elbise dokunması ve Panathenaia bayramında dokunulan elbisenin tanrıçanın kendisine sunulması, Atina'da olduğu gibi Eski Smyrna'da da ritüelin bir parçası olarak kullanılmış olabilir mi⁴⁰²?

Eski Smyrna'da Cumhuriyet Tanrıver başkanlığında 2021 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında üzerinde Athena tasviri olan ikinci dokuma ağırlığı ele geçmiştir. İlk dokuma ağırlığının tapınaktan ele geçmesine karşın bu ağırlık son dönem çalışmalarında bir kısmı ortaya çıkartılan ve kentteki MÖ 4. yüzyıl sivil mimarisinden farklı olduğu için Büyük Yapı olarak adlandırılan yapıdan ele geçmiştir. Üzerinde bulunan tasvirde tanrıça Athena miğferi, mızrağı ve kalkanı ile kendisini açıkça belli etmektedir (şek. 44, şek. 61/ATH 5). Ancak Cook ile aynı doğrultuda bir varsayımda bulunmak için elimizde yeterli kanıt yoktur. Buluntuların tarihlendirmesi ve kullanım amaçlarıyla ilgili çok sayıda sorun bulunmaktadır. Athena'nın tasvirleri bölümünde bahsedildiği gibi antik yazarların ve modern araştırmacıların Athena'nın görünümü ve kült imgesi hakkında birbirlerinden farklı görüşleri bulunmaktadır. Bu sebeple

³⁹⁹ Cook vd., s.183.

⁴⁰⁰ Cook vd., s.183.

⁴⁰¹ Akurgal, s.98.

⁴⁰² Cook vd., ss.183-184.

dokuma ağırlıkları üzerinde bulunan tasvirlerin tam olarak neyi simgelediği hakkında kesin görüşte bulunmak zordur. Pişmiş toprak ürünlerin uzun süreli kullanımı göze alındığında MÖ 4. yüzyıl tabakasında bulunmuş olmasına rağmen öncesinden gelen bir kullanım söz konusu olup olmadığı bilinmemektedir. Cook'un bahsettiği gibi Athena'nın peplosunda dokuma amaçlı kullanım mantıklı gözükse de uzun yıllar süren kazı çalışmalarında sadece iki adet tasvirli dokuma ağırlığı bulunması bu görüşü desteklemesi için yeterli gözükmemektedir. Şimdiye kadar ki çalışmalarda iki adet tasvirli ağırşak ele geçmesinin sebebinin ise Lydia saldırıları sırasında tapınağın yağmalanmış olması ve adakların yerlerinin değiştirilmesi olmalıdır. Kesin bir yargıya varmadan önce gelecek yıllarda yapılacak kazı çalışmalarından elde edilecek olan veriler daha sağlıklı görüşlerin oluşmasına katkı sağlayacaktır.

2.1.5. Pişmiş Toprak

Tapınak kazıları sırasında gerçek silahların yanı sıra doğrudan adak olarak üretilmiş beş adet pişmiş toprak kalkan bulunmaktadır. Tanrıça Athena adına bırakıldığı çok açık olan adak kalkanlarından üç tanesini Akurgal MÖ 575-550 yıllarına tarihlendirirken⁴⁰³, Nicholls ise MÖ 580-545 yıllarına⁴⁰⁴ tarihlendirmektedir (şek. 45, 46, 47, şek. 61/ATH 6, 7, 8). İki araştırmacının kalkanlar için farklı tarihler vermesine karşın ortak oldukları fikir ise Alyattes'in kenti kuşatmasından sonra ele geçen bu adak malzemeleri Tanrıça Athena'ya tapınmanın devam ettiğinin göstergesi olduğudur. Diğer iki adak kalkanında bulunan noktalı bezemelerden dolayı Akurgal tarafından erken oryantalizan MÖ 630-600 döneme tarihlendirilmektedir⁴⁰⁵ (şek. 48, 49, şek. 61/ATH 9, 10). Genel olarak Athena'nın Yunan toplumunda önemli bir siyasi ve askeri güce sahip olması bu tip adakların İonia kutsal alanlarında yaygın olmasına sebep olmaktadır. Pişmiş toprak kalkanların ele geçtiği diğer İon kentleri arasında Khios ve Samos bulunmaktadır⁴⁰⁶.

Athena ile ilişkili olabilecek bir diğer adak malzemeleri miğfer biçimli vazo parçalarıdır. Eski Smyrna Athena tapınağında iki ayrı kaba ait iki adet miğfer biçimli

⁴⁰³ Akurgal, s.97.

⁴⁰⁴ Cook vd., s.159. (Dipnot 748)

⁴⁰⁵ Akurgal, s.97.

⁴⁰⁶ Simon, s.257.

vazo parçası bulunmakta ve üzerindeki rozet bezemelerinden dolayı Akurgal tarafından MÖ 580-570 yıllarına tarihlendirilmektedir⁴⁰⁷ (şek. 50, 51, şek. 61/ATH 11, 12).

Tapınaklarda ele geçen seramik buluntularla ilgili en önemli sorun her zaman adak olarak yorumlanmaya açık olmamalarından kaynaklanmaktadır. Seramiklerin adak olarak bırakılmaları dışında tapınağa ziyaretçiler tarafından getirilmiş olması ya da orada unutulmuş ev eşyaları olması olasılıklar arasındadır. Kutsal alanda yapılan inşa çalışmaları sırasında oraya getirilen dolgu toprağa seramiklerin karışmış olması tapınakta rastgele seramiklerin çıkmasına sebep olmaktadır. Bu olasılıklar göz önüne alındığında tapınaktan ele geçen seramiklerin adak olarak yorumlanmasında çeşitli zorluklarla karşılaşilmektedir. Adak olarak yorumlanabilecek seramik grupları içinde özellikle tapınakta gerçekleştirilen törenlerde sunu için kullanılan özel kaplar ile tanrı ya da tanrıçaya sunulmuş olan yazıtlı seramikler ele alınmaktadır. Adak olarak bırakılan seramiklerde karşılaşılan bir diğer sorun ise kabın kendisinin mi yoksa içinde bulunan malzemenin mi (parfüm, yağ, şarap vb.) adandığının bilinemeyecek olmasıdır⁴⁰⁸. 1948-1951 kazı çalışmaları sırasında tapınakta bulunan MÖ 7. yüzyılın sonuna tarihlenen seramikte ‘Delionos’un kylix’iyim’⁴⁰⁹ yazmaktadır (şek. 52, şek. 61/ATH 13). 1967 kazılarında tapınakta ele geçen MÖ 600’e tarihlenen arkaik seramiğin yazıtında ise ‘Derippos’un lekythos’uyum’⁴¹⁰ ifadesi yer almaktadır (şek. 53, şek. 61/ATH 14). Eski Smyrna’daki Athena kutsal alanından ele geçen iki seramikte ise açık bir şekilde seramiğin kendisinin tanrıçaya adanmış olduğu belirtilmektedir.

Sunu kabı olarak kullanılan ve adak olabilecek seramiklerden biri olan kernos, çeşitli sunuları bir arada tutmak için kullanılan kaplardan biridir. Kernosun üzerinde bulunan kapların her birinde farklı tarımsal meyvelerin bulunduğu çoklu vazo olarak⁴¹¹ düşünüldüğünde tarımla olan ilişkisi sebebiyle Athena tapınağında ele geçmiş olması mantıklıdır. Eski Smyrna’da 1967 yılı tapınak kazılarında bir adet kernos ele geçmiştir (şek. 54, şek. 61/ATH 15). Kırık halde ele geçen bu seramik orta

⁴⁰⁷ Akurgal, s.97.

⁴⁰⁸ Simon, s.314.

⁴⁰⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Lilian Hamilton Jeffery, “Old Smyrna: Inscriptions on Sherds and Small Objects”, **The Annual of the British School at Athens**, Vol. 59, 1964, pp.39-49.

⁴¹⁰ Akurgal, s.111.

⁴¹¹ Simon, s.315.

oryantalizan dönemine (MÖ 600-575) tarihlenmektedir⁴¹². Kernoslar özellikle Smyrna, Samos ve Ephesos gibi İonia kentlerinde popüler görünmektedir⁴¹³.

Görüntüsü itibariyle kandilleri andıran kothonlar adak ya da ritüel işlevinde kullanılan bir seramik türüdür. Eski Smyrna'da bulunan tek kothon 1948-1951 yıllarındaki kazılar sırasında ele geçmiştir. Athena tapınağının oryantalizan evresinin en eski ve en iyi korunmuş transisyonel stilde bir adet kothon bulunmaktadır (şek. 55, şek. 61/ATH 16). Geç protokorinth geçiş stilinde (MÖ 640-630) yapılmış olup; sol taraftaki aslanda görülen kas stilizasyonundaki W biçimi Assur, Geç Hitit ve Urartu eserlerinde bulunan aslan figürlerini andırmaktadır⁴¹⁴.

Bir diğer ritüellerde kullanılan sıra dışı kap formu ise rhytondur. Hayvan ya da insan başı biçimindeki bu kaplar günlük kullanımdan ziyade ziyafetler, özel kutlamalar ya da sunularda kullanılmaktadır. Hayvan başı ve mitolojik figürlerin rhytonlarda kullanılmış olması dini amaçla kullanıldığını göstermektedir. Eski Smyrna'da 1948-1951 yılı tapınak kazılarında ele geçen, MÖ 600 yıllarına tarihlenen hayvan başlı rhyton orta oryantalizan döneme tarihlenmektedir (şek. 56, şek. 61/ATH 17).

Athena Tapınağı'nda 1967 yılında yapılan kazılar sırasında oryantalizan döneme ait en eski örneklerden biri olan MÖ 640-630 yıllarına tarihlenen dört parça skyphos-krater ele geçmiştir (şek. 57, şek. 61/ATH 18). Üzerinde savaş sahneleri yer alan bu kraterde görülen kalkan ve atlı arabalar olasılıkla Athena ile ilişkilidir.

Tapınlarda adak olarak kullanılan seramiklerin çoğu kutsal alanda ele geçen malzeme grubu içinde olsa da Peloponnesos'ta yaygın olarak kullanılan minyatür adak biçimi İonia'da dikkat çekici bir şekilde çok sık rastlanmamaktadır⁴¹⁵. Bir İon kenti olan Eski Smyrna'da adak malzemesi olarak minyatür sunu kabı bulunmamasının sebebi olasılıkla bu durumdan kaynaklanmaktadır.

2.1.5. Kandiller

Antik dönemde kandiller aydınlatma aracı olarak dönemin vazgeçilmez eşyaları arasında yer almaktadır. Bu sebeple tapınakta ele geçen kandillerde bu

⁴¹² Akurgal, Lev. 114.

⁴¹³ Simon, s.315.

⁴¹⁴ Akurgal, s.94.

⁴¹⁵ Simon, s.315.

aydınlatma ihtiyacının bir karşılığı olarak pratik bir amaç doğrultusunda kullanılmış olmalıdır. Tanrı ve tanrıçaların gün doğumundan gün batımına kadar süren festivalleri sırasında tören alayını aydınlatmak amacıyla da kandiller kullanılmaktadır. Törenlerde meşale kullanımına dair çok fazla kanıt olması kandillerinde aynı amaçla kullanılmış olduğunu düşündürmektedir⁴¹⁶. Hem aydınlatma aracı olarak kullanımı hem ritüellerin bir parçası olarak kullanılması kandilleri sunu için vazgeçilmez adak malzemesi haline getirmektedir.

Kandillerin tam olarak ne zaman kullanılmaya başlandığı bilinmemekle birlikte Homeros yazılarında kandillerinden bahsetmemektedir. Olasılıkla protogeometrik döneme tarihlenen bir kandil dışında MÖ 7.yüzyıla kadar Yunan kentlerinde kandillere rastlanmamaktadır. Bu tarihlerden sonra kutsal alan ve ev içi yapılarda kandiller görülmektedir. Pişmiş toprak dışında bronz ve taş örnekleri de bulunan kandillerin özellikle taştan yapılmış olanlarının tapınağa ait parçalar olduğu düşünülmektedir. Bazı kutsal alanlarda bulunan minyatür kandiller ise herhangi bir işleve sahip olmamasından dolayı adak olarak tapınağa bırakılmış olmalıdır. Boiotia bölgesinde bulunan Khorsiai kentinde MÖ 4.yüzyıla ait bir envanter listesinde yer alan kutsal alan ekipmanları arasında kandil, kandil ayakları ve kandil tutucuları olması kandillerin tapınakta sunu olarak mı kullanıldığı ya da tapınağa ait ekipmanlardan mı olduğu konusunda kafa karışıklığı yaratmaktadır⁴¹⁷.

Arkaik Dönem Kutsal Alanları içinde özellikle Eski Smyrna Kutsal Alanında ve Samos Heraion'unda önemli sayıda kandil ele geçmiştir. El işçiliğinin ve sanatının koruyucusu olan Athena için kandiller anlamlı adaklardır. Eski Smyrna'da tapınak ve tapınak dışından ele geçen çok sayıda kandil bulunmakta, yapılan kazı çalışmaları sırasında da sayıları artmaya devam etmektedir. Eski Smyrna'da bulunan kandiller toplamda dört tip altında incelenmekte ve MÖ 620-550 yıllarına tarihlenmektedir⁴¹⁸. 1979 yılına kadar yapılan kazılarda ele geçen kandiller R. H. Howland tarafından çalışılmakta⁴¹⁹ fakat sonraki yıllarda elde edilen kandiller hakkında henüz bir yayın yapılmamıştır (şek. 58, Şek. 61/ATH 19).

⁴¹⁶ Simon, s.338.

⁴¹⁷ Simon, ss.337-338.

⁴¹⁸ Akurgal, s.97.

⁴¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Richard Hubbard Howland, **The Athenian Agora IV Greek Lamps and Their Survivals**, The American School of Classical Studies At Athens, Princeton, New Jersey, 1958.

SONUÇ

Eski Smyrna'daki Athena kültünün araştırıldığı bu çalışmada Athena'nın Antik Yunan'dan önce Minos ve Miken uygarlıklarındaki varlığı ve Batı Anadolu'da nasıl gelişim göstererek yayıldığı irdelenmiştir. Atina kentinde altın çağını yaşayan tanrıçanın göç dalgalarıyla birlikte Batı Anadolu kentlerine yayılması sonucunda Yunanistan'da sahip olduğu gücünü burada da devam ettirdiği görülmektedir. Athena'nın ilkel formundan itibaren zaman içinde yaşadığı değişimler bölgeden bölgeye farklılık gösterse de evlerin ya da şehirlerin koruyucusu olması tanrıçanın değişmeyen özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Athena'ya duyulan ihtiyacın temel sebebi, Batı Anadolu'nun coğrafi olarak stratejik bir konumda bulunması sebebiyle Antik Dönem'de özellikle ticari faaliyetler nedeniyle birçok savaşın ana noktası haline gelmesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda bu bölgeye yerleşen Helenlerin çoğu kentte ana tanrıça olarak Athena'ya tapınım göstermesi oldukça doğal görünmektedir.

Özellikle Eski Smyrna'da Batı Anadolu'nun en eski sur duvarlarının ve İonia kentleri içinde en eski Athena tapınağının burada bulunmaları birbirlerini destekler niteliktedir. Athena'nın tapınım gördüğü diğer bölgelerde ve kentlerde tanrıçanın kutsal alanının yüksek Akropolisler'de bulunması örneğinde olduğu gibi Eski Smyrna'da böyle bir tepe bulunmadığı içi tanrıçanın tapınağı yükseltilmiş bir suni tepe üzerine inşa edilmiştir. Kentlerin kurulduğu alanların coğrafi özellikleri birbirinden farklı olsa da tapınma biçimleri ortaktır. İonia kültürlerinin çoğunda karşımıza çıkan Athena Polias ve Polioukhos olarak tanrıçanın kentin Akropol'de tapınım görmesi Eski Smyrna'daki Athena Tapınağı ile benzerlik göstermektedir. Athena Polias Yunanistan'ın her yerinde bulunsa da özellikle Atina ve İon kentlerinde oldukça yaygındır. Tapınaktan ve çevresinden çok sayıda savaş aletlerinin ele geçmesi Athena'nın diğer kentlerdeki Arkaik Athena Tapınakları ile benzer özellikler göstermektedir.

Batı Anadolu'daki diğer arkaik tapınaklara kıyasla Eski Smyrna'da çok sayıda tezgâh ağırlığının ele geçmesi burada akla olasılıkla Athena Ergane kültünün olabileceğini düşündürmektedir. Bugüne kadar yapılan kazılarda ağırşak işliğinin varlığına dair bir kanıt bulunmamaktadır. Buna karşın kentte çok sayıda bulunan

ağırsak buluntuları Eski Smyrna'nın bir ağırsak üretim merkezi olabileceği fikrini desteklemektedir.

Atina ile İonia kentlerinde ortak olarak kutlanan bazı bayramların içinde Dionysia'nın da bulunması, Atina ve İonia arasındaki bağlantıların devamlılığını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Eski Smyrna'da günümüze kadar gerçekleştirilen çalışmalarda Atina ile ortak kutlanan bir Athena bayramına dair bir ize rastlanmamış olsa da, Dionysia örneği göz önünde bulundurulduğunda ortak bir bayramı paylaşmaları mümkün gözükmemektedir.

Antik kaynaklarda Atina ile İonia arasında ortak külte dair çok fazla anlatım olsa da gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar bu ortaklık görüşünü desteklememektedir. İonia kentlerindeki bronz çağı sonrası günlük hayata dair arkeolojik verilerle, antik kaynaklardan elde edilen kuruluş tarihlerinin örtüşmemektedir. Eski Smyrna örneğinde olduğu gibi İonia kentlerindeki kutsal alanların MÖ 8. yüzyılın sonlarından itibaren görülmeye başlaması hem Atina hem de İonia'da kültlerinin yayılımının birbirine paralel yaşandığını göstermektedir. Her iki bölgede de MÖ 8. yüzyılın sonundan önce geniş çaplı adak malzemelerinin bulunmaması bu noktada dikkate değerdir. Eski Smyrna'da ve İon kentlerinde yapılacak olan kazı çalışmaları İon göçünün ve yaşanan bu göç sonrasında Anakara Yunanistan'daki Athena kültürünün Batı Anadolu'ya olan etkileri hakkında bilgi edinmemize katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Agizza, Rosa. **Antik Yunan'da Mitoloji; Masallar ve Söylenceler**, Çev. Z. Zühre İlkelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2006.

Akar Tanrıver, Duygu. “Eski Smyrna’da Savaşlar, Silahlar ve Askeri Teknolojiler”, **TR Dizin Arkeoloji ve Sanat**, Sayı: 156, 2017, ss.77-92.

Akar Tanrıver, Duygu. “Eski Smyrna’nın Keşfi”, **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 42, 2017, ss.67-77.

Akar Tanrıver, Duygu ve Serhat Foça. “Yeni Veriler Işığında Eski Smyrna Ok Uçları Tipolojisi”, **TÜBA-AR**, Sayı: 30, 2022, ss.169-202.

Akurgal, Ekrem. “Bayraklı Kazısı Ön Rapor”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 1-2, 1950.

Akurgal, Ekrem. **Eski İzmir I: Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 4. Baskı, 2020.

Athenagoras, **Legatio**, Translated by William R. Schoedel, Oxford University Press, London, 1972.

Aytepe, Gürol ve Uğur Yıldız. “Apollon ve Marsyas’ın Müzik Yarışması Mitolojisinin Antik Dönem ve Avrupa Görsel Sanatlarına Yansımaları”, **Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, 2022, ss. 188-207.

Barthell, Jr. Edward E. **Gods and Goddesses of Ancient Greece**, University of Miami Press, 1971.

Boardman, John. **Athenian Black Figure Vase**, Thames and Hudson, London, 1997.

Boardman, John. **Greek Sculpture the Classical Period: a handbook**, Thames and Hudson, London, 1985.

Chadwick, John. **The Decipherment of Linear B**, Cambridge University Press, 1958.

Chadwick, John ve Michael Ventris. **Documents in Mycenaean Greek**, Cambridge University Press, London, 1973.

Cook, John Manuel, Richard Vaughan Nicholls and David M. Pyle. **Old Smyrna Excavations: The Temples of Athena**, BSA, Vol:3, London, 1998.

Deacy, Susan. **Athena**, Routledge, London and New York, 2008.

Deacy, Susan. ‘‘We call her Pallas, you know’’: Naming, taming and the construction of Athena in Greek culture and thought’’, **Presses Universitaires du Midi**, No. 100, Toulouse, 2016, pp. 59-72.

Deubner, Ludwig. **Attische Feste**, Verlag Heinrich Keller, Berlin, 1932.

Detienne, Marcel. ‘‘Athena and the Master of the Horse’’, **The University of Chicago Press**, Vol:11, No:2, Chicago, pp. 161-184.

Detienne, Marcel and Jean-Pierre Vernant. **Cunning Intelligence in Greek Culture and Society**, The University of Chicago Press, London, 1978.

Doğer, Ersin. ‘‘İlkçağ’da İzmir’in Stratejik Konumu’’, **21. Yüzyıl Eşiğinde İzmir Uluslararası Sempozyumu**, İzmir, 2002, ss.16-27.

Doğer, Ersin ve İsmail Gezgin. ‘‘Arkaik ve Klasik Dönemde Smyrna’nın Dış Savunması Üzerine Gözlemler’’, N. Ülker (ed.), **II. Uluslararası İzmir Sempozyumu**, İzmir, 1998, ss.7-30.

Doğer, Ersin. **İzmir'in Smyrna'sı Paleolitik Çağ'dan Türk Fethine Kadar**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Eren, Kenan. “Arkaik İonia Kutsal Alanlarında Sosyal Hayatın Sunulara Yansımaları”, **Ege Üniversitesi Yayınları**, No: 198, 2018, ss.153-158.

Eren, Kenan. “Arkaik Kutsal Alanlarda Yer Seçimini Belirleyen Etmenler”, **Phaselis: Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi**, Vol. 1, 2015, ss.221-229.

Farnell, Lewis R. **Cults Of The Greek States Vol I**, Oxford University Press, London, 1896.

Ferguson, William Scott. “The Salaminioi of Heptaphylai and Sounion”, **Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens**, 7.1, 1938, pp. 1-74.

Fox, William Sherwood. **The Mythology of All Races Volume 1 Greek and Roman**, Cambridge University Press, Massachusetts, 1916.

Gardiner, Norman. **Greek Athletic Sports And Festivals**, Macmillan and Co. Limited, London, 1910.

Guthrie, William Keith Chambers. **The Greeks and Their Gods**, Beacon Press, Boston, 1955.

Graves. Robert. **The Greek Myths**, Penguin Books, 1971.

Graves, Robert. **New Larousse Encyclopedia of Mythology**, Crown Publishers, New York, 1987.

Goulaki-Voutira, Alexandra. “Pyrrhic Dance and Female Pyrrhic Dancers”, **RIdIM/RCMI Newsletter**, Vol. 21, 1996, pp. 3-12.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. **Philosophy of History**, The Colonial Press, New York, 1899.

Herodotos, **Historia**, Translated by Henry Cary, Harper & Brothers, New York, 1859.

Hesiod, **Theogony Works and Days Testimonia**, Translated by Glenn W. Most, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 2006.

Howland, Richard Hubbard. **The Athenian Agora IV Greek Lamps and Their Survivals**, The American School of Classical Studies At Athens, Princeton, New Jersey, 1958.

Homeric Hymns, Translated by John Edgar, James Thin 55 South Bridge, Edinburgh, 1891.

Hurwit, Jeffrey. **The Athenian Acropolis: History, Mythology and Archaeology from the Neolithic Era to the Present**, Cambridge University Press, 2000.

Hutchinson, Richard Wyatt. **Prehistoric Crete**, Cox and Wyman Ltd, London, 1962.

Jeffery, Lilian Hamilton. “Old Smyrna: Inscriptions on Sherds and Small Objects”, **The Annual of the British School at Athens**, Vol. 59, 1964, pp.39-49.

Jeffrey Henderson, **Homeric Hymns Homeric Apocrypha Lives of Homer**, (Ed. Martin L. West), Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 2003.

İkibeş, Samet. “Antik Yunan Enstrümanı Aulos ve Aulos’un Askeri Açidan İncelenmesi”, **Balkan Müzik ve Sanat Dergisi**, Cilt:3, Sayı:1, 2021, ss. 73-88.

Kerenyi, Carl. **The Gods of the Greeks**, Jarrold and Sons Ltd, Norwich, 1951.

Kroll, John H. “The Ancient Image of Athena Polias”, **Hesperia Supplements**, Studies in Athenian Architecture, Sculpture and Topography, Presented to Homer A. Thompson, Vol. 20, 1982, pp. 65-76.

Larson, Jennifer. **Ancient Greek Cults: a guide**, Routledge, New York, 2007.

Marx, Patricia A. “Athena on Early Panathenaic Amphoras”, **Vereinigung der Freunde Antiker Kunst**, 46. Jahrg, 2003, pp. 14-30.

Miller, Stephen. **Ancient Greek Athletics**, Yale University Press, New Haven and London, 2004.

Miltner, Franz ve Helene Miltner. “Bericht über eine Voruntersuchung in Alt-Smyrna”, **Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien**, 27, Beibl, 1932, pp.127-188.

Nicholls, Richard Vaughan. “Early monumental religious architecture at Old Smyrna”, **Studies in the History of Art**, Vol. 32, 1991, pp.150-171.

Nicholls, Richard Vaughan. “Old Smyrna: the Iron Age Fortifications and Associated Remains on the City Perimeter”, **Annual of the British School at Athens**, Vol. 53, 1959, pp.35-137.

Nilsson, Martin Persson. **A History of Greek Religion**, Oxford University Press, London, 1952.

Nilsson, Martin Persson. **Geschichte Der Griechischen Religion**, Durchgesehene und erg. Aufl, München, 1967.

Nilsson, Martin Persson. **The Minoan Mycenaean Religion and its Survival in Greek Religion**, Lund: Gleerup, 1927.

Norris, Michael. **Greek Art From Prehistoric to Classical**, The Metropolitan Museum of Art, New York, 2000.

Parke, Herbert W. **Festival of the Athenians**, Thames and Hudson Ltd, London, 1977.

Parker, Robert. **Polytheism and Society at Athens**, Oxford University Press, New York, 2005.

Pausanias, **Description of Greece**, Translated by W. H. S. Jones, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1961.

Roman, Luke and Monica Roman. **Encyclopedia of Greek and Roman Mythology**, Infobase Publishing, New York, 2010.

Roscher, Wilhelm Heinrich. **Ausführliches Lexion der Griechischen und Römischen Mythologie**, Leipzig: B. G. Teubner, 1884.

Seyffert, Oskar. **A Dictionary of Classical Antiquities Mythology, Religion, Literature, and Art**, William Glaisner Ltd, London, 1894.

Shear, Julia Louise. **Serving Athena The Festival of the Panathenaia and the Construction of Athenian Identities**, Cambridge University Press, New York, 2021.

Simon, Christopher George. **The Archaic Votive Offerings and Cults of Ionia**, (PhD), University of California, Berkeley, 1986.

Simon, Erica. **Die Götter der Griechen**, Hirmer Verlag, München, 1969.

Smith, William. **A New Classical Dictionary of Greek and Roman Biography, Mythology and Geography**, Harper & Brothers Publishers, New York, 1854

Stapleton, Michael. **The Illustrated Dictionary of Greek and Roman Mythology**, Peter Bedrick Books, Inc., New York, 1986.

Strabon, **Geographika Antik Anadolu Coğrafyası**, Çev. Prof. Dr. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.

The Birds of Aristophanes. Translated by W. C. Green, J. Hall & Son, Cambridge, 1874.

The Encyclopaedia Britannica Company. Cambridge University Press, Cilt:20, New York, 1911.

The Encyclopaedia Britannica Company, Cambridge University Press, Cilt:21, New York, 1911.

Tüner Önen, Nihal ve Fatih Yılmaz. “A New Athena Polias Votive Inscription from the Phaselis”, **Adalya Dergi Park**, Sayı: 18, 2015, ss.121-131.

Ulusoy, Polat. “Klazomenai Astysünde Bulunmuş Arkaik Dönem Yapı ve Anıtlara Ait Parçalar ve Kutsal Alanların İncelenmesi”, **OLBA Dergi Park**, Sayı: 26, 2018, ss.215-260.

Xenophon, **Hellenica Book I-V**, Translated by Carleton L. Brownson, William Heinemann Ltd, London, 1930.

Zaidman, Louise Bruit and Pauline Schmitt Pantel. **Religion in the Ancient Greek City**, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

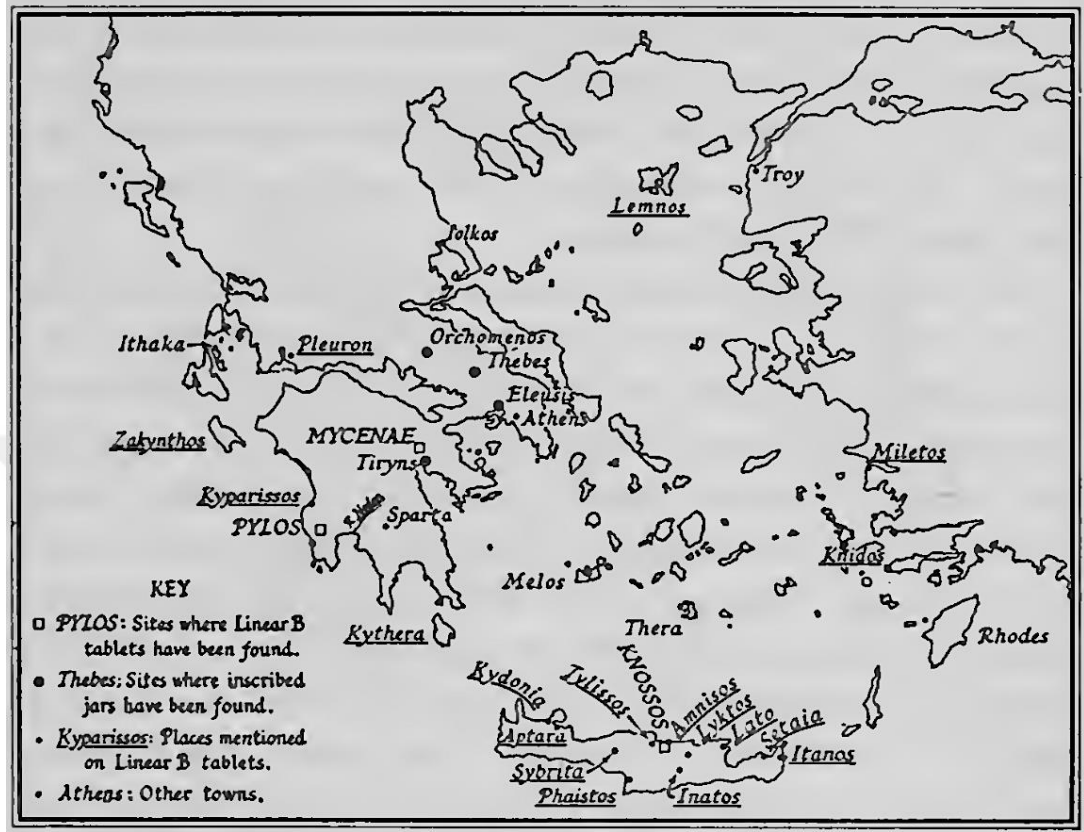

EKLER

EK 1: Haritalar

Harita 1: Miken. Linear B Tabletlerinin Bulunduğu Yerler.

Kaynak: John Chadwick, *The Decipherment of Linear B*, Fig1.

Harita 2: Güney Yunanistan.

Kaynak: Louise Bruit Zaidman and Pauline Schmitt Pantel, **Religion in the Ancient Greek City**, Ia.

Harita 3: Kuzey Yunanistan.

Kaynak: Louise Bruit Zaidman and Pauline Schmitt Pantel, **Religion in the Ancient Greek City**, Ia.

Harita 4: Ege Adaları.

Kaynak: Michael Norris, **Greek Art From Prehistoric to Classical**, s.11.

Harita 5: Batı Anadolu İon Kentleri.

Kaynak: Michael Norris, **Greek Art From Prehistoric to Classical**, s.11.

EK 2: Şekiller

Şekil 1: Linear B Tableti.

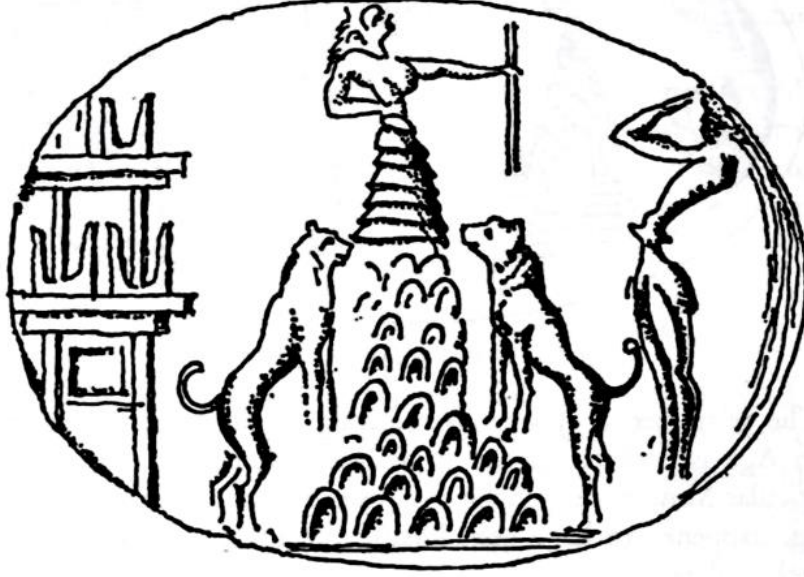
Kaynak: <https://www.heraklionmuseum.gr/en/exhibit/linear-b-page-tablet/> (4.4.2024)

Şekil 2: Minos Dini Yılanlı Tanrıça Fayans Heykelcikler.

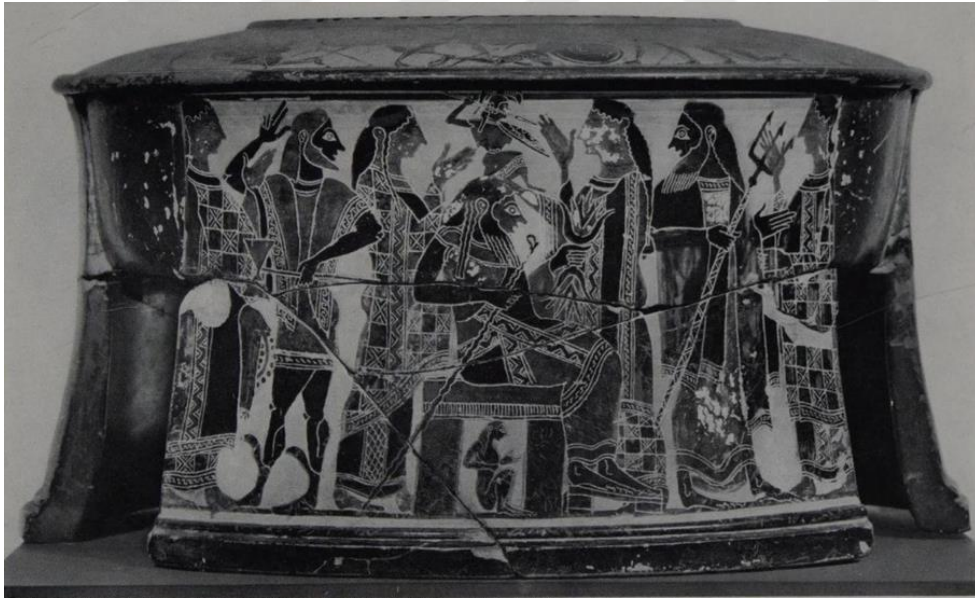
Kaynak: Martin P. Nilsson, *Geschichte Der Griechischen Religion*, s.21.

Şekil 3: Kaya ya da Dağ Üzerinde Duran Miken Tanrıçası.

Kaynak: Richard Wyatt, **Prehistoric Crete**, s.206

Şekil 4: Athena'nın Zeus'un Başından Doğumu.

Kaynak: Erica Simon, **Die Götter der Griechen**, s.187.

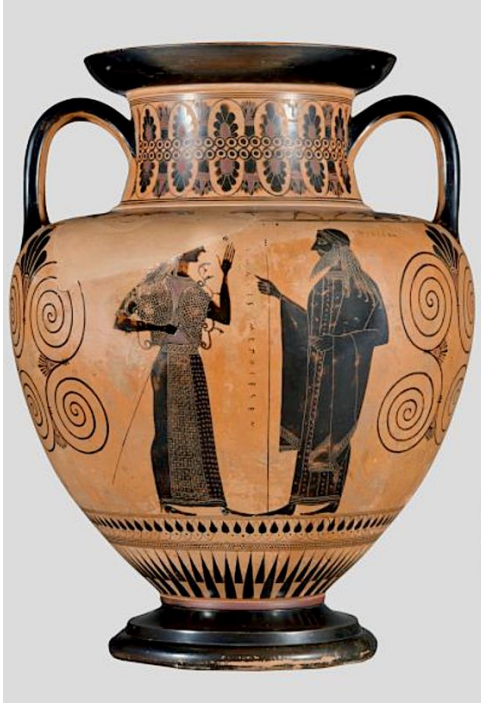
Şekil 5: Zeus (ortada) Athena'yı (solda) ve Ares'i (sağda) Ayırırken.

Kaynak:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Herakles_Kyknos_BM_B364_cropped_color_improved.png (3.1.2024)

Şekil 6: Amphora Üzerinde Athena (solda) ve Poseidon (sağda) Tasviri.

Kaynak:

<https://medaillesetantiques.bnf.fr/ws/catalogue/app/collection/record/ark:/12148/c33gdbq7> (02.04.2024)

Şekil 7: Erikhthonios'un Toprak'tan Doğuşu.

Kaynak: Erica Simon, **Die Götter der Griechen**, s.195.

Şekil 8: Athena, Herakles'in Şarabını Tazeliyor.

Kaynak: Erica Simon, **Die Götter der Griechen**, s.206.

Şekil 9: Herakles, Stymphalos Kuşlarını Athena'ya Getiriyor.

Kaynak: Erica Simon, **Die Götter der Griechen**, s.198.

Şekil 10: Athena, Herakles'in Gökyüzünü Taşımasına Yardım Ediyor, Sağda Atlas, Hesperides'in Elmalarıyla Birlikte.

Kaynak: Erica Simon, **Die Götter der Griechen**, s.199.

Şekil 11: Perseus, Medusa Uyurken Başını Kesiyor.

Kaynak: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/254523> (05.01.2024)

Şekil 12: Perseus, Medusa'nın Başını Athena'ya Veriyor.

Kaynak: <https://www.mfa.org/article/2023/mixing-bowl-bell-krater-with-perseus-athena-and-hermes> (05.01.2024)

Şekil 13: Bellerophon ve Pegasus.

Kaynak: Roza Agizza, *Antik Yunan'da Mitoloji*, s.177.

Şekil 14: Athena ve Marsyas Heykeli.

Kaynak:

<https://www.museivaticani.va/content/museivaticani/en/collezioni/musei/museo-gregoriano-profano/Atena-e-Marsia.html> (02.01.2024)

Şekil 15: Marsyas Aulos Çalarken.

Kaynak: <https://www.theoi.com/Gallery/T61.3.html> (05.01.2024)

Şekil 16: Odysseus, Eurylochus ile Perimedes'in Arasında Oturmuş, Tiresias'a Bir Şey Danışmakta.

Kaynak: <https://www.britannica.com/topic/Tiresias> (02.01.2024)

Şekil 17: Atina Akropolis'i'nde Bulunan Athena Nike Tapınağı.

Kaynak: Jeffrey Hurwit, **The Athenian Acropolis: History, Mythology and Archaeology from the Neolithic Era to the Present**, Plate IX.

Şekil 18: Lekythos Üzerinde Kadınların Yün Dokuma ve Örme Tasviri.

Kaynak: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/253348> (05.01.2024)

Şekil 19: Pyrrhike Dansçıları Tasviri.

Kaynak:https://en.wikipedia.org/wiki/File:0509__Archaeological_Museum,_Athens_-_Pyrric_dancers_-_Photo_by_Giovanni_Dall%27Orto,_Nov_10_2009.jpg
(02.01.2024)

Şekil 20: Panathenaik Amphora Üzerinde; Miğferi, Kalkanı ve Mızrağıyla Tanrıça Athena.

Kaynak: John Boardman, *Athenian Black Figure Vase*, Fig.297.

Şekil 21: Kalkan üzerinde Gorgon Medusa Başı.

Kaynak: John Boardman, **Athenian Black Figure Vase**, Fig.96.

Şekil 22: Miğferinde Sfenks Bulunan Atina'dan Varvakeion Athena Heykeli. MS 2. Yüzyıl.

Kaynak: John Boardman, **Greek Sculpture the Classical Period: a handbook**, Fig.97.

Şekil 23: Göğüs Zırhında Gorgon Tasviri ile Athena Parthenos. MS 2. Yüzyıl.

Kaynak: John Boardman, **Greek Sculpture the Classical Period: a handbook**, Fig.100.

Şekil 24: Miken'den Sıva Kaplı Kireçtaşı Levha Üzerinde Bir Palladion Olarak Athena.

Kaynak: Erica Simon, **Die Götter der Griechen**, s.181.

Şekil 25: Elinde Miğferi ve Kalkanıyla Oturan Athena.

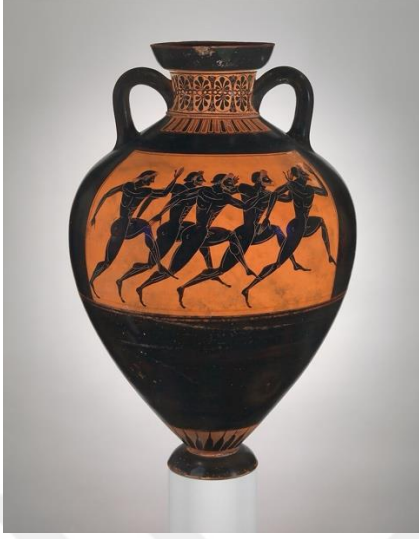
Kaynak: Jeffrey Hurwit, *The Athenian Acropolis: History, Mythology and Archaeology from the Neolithic Era to the Present*, Fig 14.

Şekil 26: Phidias'ın Parthenos Athena Heykeli.

Kaynak: <https://www.britannica.com/topic/Athena-Parthenos> (02.01.2024)

Şekil 27: Panathenaia Amphorası Üzerinde Atletizm Yarışı Tasviri.

Kaynak: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/248902> (15.03.2024)

Şekil 28: Panathenaia Amphorası Üzerinde Atlı Araba Yarışları Tasviri.

Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1866-0415-249
(15.03.2024)

Şekil 29: Panathenaik Amphora. Ön Yüzde Mızrak ve Kalkanıyla Athena. Arka Yüzde Pentatlon Yapan Çıplak ve Sakallı Dört Sporcu.

Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1842-0314-1
(15.03.2024)

Şekil 30: MÖ 6. Yüzyılın Ortalarına Ait bir Attika Seramiğinde Athena Onuruna Düzenlenen Geçit Töreni Tasviri.

Kaynak: Robert Parker, **Polytheism and Society at Athens**, Fig.13a,b.

Şekil 31: Üzerinde Athena'nın Baykuşunun Bulunduğu Sunağa Getirilen Kurbanlık Hayvan Tasviri.

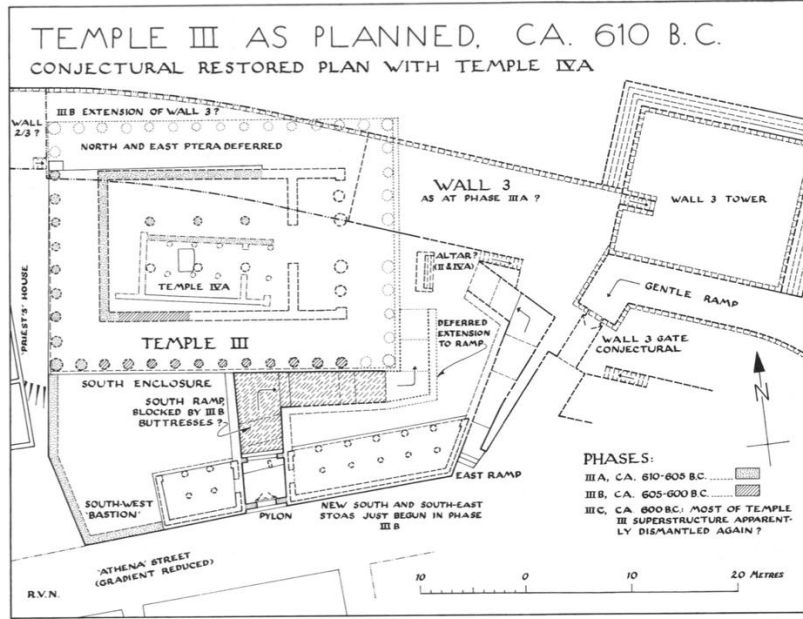
Kaynak: Robert Parker, **Polytheism and Society at Athens.**

Şekil 32: Athena Tapınağının Hava Fotoğrafı.

Kaynak: Eski Smyrna Kazı Arşivi.

Şekil 33: Tapınak III Evresinin Önerilen Planı.

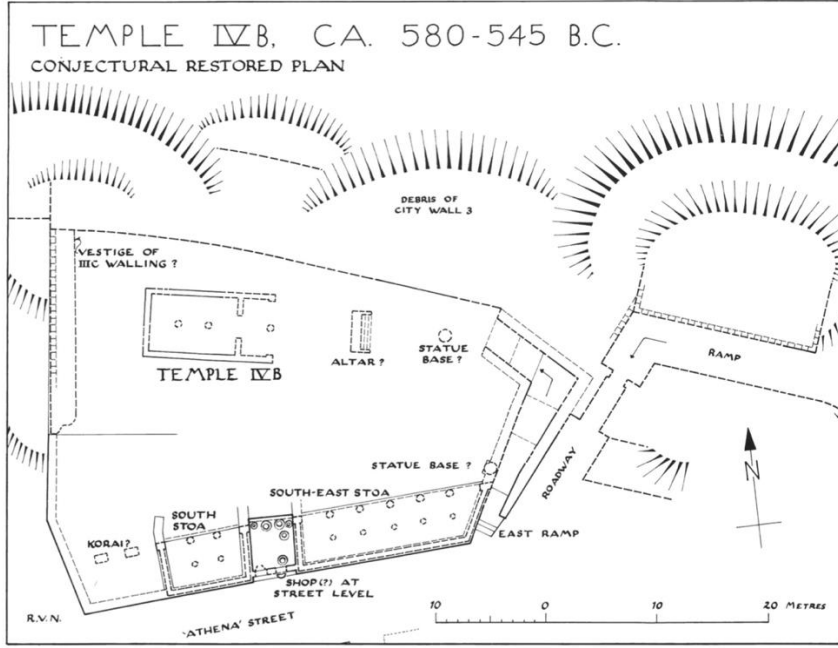
Kaynak: John Manuel Cook, Richard Vaughan Nicholls and David M. Pyle, **Old Smyrna Excavations: The Temples of Athena**, Fig. 24.

Şekil 34: IIIC Silah Depozitosunun bir kısmı; arkasında, Pylon'un hemen kuzeyinde Güney Rampasını kapatan IIIB çapraz duvarı.

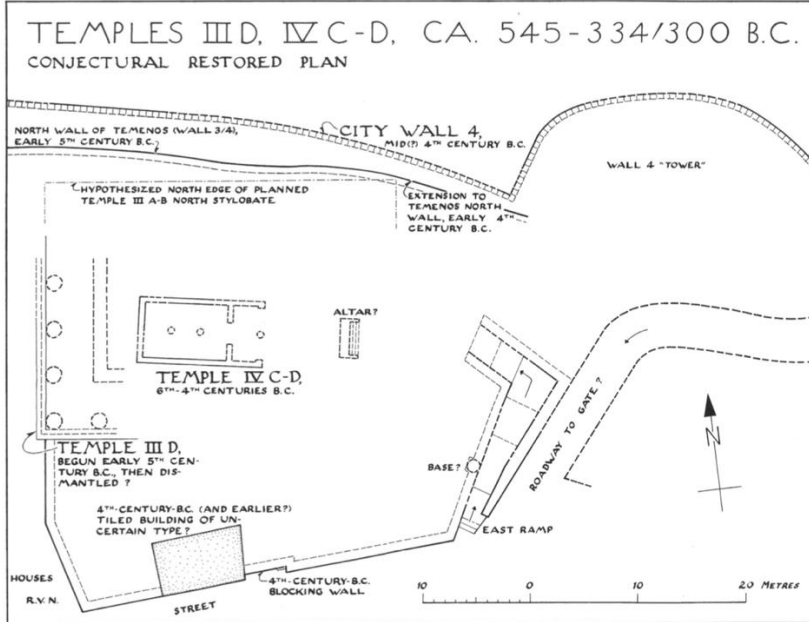
Kaynak: John Manuel Cook, Richard Vaughan Nicholls and David M. Pyle, **Old Smyrna Excavations: The Temples of Athena**, Fig. 19.

Şekil 35: Tapınak IVB Evresinin Önerilen Planı.

Kaynak: John Manuel Cook, Richard Vaughan Nicholls and David M. Pyle, **Old Smyrna Excavations: The Temples of Athena**, Fig. 37.

Şekil 36: Tapınak IVC ve IIID Evresinin Önerilen Planı.

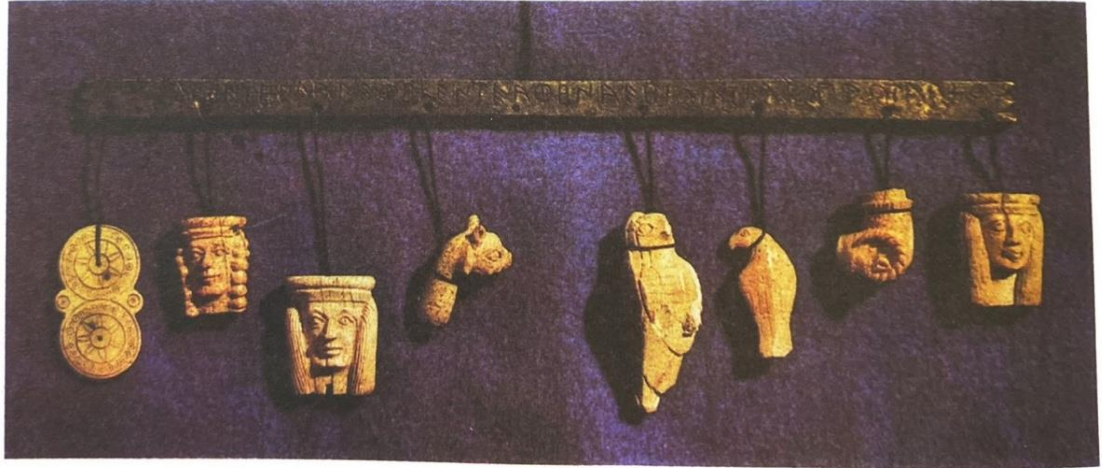
Kaynak: John Manuel Cook, Richard Vaughan Nicholls and David M. Pyle, **Old Smyrna Excavations: The Temples of Athena**, Fig. 40.

Şekil 37: Yazıtlı Bronz Çubuk. Protarkhos oğlu Oinotimos'un Athena'ya sunusu.
MÖ 600 dolayları.

Kaynak: Ekrem Akurgal, **Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı,**
Levha N1.

Şekil 38: Bronz Çubuğun Üzerine Asılmış Figürinler. Eserlerden biri Eski
Smyrna'dan Diğerleri Erythrai'den ele geçmiştir.

Kaynak: Ekrem Akurgal, **Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı,**
Levha N2.

Şekil 39: Grifon Tasvirli Levhacık. Erken Oryantalizan Stil. MÖ 630.

Kaynak: Ekrem Akurgal, **Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı**, Levha 108b.

Şekil 40: Bronz Baldır Zırhı. MÖ 7. Yüzyılın İlk Yarısı.

Kaynak: Duygu Akar Tanrıver, **Eski Smyrna'da Savaşlar, Silahlar ve Askeri Teknolojiler**, Res.9.

Şekil 41: Eski Pylon'daki Silah Deposunun Detayı; ön plan, demir kılıç, bronz ve demir miğfer; bunların solunda, taş kaide.

Kaynak: John Manuel Cook, Richard Vaughan Nicholls and David M. Pyle, **Old Smyrna Excavations: The Temples of Athena**, Fig. 18.

Şekil 42: Ok Uçları. MÖ 610-545 dolayları. Soldakiler İon Tipi, Sağdakiler Lydia Tipi.

Kaynak: Ekrem Akurgal, **Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı,** Levha N3.

Şekil 43: Athena Tasvirli Dokuma Ağırlığı. Arkaistik Stilde. MÖ 2. Yüzyıl.

Kaynak: Ekrem Akurgal, **Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı,** Levha 122a,b.

Şekil 44: Athena Tasvirli Dokuma Ağırığı. MÖ 4. Yüzyıl.

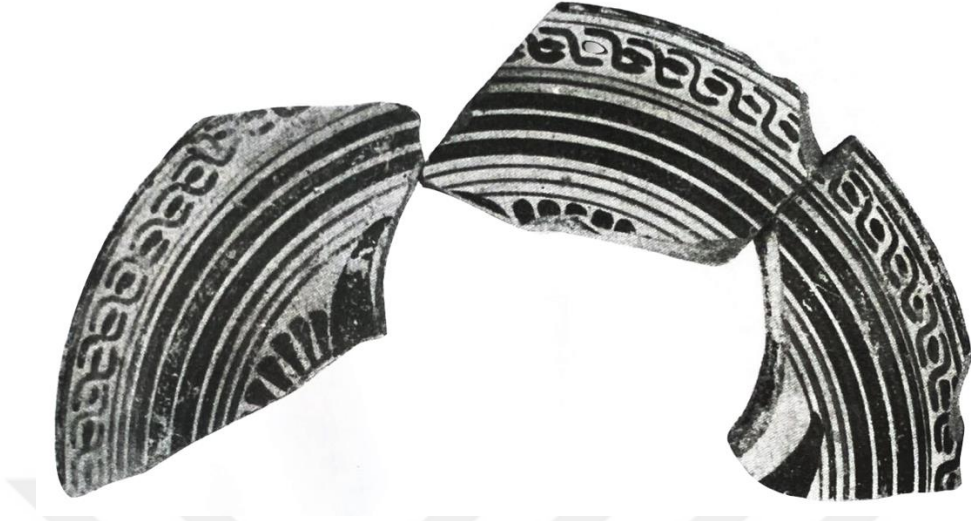
Kaynak: Eski Smyrna Kazı Arşivi.

Şekil 45: Kalkan. Geç Oryantalizan Stilde. MÖ 575-550.

Kaynak: Ekrem Akurgal, Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı, Levha 111a,b.

Şekil 46: Kalkan. Geç Oryantalizan Stilde. MÖ 575-550.

Kaynak: Ekrem Akurgal, **Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı,**
Levha 110a.

Şekil 47: Kalkan. Geç Oryantalizan Stilde. MÖ 575-550.

Kaynak: Ekrem Akurgal, **Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı,**
Levha 110b,c.

Şekil 48: Kalkan. Erken Oryantalizan Stilde. MÖ 7. Yüzyıl Sonu.

Kaynak: Ekrem Akurgal, **Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı,** Levha 109b.

Şekil 49: Kalkan. Erken Oryantalizan Stilde. MÖ 7. Yüzyıl Sonu.

Kaynak: Ekrem Akurgal, **Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı,** Levha 109c,d.

Şekil 50: Miğfer Parçası. MÖ 580-570.

Kaynak: Ekrem Akurgal, **Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı,** Levha 120a.

Şekil 51: Miğfer Parçası. MÖ 580-570.

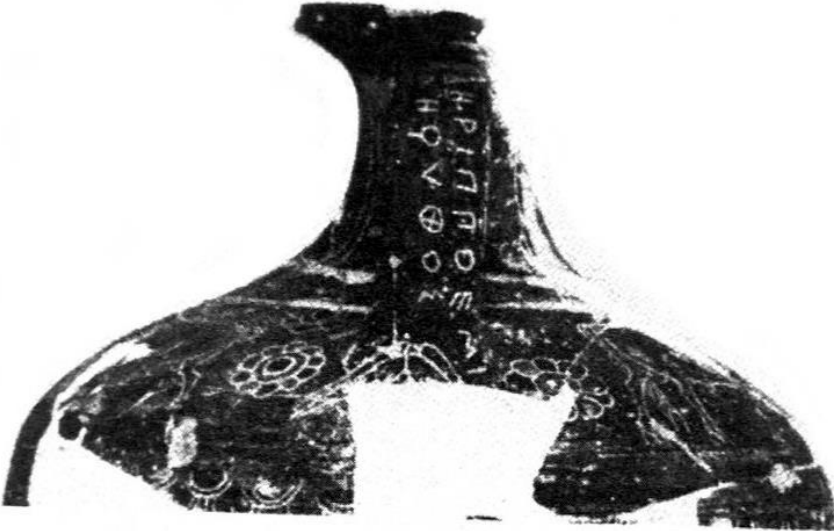
Kaynak: Ekrem Akurgal, **Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı,** Levha 120b.

Şekil 52: “Delionos’un kylix’iyim” Yazıtlı Graffito. MÖ 7. Yüzyılın Sonu.

Kaynak: Ekrem Akurgal, **Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı,** Levha 124d.

Şekil 53: “Derippos’un lekythos’uyum” Yazıtlı Graffito. MÖ 600.

Kaynak: Ekrem Akurgal, **Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı,** Levha 124e.

Şekil 54: Kernos. Orta Oryantalizan Stilde. MÖ 600-575.

Kaynak: Ekrem Akurgal, Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı, Levha 114a.

Şekil 55: Kothon. Geç Protokorinth Geçiş Stilinde. MÖ 640-630.

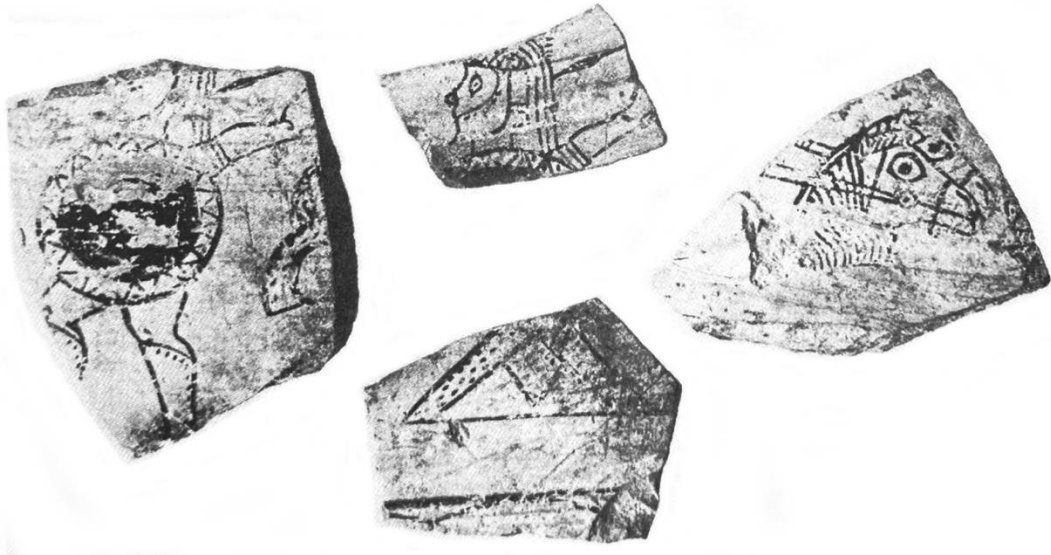
Kaynak: Ekrem Akurgal, Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı, Levha 102a.

Şekil 56: Rhyton. Orta Oryantalizan Stilde. MÖ 600 dolayları.

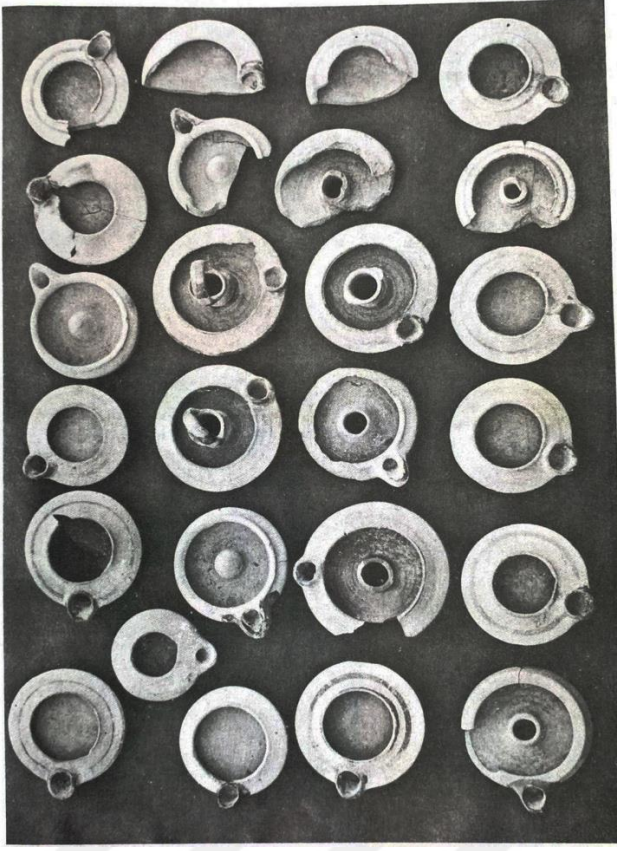
Kaynak: Ekrem Akurgal, **Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı,** Levha 132a,b.

Şekil 57: Skyphos-Krater'e Ait Dört Parça. Erken Oryantalizan Stil. MÖ 640-630.

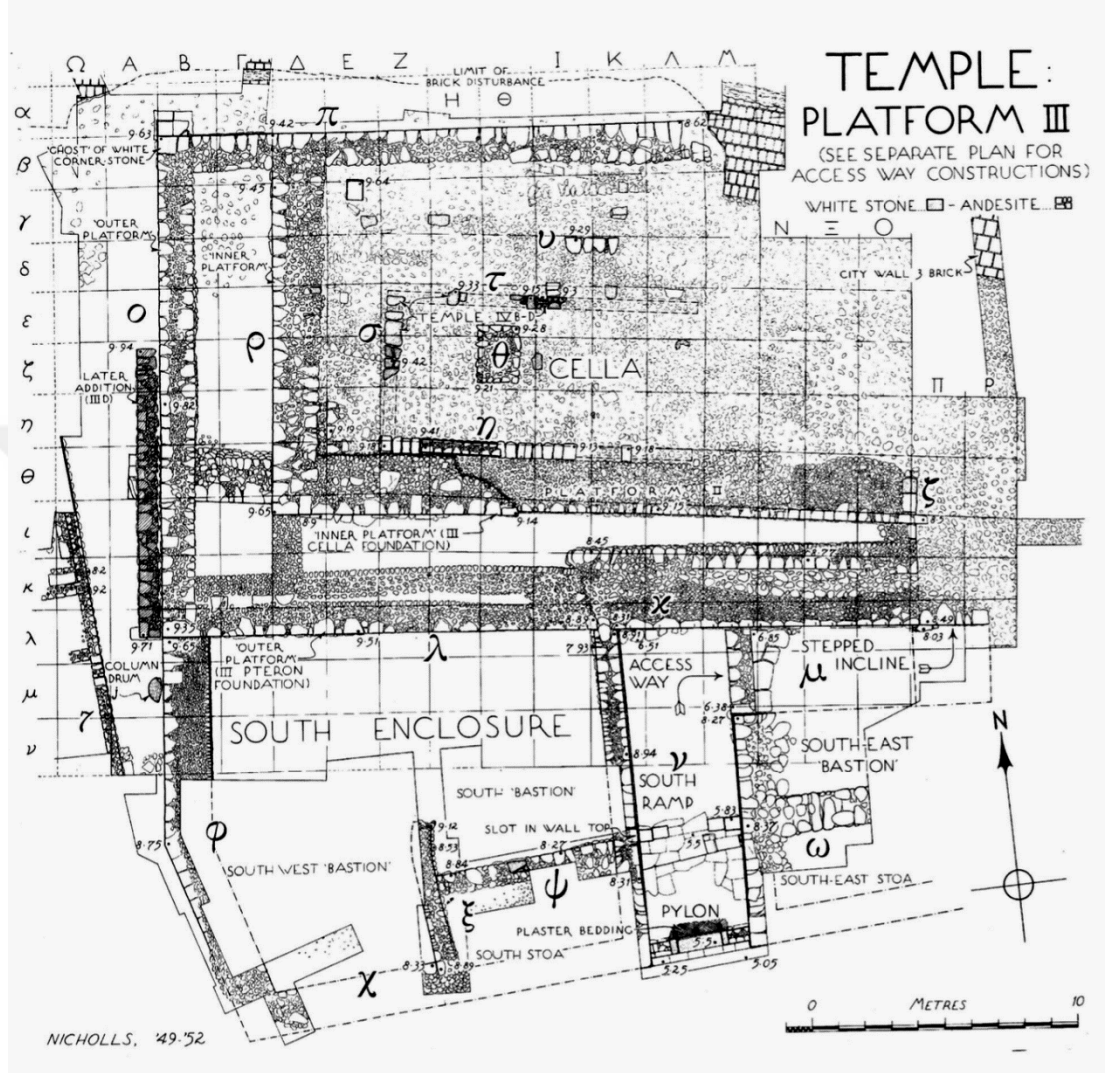
Kaynak: Ekrem Akurgal, **Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı,** Levha 109a.

Şekil 58: Kandiller. MÖ 7. Yüzyıl Sonu – 6. Yüzyılın İlk Yarısı.

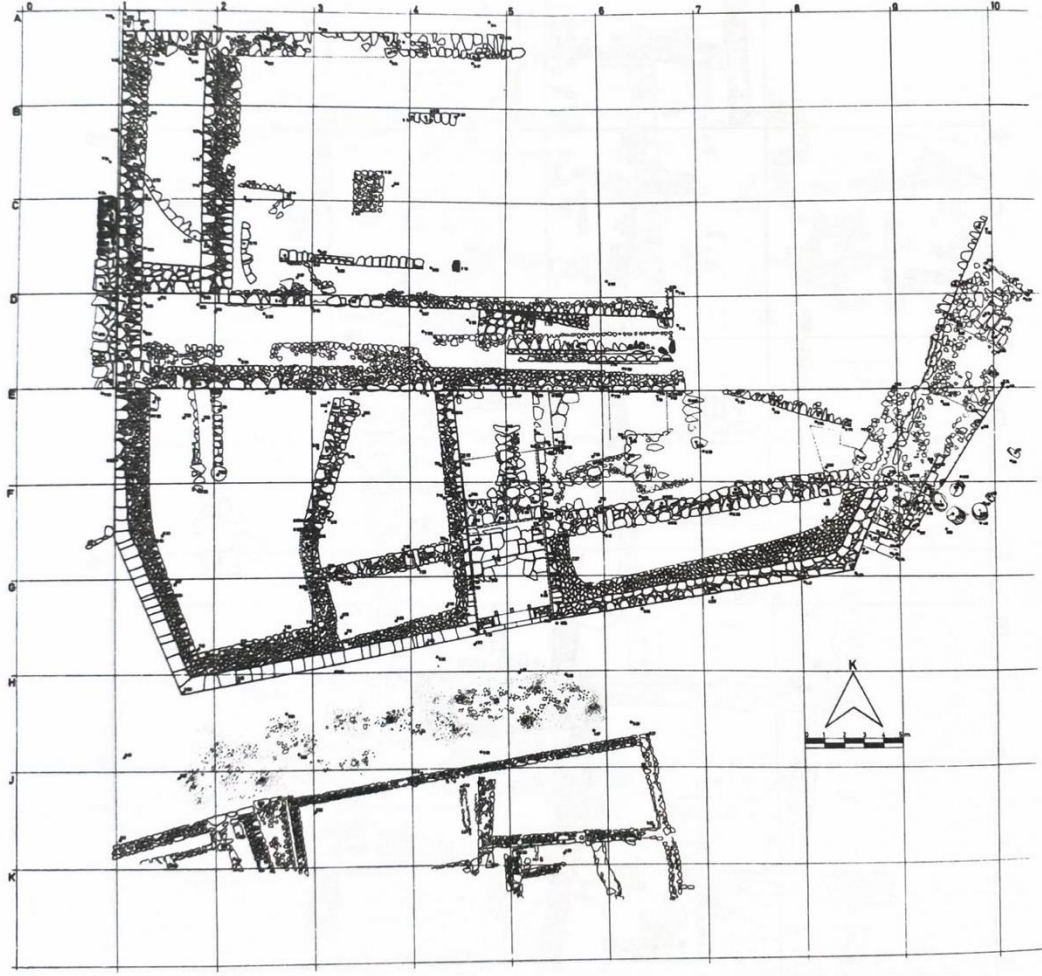
Kaynak: Ekrem Akurgal, **Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı,**
Levha 123.

Şekil 59: R. V. Nicholls Eski Smyrna Athena Tapınağı Adak Buluntu Planı.

Kaynak: John Manuel Cook, Richard Vaughan Nicholls and David M. Pyle, *Old Smyrna Excavations: The Temples of Athena*, Fig.5.

Şekil 60: E. Akurgal Eski İzmir Athena Tapınağı Planı.

Kaynak: Ekrem Akurgal, Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı, Şek. 34.

Şekil 61: Adak Tablosu.

Buluntu Numaraları	Adak Buluntuları	Buluntu Türü	Tarihlendirme	Buluntu Yeri	Bulunma Tarihi	Korunduğu Yer
ATH 1	Yazıtlı Çubuk	Bronz	MÖ 600 dolayları	Kare G2	1967	İzmir Arkeoloji Müzesi
ATH 2	Ok Uçları	Bronz/Demir	MÖ 610-545	Tapınakta farklı yerlerde bulunmuştur	1948	İzmir Arkeoloji Müzesi
ATH 3	Baldır Zırhı	Bronz	MÖ 7. yüzyılın ilk yarısı	Deposit Grid Γ-λ	1948-1951	Eski Smyrna Kazı Evi Deposu
ATH 4	Athena Tasvirli Ağırşak	Pişmiş Toprak	MÖ 2. yüzyıl	Kare G7-8	1968	İzmir Arkeoloji Müzesi
ATH 5	Athena Tasvirli Ağırşak	Pişmiş Toprak	MÖ 4. yüzyıl	BB-CC / 27-28	2021	İzmir Arkeoloji Müzesi
ATH 6	Kalkan	Pişmiş Toprak	MÖ 575-550	Kare G2	1967	İzmir Arkeoloji Müzesi
ATH 7	Kalkan	Pişmiş Toprak	MÖ 575-550	Kare D9	1967	İzmir Arkeoloji Müzesi
ATH 8	Kalkan	Pişmiş Toprak	MÖ 575-550	Tapınak Platformunda	1950	İzmir Arkeoloji Müzesi
ATH 9	Kalkan	Pişmiş Toprak	MÖ 7. yüzyılın sonu	Kare F1	1967	İzmir Arkeoloji Müzesi
ATH 10	Kalkan	Pişmiş Toprak	MÖ 7. yüzyılın sonu	Kare C2	1951	İzmir Arkeoloji Müzesi
ATH 11	Migfer Parçası	Pişmiş Toprak	MÖ 580-570	Kare F3	1967	İzmir Arkeoloji Müzesi
ATH 12	Migfer Parçası	Pişmiş Toprak	MÖ 580-570	Kare D10	1969	İzmir Arkeoloji Müzesi
ATH 13	Yazıtlı Kylix	Pişmiş Toprak	MÖ 7. yüzyılın sonu	-	1948-1951	İzmir Arkeoloji Müzesi
ATH 14	Yazıtlı Lekythos	Pişmiş Toprak	MÖ 600	Kare G4	1967	İzmir Arkeoloji Müzesi
ATH 15	Kernos	Pişmiş Toprak	MÖ 600-575	Kare C9-10	1967	İzmir Arkeoloji Müzesi
ATH 16	Kothon	Pişmiş Toprak	MÖ 640-630	Kare B-C 1-5	1948-1951	İzmir Arkeoloji Müzesi
ATH 17	Rython	Pişmiş Toprak	MÖ 600 dolayları	Kare C4	1948-1951	İzmir Arkeoloji Müzesi
ATH 18	Krater Parçası	Pişmiş Toprak	MÖ 600-575	Kare F9	1972	İzmir Arkeoloji Müzesi
ATH 19	Kandiller	Pişmiş Toprak	MÖ 7. yüzyıl sonu – 6. yüzyıl ilk yarısı	Tapınakta farklı yerlerde bulunmuştur	-	İzmir Arkeoloji Müzesi

Kaynak: Bu çalışma kapsamında hazırlanmıştır.